

ĮVADAS

Šiame straipsnyje pateikiama išsami tyrimų medžiaga apie sovietinės Lietuvos inteligentiją. Tyrimai buvo atlikti 1950–1989 m. tiek Lietuvoje, tiek Sovietų Sąjungoje. Dauguma šių tyrimų laikytini rutininiais; jų kiekį be paliovos didino istorikai, ekonomistai, demografai ir sociologai. Šitaip kompartija buvo delegavusi galią kurti jos politiką ir marksizmo-leninizmo kanoną grindžiančius tekstus. Daugelis tekstų tebuvo ideologinių tezių tariamai mokslinis pagrindimas, tad jie prisodrinti ideologinio slengo ir konstruoti pagal privalomas klišes.

Disciplinose apie socialistinės visuomenės statybą buvo minimos ir inteligentijos problemos. Vis dėlto inteligentija kaip daugiakomponentis socialinis sluoksnis kompleksiskai nebuvo tirta – kitaip nei imperijos centre¹. Tokių tyrimų nėra iki šiol. Po nepriklausomybės atkūrimo sovietiniai tekstai apie „socializmo statybą“ išnyko iš akademinų diskursų. Jų kūrėjai, žinoma, nenori prisiminti savo įnašo į jų kiekio didinimą, o tie, kurie buvo priversti juos studijuoti, jau sovietmečiu įgijo priešišką reakciją. Tiesa, dauguma šių akademinų tekstų sukosi labai siaurame rate – „eilinės akademinės knygos autoriai bei keli privalomi recenzentai (vidiniai ar išoriniai) paprastai sudarydavo visą skaitytojų būrelį, išskyrus vieną kitą aukšto rango kontrolierių, atsakingą už ideologijos švarą respublikoje“². Tai liudinininko teiginys apie sociologinę produkciją, bet jis tinka ir kitoms socializmo statybą aprašančioms disciplinoms. Tuo metu jaunoji socializmo epochos tyrinėtojų karta tylomis apeina šią rutininę produkciją.

¹ Pirmiausia paminėtinos SSRS inteligentijos sluoksnio istorijos – *Советская интеллигенция (История формирования и роста 1917–1965 г. г.)*. Москва, 1968; *Советская интеллигенция. Краткий очерк истории (1917–1975)*. Москва, 1977 ir *Социальное развитие советской интеллигенции*. Москва, 1986. Šios kas dešimtmetį pasirodančios kolektyvinės sintezės nemenkai skiriasi tarpusavyje ir šie skirtumai atspindi laikotarpius bei terpes, kuriuose jos buvo parengtos. Istoriografinės apžvalgos – Главатский М. И. *Историография формирования интеллигенции в СССР*. Свердловск, 1987; Кривопалова Н. Й. *История российской интеллигенции: историко-библиографическое исследование отечественной литературы 1984–2004 годов*. Самара, 2005.

² Rapoportas S. Totalitarizmo laikų sociologija: struktūros ir tekstai // *Lietuvos mokslas*, t. 5, kn. 15. 1997, p. 128.

Partinis diskursas jau ketvirtajame dešimtmetyje sukonstravo privalomą paralelaus ir utopinio pasaulio viziją. Chruščioviniai kanoniniai tekstai šią viziją kreipė prie nuorodų į komunizmo sukūrimą, t. y. iš esmės istorijos pabaigą. Tai ženklino neva ypač suintensyvėjęs klasių susilieėjimas, mokslinė-techninė pažanga (pakeitusi inteligentijos statusą iš tarp sluoksnio į sluoksnį), naujo žmogaus formavimasis ir kiti rodikliai.

Istorijos vyksmą buvo galima pastebėti ir partinių dokumentų raginimuose šalinti trūkumus ar intensyvinti kokio nors segmento raidą. Neigiamybės reikėjo atskleisti, kritikuoti ir siūlyti, bet tik iki tam tikros ribos. Socializmo statybos istorikams buvo leidžiama užsiminti (bet tik užsiminti) apie partijos klaidas, o sociologams kalbėti apie socialinės raidos trukdžius bei siūlyti receptus. Menininkai galėjo vaizduoti tarybinio žmogaus pasaulėjautos, gyvenenos nenormalumus ir t. t. Neigiamybės įvairiuose tekstuose vartotos ribotai, taikant, anot Sergejaus Rapoporto, „apribojimo rodiklius“. Tai tokios formulotės kaip „tai tik atskiri momentai“, „tik kai kurie neigiami bruožai“, „tik kartais pasitaiko“, „ne visai efektyvus“ ir pan.³ Šios klišės, kaip ir rėmimasis klasikais, buvo tapusios neatsiejama oficialių ar pusiau oficialių tekstų dalimi ir *vien tik* iš jų negalima spręsti apie „tikrąsias“ autorių pozicijas. Kita vertus, tokių ezopinių tekstų nedaug, juos *teisingai* skaityti reikėjo įgūdžių, dauguma skaitytojų neturėjo galimybių tikrinti jiems pateikiamo diskurso tikrovės kumo. Istorikų tekstai, statistiniai duomenys, periodika, fotografija, kino medžiaga, literatūriniai tekstai buvo ideologiniai ženklai, turintys be paliovos iliustruoti marksizmo-leninizmo kanono galiojimą⁴.

Aptariamieji tekstai buvo sukurti vėlyvajame sovietmetyje, kai, anot antropologo Aleksejaus Yurchako⁵, pakito kanoninių tekstų kūrimo strategijos. Šeštojo ir septintojo dešimtmečių sandūroje išnyko kanoninių tekstų komentavimai, o jų kūrimas buvo slepiamas nuo viešumos⁶. Partinės kalbos ir dokumentai konstruojami taip, kad nebūtų matyti autorystės pėdsakų. Siekiama, kad nauji tekstai struktūra bei stiliumi būtų identiški jau esantiems. Dėl to skirtingi tekstai skamba kaip vieno teksto ištraukos, bet ne variacijos⁷. Iš teksto į tekstą keliavo ne tik atskiros frazės, bet ir ištisi paragrafai (vadinamasis *блочное письмо*). Naujas tekstas buvo įtvirtinamas per jau esančių tekstų citavimą. Rajonų partiniai komitetai gaudavo faktų, citatų, raktinių frazių ar terminų rinkinių (*казённые фразы, избитые фразы*), kuriuos reikėjo tik perkelti į rengiamus tekstus. Vis dėlto jie nebuvo prieinami viešai, kaip ir marksistinės-lenininės retorikos vadovėliai. Studijuojantys šį dalyką aukštosiose partinėse mokyklose negalėdavo nei jų, nei kitos spausdintos medžiagos išsinešti už mokyklos sienų⁸.

³ Ten pat, p. 132.

⁴ Ten pat, p. 126.

⁵ Yurchak A. *Everything was forever, until it was no more. The last Soviet generation*. Princeton, 2006.

⁶ Tai ne visai tikslu. Pvz., brežnevinė konstitucija ir jos respublikiniai variantai buvo viešai aptarinėjami. Vis dėlto panašu, kad tokie atvejai buvo tik išimties iš bendros tendencijos.

⁷ Yurchak A. *Everything was forever...*, p. 47.

⁸ Ten pat, p. 84.

Taigi vėlyvojo socializmo oficialioji, arba autoritetinė, kalba tapo citatiška. Dar prieš Chruščiovo valdymo metus kanono tėvų ir įkūrėjų citavimas pačioje nutarimo, kalbos ar mokslinio traktato pradžioje buvo privalomas, o dabar tekstas pradedamas tiesiog citatomis be kabučių. Naratyvinė teksto struktūra tapo cirkuliari, todėl mažėjo skirtumas, kaip skaityti tekstą. Svarbiausia ideologiniam raštingumui buvo techniniai sugebėjimai reikiamomis progomis reprodukuoti centrinių institucijų tekstus. Šiuo atveju tai svarbu, nes nerašytos tekstų generavimo taisyklės įsiskverbė į socialinius ir humanitarinius mokslus.

Tekstai buvo konstruojami taip, lyg kanoniniuose socializmo klasikų darbuose būtų glūdėję žinių branduoliai, kuriuos dabar reikia aktualizuoti. Aktualizatoriai, t. y. tekstų kūrėjai, slėpėsi už anonimiškumo skraistės ir virto socializmo tėvų bei steigėjų minčių mediatoriais, jų pritaikytojais prie kintančių socialinių sąlygų. Čia galima prisiminti Fiodoro Burlackio liudijimą, kad pagrindinis vėlyvojo sovietmečio ideologijos sargas M. Suslovas turėjo tūkstantinę Lenino frazių kartoteką, leidusią greitai ir kūrybingai pagrįsti bet kurį ideologinį nutarimą⁹.

Tokia evoliucija turėjo poveikį kalbinėms išraiškos priemonėms. Siekta primesti monoseminius, t. y. vienareikšmius socialinę sferą nusakančius terminus, o tokie žymenys kaip *augimas*, *tobulėjimas*, *vystymasis*, *plėtimasis* ir pan. tapo neatsiejama lingvistinių konstrukcijų dalimi. Šitaip susiformavo savo pačios resursais grindžiama griozdiška partinė kalba (*партийный язык*), vadintina *oficialiuoju kodu*. Net patys jos kūrėjai vadino ją ažuoline kalba (*дубовый язык*). A. Yurchakas tokią situaciją įvardija kaip partinių tekstų *hipernormalizaciją*¹⁰. Tai reiškia, kad lingvistiniai ir naratyviniai diskurso lygmenys prarado ideologinį lankstumą, būdingą stalinmečiui. Be to, tai ypač paveikė partijos istorijos institutus. Šių mokslo įstaigų darbuotojų tekstai be išimčių turėjo atitikti visoje Sovietų Sąjungoje galiojančią schemą, kurią tik papildydavo vietiniais faktais.

Inteligentijos grupės šiame straipsnyje skiriamos pagal sovietmečio klasifikaciją. Tikslas – aptarti šių grupių raidos aprašymo ypatybes tuometiniuose akademiniuose diskursuose. Savo ruožtu šių ypatybių ieškojimas leidžia kalbėti apie tekstų konstravimo strategijas, inteligentijos raidos schemą ir mėginimus įtvirtinti privalomą savivoką. Šiems uždaviniams pasiekti pasitelkti metodai: aprašomasis-analitinis ir, kiek rečiau, hermeneutinis. Daugiausia dėmesio skiriama maždaug 130 disertacijų, kurios puikiai atskleidžia anuometines tyrimų programas. Gausios nuorodos vaizdžiai iliustruoja institucijų, aptarnaujančių kanono poreikius, produkcijos mastą ir absurdiškumą. Inteligentijos raidos bei savivokos schemas nagrinėjamos pasitelkus kai kurių partinių istorikų tekstus. Be to, kiekvienai temai parinkta iliustracinio pobūdžio statistinių duomenų. Šie pavyzdžiai turėjo perteikti naujų inteligentijos grupių atsiradimo dramatiškumą pokario metais ir atskleisti inteligentų savivokos revoliucinį heroizmą.

⁹ Бурацкий Ф. После Сталина. Заметки о политической оттепели // *Новый мир*, 1988, no. 10, c. 188.

¹⁰ Yurchak A. *Everything was forever...*, p. 50.

NUO INTELIGENTŲ PRIE KADRŲ

Vėlyvuojų sovietmečiu dažniausiai inteligentija buvo apibrėžiama kaip socialinis sluoksnius, profesionaliai užsiimantis protiniu darbu¹¹. Vartotas ir platesnis apibrėžimas: inteligentija – tai socialinė grupė darbuotojų, dirbančių aukštos kvalifikacijos protinį darbą, kuriam atlikti reikalingas aukštasis arba specialusis vidurinis išsilavinimas¹². Kai kuriuose apibrėžimuose trumpai apibūdinama, koks tas protinis darbas – dvasinės ir materialinės kultūros vertybių kūrimas bei skleidimas¹³. Apibrėžimą galima dar išplėsti – vystyti materialinę ir dvasinę kultūrą, tobulinti darbininkų klasės ideologiją ir ją ginti, organizuoti valdymą plačiaja prasme, perduoti žinias ir ruošti išsilavinusius ir kvalifikuotus kadrus¹⁴.

Inteligentija paprastai buvo skirstoma taip: inžinerijos ir technikos (kitaip gamybos ir technikos), mokslo, medicinos, meno, karo ir švietimo. Atskiras kategorijas iš beveik visų aukščiau minėtų grupių sudarė valdymo ir kaimo inteligentai. Skirstant tuometinę visuomenę konfesijos inteligentai tiesiog neegzistavo. Lietuvių tyrinėtojai nekvestionavo šio skirstymo, bet jie nepastebėjo karo inteligentijos grupės (kaip ir dvasininkų), kuri nebuvo organiška Lietuvos visuomenės dalis.

Postaliniu laikotarpiu inteligentijos statusas tarp kitų visuomenės sluoksnių įgijo kitokį vertinimą. Stalino valdymo metais inteligentija buvo *tarpsluoksnius*, o vėliau tapo *sluoksniu*¹⁵. Tai rodo kiekybinius ir kokybinius pokyčius – per penktąjį dešimtmetį Sovietų Sąjungoje protinį darbą dirbantys žmonės su savo šeimų nariais sudarė 16% gyventojų, o per devintąjį – jau 25%¹⁶. Vėlyvuojų sovietmečiu jie gausumu aplenkė valstietiją. Inteligentų skaičiaus augimo dinamika ir svarba leido kai kuriems Vakarų sociologams¹⁷ juos laikyti „naująja klase“, patekusia į visuomenės raidos avangardą. Sovietiniai sociologai inteligentiją traktavo kaip visuomenės sluoksnį, greitai augantį darbininkų ir valstiečių klasių paribyje ir neturintį „avangardizmo“ privilegijos.

Inteligentijos sąvokos vartojimas buvo neatsiejamas nuo Rusijos ir Vidurio Rytų Europos tradicijų. Bolševikines inteligentijos statuso menkinimo pastangas atsklei-

¹¹ Galima apsiriboti šiomis reprezentacinėmis nuorodomis: Интеллигенция // *Философская энциклопедия*, т. 2. Москва, 1962, с. 285; Интеллигенция // *Советская историческая энциклопедия*, т. 6. 1968, с. 111; *Советская интеллигенция. Словарь-справочник*. Москва, 1987, с. 50; Surblys K. *Tarybų Lietuvos visuomenės klasinės struktūros raida*. Vilnius, 1985, p. 36.

¹² Kita reprezentacinė nuoroda – *Darbo išteklių ir jų naudojimas Tarybų Lietuvoje*. Vilnius, 1976, p. 39.

¹³ Абрумцов Е. Интеллигенция // *Большая советская энциклопедия*, т. 10, 3-ье изд. 1972, с. 311; Burokevičius M. *Inteligentija // Tarybų Lietuvos enciklopedija*, т. 2. Vilnius, 1986, p. 56.

¹⁴ *Советская интеллигенция. Словарь-справочник*, с. 138–139.

¹⁵ Plg. Интеллигенция // *Большая советская энциклопедия*, т. 18, 2-ое изд., 1953, с. 270 ir Абрумцов Е. Интеллигенция // *Большая советская энциклопедия*, т. 10, 3-ье изд., 1972, с. 311.

¹⁶ *Советская интеллигенция. Словарь-справочник*, с. 164.

¹⁷ Reprezentatyviausiai toks požiūris išreikštas: Goulder A. W. *The future of intellectuals and the rise of the New Class*. New York, 1979; Konrad G., Szelenyi I. *The intellectuals on the road to class power*. New York, 1979. Peržiūrėta versija: King L., Szelenyi I. *Theories of the New Class. Intellectuals and power*. Minneapolis, 2004.

džia mėginimai keisti šią sąvoką kitomis, pavyzdžiui: *kadrai, specialistai, protinio darbo darbuotojai* (*работники умственного труда*). O visa inteligentija išnykdavo *darbo ištekliuose*. Iš esmės ji traktuota ne kaip specifines ypatybes turinti socialinė grupė, o kaip darbo jėgos pogrupis. Plačiau aptarti reikėtų sovietiniuose diskursuose įsigalėjusią *kadrų* sąvoką, kuri „imigravo“ iš sovietinių vadovų tekstų ir SSKP dokumentų. Iki Chruščiovo laikų „kalbant arba rašant apie kadrus, buvo turimi mintyje partinių organų, valstybinių įstaigų, masinių organizacijų ir ūkinių bei kitokių kolektyvų vadovaujantys asmenys. Dabartiniu metu [...] prie kadrų priskirtini ir visi specialistai, įgiję tam tikrą mokslo cenzą bei atsakingi už vieną ar kitą darbo barą“¹⁸, – rašė LKP CK ideologijos sekretorius Antanas Barkauskas. Kadru sąvoka vartota visuomenės ir kultūros *valdymo* kontekste, tad ji tik iš dalies sutapo su inteligentijos apibrėžtimis.

Iš istorikų bene įvairiapusiškiausiai šią sąvoką vartojo Salomonas Atamukas¹⁹. Jo tekstuose konstruojama palengva nunykstanti kadrų–inteligentijos dichotomija, kurios ištakos randasi tarpukario Lietuvoje. Anuomet būta nevienalytės kilme ir pažiūromis inteligentijos (t. y. specialistų) sluoksnio, susiformavusio iš išnaudotojų ir išnaudojamųjų klasių atstovų bei tarnavusio įvairioms klasėms. Kaip reikalauja marksizmo-leninizmo kanonas, šis sluoksnis neturėjo kilnių idealų ir grimzdo į beidėjiškumą bei karjerizmą. Grimzdo kartu su demokratiškais inteligentais, nuo kitų besiskiriančiais tuo, kad turėjo aštresnius socialinės-politinės refleksijos įgūdžius²⁰. Kadru tuomet būta *tik* kompartijos gretose – jie buvo vadovaujantys partijos bei masinių darbininkų organizacijų *veikėjai* ir *darbuotojai*²¹.

Kadrai karo metais Lietuvoje išliko kaip partizanai ir pogrindininkai. Autorius juos vadina „kadrais kovai okupuotoje Lietuvoje organizuoti“²². Dar daugiau jų buvo evakuacijoje. Po Lietuvos reokupacijos šis specialiai paruoštas valdantysis elitas kartu su kadrais iš broliškų respublikų pakeitė praretėjusius senuosius specialistus (t. y. inteligentus). Pastarieji buvo įtraukti į socializmo statybą kaip talkininkai, kuriuos teko nuolat *auklėti ir (ar) perauklėti*. Inteligentijos auklėjimui priešpriešinamas kadrų *ugdymas* ir *formavimas*. Ši opozicija vyrauja, bet nėra griežta, nes tekste galima aptikti tokių junginių kaip „senosios inteligentijos kadrai“²³.

¹⁸ Barkauskas A. *Kultūra ir visuomenė*. Vilnius, 1975, p. 364.

¹⁹ Monografija – Atamukas S. *Nauja Lietuva – nauji kadrai*. Vilnius, 1974. Disertacija – Атамукас С. А. *Деятельность КП Литвы по осуществлению кадровой политики КПСС 1940–1975 г.г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора ист. наук, Вильнюс, 1978. Straipsniai – Atamukas S. Tarybų Lietuvos kadrų ugdymas // *Laikas ir įvykiai*, 1978, nr. 8, p. 14–16; Атамукас С. Формирование и интернациональное воспитание кадров в Литовской ССР // *Интернационализация духовной жизни советских народов в современных условиях*. Вильнюс, 1985, p. 179–191; Atamukas S. Vykdomos Tarybų Lietuvoje kadrų politikos buržuazinių nacionalistinių koncepcijų evoliucijos kritinė analizė // *Buržuazinių emigrantų koncepcijų Lietuvos TSR istorijos klausimais kritika*. Vilnius, 1986, p. 72–107.

²⁰ Atamukas S. *Nauja Lietuva – nauji kadrai*, p. 63–64.

²¹ Ten pat, p. 4.

²² Ten pat, p. 122. Pagal šią diskurso logiką stribai taip pat tapo kadrais.

²³ Ten pat, p. 167.

Įsigalėjus socializmui iki tol konstruota perskyra tarp kadru ir inteligentijos išsityrynė, bet neišnyko. Partiškumas nebėra būtina *kadro* savybė. Svarbu, kad jis būtų *specialiai išugdytas*²⁴. Senoji inteligentija savo ruožtu persiauklėjo ir gausino kompartijos gretas. Tai leidžia kadru ir inteligentijos sąvokas vartoti beveik identiškai ir laisvai elgtis su jų tapsmą nusakančiais veiksmoždziais. Pavyzdžiui: LTSR partiniai organai „rūpinosi nacionalinių kadru, lietuviškos tarybinės inteligentijos mokymu, ugdymu“²⁵. Kadrai ir inteligentija čia *ugdomi*. Arba – „Tarybų Lietuvoje suklestėjo švietimas, kultūra, buvo išugdyta tarybinė inteligentija“, bet tuoj pat teigiama, kad „Lietuvos partiniai, valstybės, ūkiniai, kultūriniai kadrai formavosi ir brendo, vykstant revoliuciniams pertvarkymams“²⁶ (pabraukta – K. R.).

Kadro sąvoka iš tiesų apima visas inteligentijos grupes, bet galbūt dėl stilistinių sumetimų ji netaikoma visoms grupėms. S. Atamukas socialistinės visuomenės menininkų ir rašytojų nevadina kadrais, bet *kultūriniais darbuotojais* ar *kultūros sričių meistrais*²⁷. Šių kalbinių skrupulų nelieka partinių ideologų tekstuose – pvz., A. Barauskas laisvai kalba apie *kultūros, meno, akademinis* ar *pedagoginius kadrus*²⁸.

SOVIETINĖ LIETUVOS INTELIGENTIJOS RAIDOS SCHEMA

Inteligentijos grupių susipynimas su kitomis socialinėmis grupėmis ir jų vaidmuo kultūriniame bei ūkiniame gyvenime lėmė, kad apibendrinančių fragmentų apie inteligentijos sluoksnį – nesvarbu, kaip jis būtų pavadintas – galima rasti įvairiose Lietuvos SSR raidos sintezėse. Pirmi apibendrinamieji darbai pasirodė artėjant LSSR 20-mečiui²⁹, paskui 25-mečiui³⁰, galiausiai 40-mečiui³¹. Tą patį galima pasakyti ir apie Lietuvos SSR, ir Lietuvos KP sintezes³².

Inteligentijos tapymas neatsiejamas nuo aukštojo bei specialiojo vidurinio mokslo raidos. Tokia plati traktuotė kilo iš partinių dokumentų, pagal kuriuos inteligentija yra tik kvalifikuotos darbo jėgos resursas. Tai lėmė, kad aukštesniųjų profesinių mokyklų absolventai taip pat buvo priskiriami prie šios grupės. Pirmasis naujosios

²⁴ Ten pat, p. 4.

²⁵ Ten pat, p. 184.

²⁶ Ten pat, p. 176–177.

²⁷ Ten pat, p. 213, 234.

²⁸ Žr. jo knygos *Kultūra ir visuomenė* skyrių „Profesionalūs kadrai – ekonomikos ir kultūros pažangos laidas“.

²⁹ Жюгжда Р. Ю., Смирнов А. С. *Литовская ССР* (краткий ист.-экон. очерк). Москва, 1957; Žiugžda R. *Litwa Radziecka*. Wilno, 1958.

³⁰ *Klestėk, Tarybų Lietuva* [straipsnių rinkinys]. Vilnius, 1966; *Litva za polveka nowej epochi*. Вильнюс, 1967.

³¹ *Socialistinės visuomenės susiformavimas ir raida Tarybų Lietuvoje (1940–1980 m.)*. Vilnius, 1980; Vaitkevičius B. *Tarybų Lietuva: praeities ir dabarties bruožai (1940–1980 m.)*. Vilnius, 1980; *Построение социализма в Советской Прибалтике. Исторический опыт Компартии Литвы, Латвии, Эстонии*. Рига, 1980.

³² *Lietuvos TSR istorija*, t. 4: 1940–1958 m. Vilnius, 1975; *Tvirtais žingsniais: Tarybų Lietuva 1959–1985 metais*. Vilnius, 1986; *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3. 1940–1959 m. Vilnius, 1985.

inteligentijos kūrimąsi tyrė Andrius Bendžius³³. Jo studijos išsiskyrė gausia statistine medžiaga. Atitinkamai ją grupuojant atskleisti kai kurie sistemos raidos nenuoseklumai. A. Bendžius nagrinėjo ir specialiojo mokslo raidą³⁴. Jis su Jonu Kubiliumi parengė proginę apžvalgą apie aukštojo mokslo raidą³⁵; jam taip pat priklauso tekstai (kai kurie su Stanislovu Lazutka) apie Vilniaus universiteto raidą sovietmečiu³⁶. Apie Vilniaus aukštąsias mokyklas pokario metais disertaciją apsigynė Petronėlė Žostautaitė³⁷.

Inteligentijos problematika glaudžiai susijusi su „kultūrinės revoliucijos“ ir apskritai kultūros raidos tyrimais. Apie tai disertaciją apsigynė N. Nikolajeva³⁸, rašė A. Bendžius ir P. Aksamitas³⁹, E. Baltinienė⁴⁰, V. Jakelaitis⁴¹. Vis dėlto pagrindiniu inteli-

³³ Disertacijos – Бенджюс А. И. *Подъем культурного уровня трудящихся в Советской Литве в 1940–1950 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1960; Бенджюс А. И. *Народное образование в Советской Литве в 1940–1970 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора ист. наук. Вильнюс, 1972. Monografija – Bendžius A. Bendorjo lavinimo ir aukštoji mokykla Lietuvoje 1940–1970 m. Kaunas, 1973. Straipsniai – Bendžius A. Aukštųjų mokyklų pertvarkymas ir išplėtimas Tarybų Lietuvoje 1940–1950 metais // *Mokslo darbai* (Vilniaus universitetas), t. 32. *Istorija*, t. 2, 1960, p. 59–99; Bendžius A. Aukštojo mokslo plėtimas Tarybų Lietuvoje 1952–1958 m. // *Istorija*, t. 10, 1969, p. 37–62; Bendžius A. Mokymo proceso tobulinimas Tarybų Lietuvos aukštosiose mokyklose 1952–1967 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 8, 1969, p. 95–115; Bendžius A. Mokslinis tiriamasis darbas Tarybų Lietuvos aukštosiose mokyklose (1952–1970) // *LKP istorijos klausimai*, t. 10, 1971, p. 137–161.

³⁴ Bendžius A. Specialiųjų vidurinių mokyklų tinklo kūrimas ir specialistų rengimo plėtimas Tarybų Lietuvoje 1944–1968 m. // *Istorija*, t. 11, 1970, p. 45–73.

³⁵ Бенджюс А., Кубилиус Й. *Развитие высшего образования в Литовской ССР за последние 30 лет.* Вильнюс, 1975.

³⁶ Bendžius A. Vilniaus valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas 1944–1966 m. // *Vilniaus universitetas. Vilnius, 1966, p. 145–229; Bendžius A. Universiteto suklestėjimas socializmo sąlygomis // Vilniaus universiteto istorija*, t. 3: 1940–1979. Vilnius, 1979, p. 43–183; Бенджюс А., Лазутка С. *Возрождение Вильнюсского университета, его структура, рост числа студентов и расширение материальной базы (1944–1979)*; Бенджюс А., Лазутка С. Реорганизация учебно-воспитательной работы в годы строительства социализма и ее совершенствование в послереволюционный период // *История Вильнюсского университета.* Вильнюс, 1979, с. 185–199, 216–246; Bendžius A. Szkolenie specjalistów w Wileńskim państwowym uniwersytecie im. W. Kapsukas w warunkach socjalizmu // *Studia z dziejów Uniwersytetu wileńskiego 1579–1979.* Kraków, 1979, s. 151–170.

³⁷ Disertacija – Жосттаутайтė П. П. *Высшие учебные заведения Вильнюса в годы строительства социализма (1940–1953 г. г.).* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1965. Straipsniai – Žostautaitė P. Darbininkų ir valstiečių parengiamieji kursai prie Vilniaus valstybinio universiteto 1941 ir 1944–1950 m. // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 1(14), 1963, p. 183–199; Žostautaitė P. Vilniaus aukštųjų mokyklų išaugimas socializmo stovybos Lietuvoje metais (1944–1953) // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 1(16), 1964, p. 197–214; Žostautaitė P. Muzikų ruošimas Lietuvos TSR Valstybinėje konservatorijoje 1945–1953 m. // *Į lietuvių kultūros istorijos*, t. 4. Vilnius, 1964, p. 79–94.

³⁸ Disertacija – Николаева Н. Д. Коммунистическая партия Литвы в борьбе за культурную революцию в республике. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Ленинград, 1953.

³⁹ Бенджюс А., Аксамитас П. Культура социалистической Литвы // *Развитие социалистической культуры в союзных республиках.* Москва, 1962, с. 502–540; Бенджюс А. Культурная революция в советской Литве // *Культурная революция в СССР 1917–1965 г. г.* Москва, 1965, с. 377–383; Бенджюс А. И. Создание литовской социалистической культуры // *Историческое значение великой победы.* Вильнюс, 1976, с. 59–70.

⁴⁰ Straipsniai – Baltinienė E. Pagrindiniai kultūrinės revoliucijos etapai Lietuvoje // *Tarpinstitucinė mokslinė konferencija „Socialistinės kultūros teorija ir praktika“.* V., 1975, p. 60–66; Балтинене Э. Начальный этап культурной революции в Литве [1944–1951] // *40 лет Прибалтийским республикам Союза ССР.* Вильнюс, 1980, с. 155–158. Monografija – Baltinienė E. *Brandaus socializmo kultūra: Lietuvos TSR medžiaga.* V., 1982.

⁴¹ Якелайтис В. Достижения социалистической культуры Советской Литвы // *Советская Прибалтика в братской семье народов СССР*, т. 5. Рига, 1960, с. 25–57.

gentijos „ekspertu“ vadintinas Mykolas Burokevičius⁴², kurio tekstai buvo perpildyti partinės kalbos šablonų. Išsiskiria proginė kolektyvinė monografija apie kultūros raidą Lietuvoje 1940–1980 m.⁴³, kurią su išlygomis galima traktuoti kaip vienintelę Sovietų Lietuvos inteligentijos istoriją. Skyrius apie inteligentijos rengimą ir raidą parašė Bendžius ir Burokevičius.

Duomenų apie inteligentiją galima aptikti istorikų ir demografų tyrimuose apie kaimo ir miesto gyventojų struktūros kaitą, kuri intensyviausiai vyko nuo šeštojo dešimtmečio pabaigos iki aštuntojo dešimtmečio pabaigos. Lietuvos miestai buvo plėtojami pagal Kazio Šešelgio vadovaujamos grupės 1962–1964 m. parengtą ir 1964 m. direktyviniame dokumente „Apie perspektyvinę Lietuvos miestų plėtrą ir pramonės išdėstymą“ įkūnytą *vieningos apgyvendinimo sistemos* programą. Pagal ją Lietuvą stengtasi urbanizuoti tolygiai, suteikiant prioritetą vidutinio dydžio ir mažiems miestams, kartu ribojant didžiųjų Lietuvos centrų – Vilniaus ir Kauno – plėtotę⁴⁴. Šios pastangos lėmė tolygesnį inteligentijos pasiskirstymą po visą Lietuvą.

Liudas Truska disertacijoje tyrė pokario metų pokyčius, susijusius su socialinių sluoksnių stratifikacija⁴⁵. Apie urbanizacijos įtaką socialinės struktūros raidai disertacijas apsigynė Aristida Tolišūtė-Midvikienė⁴⁶, Jonas Nedzveckas⁴⁷, Stasys

⁴² Disertacijos – Burokevichюс М. *Идейно-политическое воспитание советской интеллигенции в современных условиях* (на материале Компартии Литвы). Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Москва, 1963; Burokevichюс М. *Идеологическая работа коммунистической партии Литвы среди интеллигенции в 1940–1965 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора ист. наук. Вильнюс, 1975. Monografija – Burokevičius M. *Lietuvos KP ideologinis darbas su inteligentija 1940–1965 m.* Vilnius, 1972. Straipsniai – Burokevichюс М. Интеллигенция Литвы, рожденная советским строем // *Великий Октябрь и Прибалтика*. Вильнюс, 1968, с. 103–121; Burokevičius M. Tarybų Lietuvos socialistinės inteligentijos susiformavimas // *Leninizmo pergalė Lietuvoje*. Vilnius, 1970, p. 206–226; Burokevičius M. Nauji poslinkiai Tarybų Lietuvos inteligentijoje // *Lietuva tarybiniu keliu*. Vilnius, 1974, p. 143–145; Burokevičius M. Inteligentijos dalyvavimas Komunistų partijos ideologiniame darbe // *Ideologinio darbo teorija ir praktika*. Vilnius, 1985, p. 94–116.

⁴³ *Tarybų Lietuvos kultūra 1940–1980 m.* Vilnius, 1982.

⁴⁴ Šešelgis K. *Gyvenimas. Mokslo darbai*. Vilnius, 2000, p. 259–267; Juškevičius P. *Miestų planavimas*. Vilnius, 2003, p. 17–21.

⁴⁵ Disertacija – Truska L. *Изменение классовой структуры общества в Литве в период строительства социализма (1940–1951 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1966. Straipsniai – Truska L. Visuomenės klasinės sudėties pakitimas Lietuvoje socializmo statybos metais. 3. Tarybinė 1944–1948 m. žemės reforma ir jos socialinės išdavos // *LTSR MA darbai*, serija A, 1967, t. 2, p. 91–106; 4. Kaimo socialinė struktūra kolektyvizacijos išvakarėse // *LTSR MA darbai*, serija A, 1967, t. 3, p. 61–78. Truska L. Tarybų Lietuvos gyventojų klasinės sudėties pakitimas socializmo statybos laikotarpiu (1940–1951 m.) // *Spalio revoliucijos keliu*. Vilnius, 1967.

⁴⁶ Disertacija – Толшпюте Б. А. *Изменение состава населения Литвы под влиянием социально-экономических факторов*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Москва, 1969.

⁴⁷ Disertacija – Недзвецкас И. *Факторы и влияние миграции на демографическое развитие региона (на примере Литовской ССР)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Москва, 1977. Straipsniai – Недзвецкас И. Миграционные процессы в Литовской ССР // *Особенности миграции в союзных республиках*. Москва, 1978, с. 97–105; Недзвецкас И. Социально-экономические последствия развития демографической структуры Литовской ССР в 1959–1974 г. г. // *LTSR MA darbai*, serija A, 1979, t. 1, p. 41–51.

Vaitiekūnas⁴⁸, Elena Stankūnienė⁴⁹. Pastaroji tyrinėtoja bendradarbiavo⁵⁰ su analogiškas temas tiriančiu Algirdu Stanaičiu⁵¹. Panašus bendradarbiavimas siejo Vladą Stankūnienę ir Audrą Sipavičienę⁵². Paminėtini Petro Adlio⁵³ ir Kazimiero Meškauskio⁵⁴ tyrimai. Galiausiai išskirtinos atgimimo išvakarėse pasirodžiusios sintetizuojančio pobūdžio Konstantino Surblio⁵⁵ ir Albino Aškino⁵⁶ monografijos, taip pat Ekonomikos institute parengta kolektyvinė monografija apie Lietuvos socialinės struktūros raidą⁵⁷.

⁴⁸ Disertacija – Vaitiekūnas С. *Системное исследование проблем сельского расселения в Литовской ССР*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. геогр. наук. Вильнюс, 1986. Straipsniai – Vaitiekūnas S. Lietuvos TSR gyventojų migracija (1966–1970 m.) // *Geografija ir geologija*, t. 9, 1972, p. 109–120; Vaitiekūnas S. Miestų gyventojų ir darbo jėgos išteklių migracija // *Liaudies ūkis*, 1972, nr. 6, p. 176–179; Vaitiekūnas S. Lietuvos TSR kaimo gyventojų šiuolaikinės migracijos bruožai // *Geografija ir geologija*, t. 12, 1976, p. 137–151; Vaitiekūnas С. Трудовые ресурсы в аграрном секторе республики // *Geografija*, t. 20, 1984, p. 85–100; Vaitiekūnas С. Система расселения Литовской ССР: вопросы развития и прогнозирования // *Geografinis metraštis*, t. 21, 1984, p. 226–233; Vaitiekūnas С., Мерчайтис А. Развитие системы расселения в Литовской ССР: итоги, проблемы, перспективы // *Известия АН СССР. Серия географическая*, 1986, no. 1, с. 59–68.

⁴⁹ Disertacija – Станкунене Е. *Географические особенности развития сельского населения Литовской ССР и определяющие их факторы*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. геогр. наук. Тбилиси, 1979. Straipsnis – Stankūnienė E. Pramonės vaidmuo kaimo gyventojų dinamikai // *Geografinis metraštis*, t. 15, 1977, p. 173–177.

⁵⁰ Stanaitis A., Stankūnienė E. Lietuvos TSR gyventojai pagal 1959 metų visasąjunginio surašymo duomenis // *Geografijos metraštis*, t. 11, 1971, p. 41–57; Stanaitis A., Stankūnienė E., Simėnaitė I. Centrinės kaimo gyvenvietės ir jų darbo ištekliai [1959–1975] // *Geografinis metraštis*, t. 15, 1977, p. 179–188; Stanaitis A., Stankūnienė E. Vilniaus gyventojų dinamika XX a. antrojoje pusėje // *Geografija*, t. 17, 1981, p. 109–123; Stanaitis A., Stankūnienė E., Čiuplytė E. Kaimo gyvenviečių ir ir gyventojų dinamika Vilniaus rajone 1959–1979 m. // *Geografija*, t. 20, 1984, p. 101–118.

⁵¹ Stanaitis A. Urbanizacija ir jos įtaka darbo jėgos išteklių teritoriniam pasiskirstymui Lietuvoje 1950–1975 metais // *Geografinis metraštis*, t. 15, 1977, p. 131–140.

⁵² Станкунене В. Факторы и источники роста членности населения Вильнюса // *Размещение промышленности и развитие городов в Литовской ССР*. Вильнюс, 1979, с. 101–178; Stankūnienė V. Miesto funkcijų įtaka gyventojų migracijos srautų ypatumams [Vilniaus 1965–1977 duomenys] // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 4, 1980, p. 3–11; Stankūnienė V. Darbo išteklių judėjimo demografiniai veiksniai ir jų valdymas // *Darbo išteklių valdymas*. Vilnius, 1987, p. 37–59; Станкунене В., Синавичене А. Особенности развития демографической политики в Литовской ССР // *Демографическая политика в региональном резерве*. Москва, 1988, с. 48–55; Stankūnienė V., Sipavičienė A. Kaimo gyventojų migracijos motyvai kaip gyvenimo ir darbo sąlygų vertinimo kriterijai // *Kaimo žmonių darbas ir poilsis*. Vilnius, 1989, p. 77–84; Станкунене В., Синавичене А. Проблемы управления сельско-городской миграцией населения // *Подходы к управлению миграционным развитием*. Таллин, 1989, с. 106–123; Станкунене В. Воспроизводство населения Литвы // *Демографическое развитие Литвы. Ретроспектива, современные проблемы, сравнительный анализ*. Вильнюс, 1989, с. 22–59.

⁵³ Adlys P. Lietuvos kaimo gyventojai // *Mokslas ir gyvenimas*, 1971, nr. 5, p. 4–6; Adlys P. Tarybų Lietuvos gyventojų socialinės padėties pasikeitimai // *Komunistas*, 1974, nr. 10, p. 27–34; Adlys P. Tarybų Lietuvos gyventojų užsiėmimai // *Liaudies ūkis*, 1975, nr. 7, p. 118–120; Adlys P. Tarybų Lietuvos inteligentija. Statistikos duomenys // *Mokslas ir gyvenimas*, 1975, nr. 2, p. 7–10; Adlys P. Lietuvos TSR gyventojų užimtumo pokyčiai // *Geografija*, t. 19, 1983, p. 16–25.

⁵⁴ Meškauskas K., Januškevičius V. Gyventojų socialinės struktūros poslinkiai // *Komunistas*, 1970, nr. 4, p. 26–33; Мешкаускас К. Развитие производительных сил Литовской ССР и изменение социально-экономической структуры общества // *К 50-летию образования СССР*. Таллин, 1973, с. 117–127.

⁵⁵ Surblys K. *Tarybų Lietuvos visuomenės socialinės klasinės struktūros raida*. Vilnius, 1985.

⁵⁶ Aškis A. *Socialinės struktūros raida: sociologinių tyrimų Tarybų Lietuvoje duomenimis*. Vilnius, 1985. Straipsniai – Aškis A. Lietuvos TSR pramonės techninės inteligentijos socialinės struktūros raidos bruožai // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 1, 1978, p. 69–78; Aškis A. Įmonės inžinierių profesinio augimo problema // *Socialinė raida: problemos ir planavimas*. Vilnius, 1979, p. 79–87.

⁵⁷ *Региональное развитие социальной инфраструктуры* [коллективная монография]. Вильнюс, 1984.

Šiuose tekstuose pateikta kanoninė visuomenės raidos schema, perkelta iš partinių dokumentų ir SSRS lygio sintezių. Tariama inteligentijos istorija privalomai buvo įsprausta į trinarę visuomenės raidos schemą:

1944–1951/1952 m. – padėti socializmo pagrindai,

1951/1952 m. – 1958/1960 m. – užbaigtas socializmo kūrimas,

po 1960 metų brandžioje socializmo visuomenėje sprendžiami komunizmo statybos uždaviniai.

Konstanta buvo iš partinių dokumentų į istorinius tekstus patekęs teiginys, kad *dauguma* vyresniosios kartos inteligentų pasirinko socializmo kelią⁵⁸. *Mažuma*, kuri bendradarbiavo su okupantais ir nespėjo pabėgti iš Lietuvos, buvo nusiteikusi prieš naują valdžią, tačiau kartu su buržuaziniais nacionalistais sulaukė deramo atpildo. Partija pasitikėjo inteligentija – kai kuriems dar perauklėjamiems inteligentams patikėjo gamybos ir visuomenės valdymo barus. Pokario metais būta ir *perlenkimų* auklėjant senąją inteligentiją, bet tai greitai pašalintos smulkmenos⁵⁹. Partija buvo *atlaidi* tiems inteligentams, kurie darė neapgalvotų žingsnių ir pokario laikotarpiu buvo bausti⁶⁰. Senoji inteligentija, kurios dauguma perėjo į tarybų valdžios pusę, Stalino valdymo metais pakeitė *mąstymo būdą*, visuomenės reiškinių *suvokimą* ir *aiškinimą*. Ji įgavo „socialistinio patriotizmo ir proletarinio internacionalizmo, meilės socialistinei Tėvynei, Komunistų partijai“, todėl jos ideologija – marksizmas-leninizmas. Tad „pagal savo *galvoseną* ir *veiklą* ji pamažu tapo socialistine inteligentija“⁶¹. Per antrąjį etapą kai kuriems jos atstovams dar reikėjo įveikti priešų iš užjūrio sėjamą skepsį, bet absoliuti dauguma inteligentijos, kurią veikė komunizmo teorijos bei gyvenimo praktikos, *tvirtėjo* ir *brendo*, galiausiai perėjo į praktinę veiklą ir „aktyviai *kovojo* už Komunistų partijos tikslus, kurie jai tapo artimi ir brangūs“⁶² (p. 160).

Naujosios inteligentijos avangardas pradėtas formuoti evakuacijoje iš ten pasitraukusių *darbininkų ir valstiečių* atstovų. „Vadovaujanti darbą išvaduotoje Lietuvoje pradėjo dirbti grįžę iš evakuacijos 2 365 darbuotojai; tarp jų buvo ir Didžiojo Tėvynės karo metais sudarytas 1 300 vadovujančiųjų darbuotojų rezervas. 1944 metais į darbą įsijungė 1 200 partizanų ir pogrindininkų.“⁶³ Kitas šaltinis buvo kitataučių pagalba – vien „nuo 1944 m. vasaros iki 1947 m. rudens iš viso į Tarybų Lietuvą atvyko 12 258 vadovaujantys specialistai ir darbuotojai“⁶⁴. Dar karui vykstant Lietuvoje atkurta aukštojo bei specialiojo mokslo sistema įgavo visaliaudinį pobūdį, tai reiškė, kad mandatinės komisijos tikrino stojančiųjų socialinį patikimumą ir taip garantavo vals-

⁵⁸ M. Burokevičius šį teiginį iliustruoja tuo, kad I Lietuvos inteligentijos suvažiavime 1945 m. liepos 10–14 d. dalyvavo 500 inteligentų. Žr.: Burokevičius M. *Lietuvos KP ideologinis darbas su inteligentija...*, p. 79–84.

⁵⁹ Surblys K. *Tarybų Lietuvos visuomenės socialinės klasinės struktūros raida*, p. 113.

⁶⁰ Burokevičius M. *Lietuvos KP ideologinis darbas su inteligentija...*, p. 97–98.

⁶¹ *Tarybų Lietuvos kultūra 1940–1980*, p. 98.

⁶² Ten pat, p. 160.

⁶³ Atamukas S. *Nauja Lietuva – nauji kadrai*, p. 138.

⁶⁴ Surblys K. *Tarybų Lietuvos visuomenės socialinės klasinės struktūros raida*, p. 115–116.

tiečių, darbininkų bei eilinių tarnautojų atžalų kiekybinį dominavimą. 1945–1951 m. reformuotos aukštosios mokyklos išleido 6 787, o technikumai ir specialiosios vidurinės mokyklos – 9 298 specialistus⁶⁵. Buvo užsimota dar plačiau, bet priėmimo į mokyklas planai nebuvo vykdyti dėl abiturientų trūkumo, menko naujų specialybių populiarizacijos lygio, bendrabučių trūkumo ir gyvenamojo ploto miestuose sumažėjimo⁶⁶. *Kadry* pokario metais buvo gerokai daugiau nei žmonių, kuriuos galima vadinti inteligentais net pagal komunistines normas. 1947 metais Lietuvoje buvo 57 300 vadovaujančių darbuotojų, iš jų apie 34 400 dar neturėjo vidurinio išsilavinimo (tarp jų apie 8 000 turėjo tik pradinį), 14 900 buvo įgiję specialųjį vidurinį, o aukštąjį išsilavinimą turėjo tik apie 8 000⁶⁷. Taigi tarp kadry vyravo valstietiškos ir darbininkiškos kilmės *praktikai*⁶⁸. Daugiausia mažaraščių vadovų būta kaime. Toks operavimas skaičiais, jų nekomentuojant, buvo įprastas sovietinių diskursų konstravimo būdas. Statistika nieko nesako apie naujai „nukaltų“ pokario kadry inteligentiškumo lygį. Jos pateikti skaičiai abstraktokai liudija, kad naujoji visuomenė kūrėsi sunkiai.

Pokyčiai, įvykę per paskutinį socializmo kūrimo dešimtmetį, ir didelis susidomėjimas statistiniais duomenimis leido istorikams dar plačiau naudoti skaičius kaip tikrovės žymenis. Dažnai buvo rodoma, kiek kartų padidėjo kuri nors inteligentų grupė palyginti su laisvai pasirinktu atsparos tašku. Pavyzdžiui, džiūgauta, kad nuo 1940 m. iki 1958 m. protinį darbą dirbančių žmonių skaičius padidėjo 3 kartus, o 1941–1960 m. praktinį darbą dirbančių specialistų skaičius išaugo 4,3 karto⁶⁹. Nereitai pradinis atskaitos taškas buvo nukeliamas dar tolyn ir taip neva įrodoma, kad buržuazinė valdžia nesirūpino nei kultūra, bei ūkiu. Mokslinį progresą atspindėjo tai, jog mokslininkų skaičius 1950–1960 m. išaugo nuo 1 402 iki 3 320 – taigi 2,4 karto⁷⁰. Inžinierių ir technikų atitinkamai nuo 6 300 iki 22 800 – taigi 3,6 karto⁷¹. Švietimo institucijų darbo sėkmę turėjo iliustruoti duomenys, kad 1961 m. iš 13 500 inžinierių ir technikų *jau tik* 6 500 (48%) buvo praktikai, t. y. deramo išsilavinimo neturintys specialistai. Vis dėlto 5 000 iš jų niekur nesimokė ir buvo patenkinti turimu išsilavinimu bei statusu⁷². Gerą statistiką griovė padėtis kolūkiuose – 1960 m. tik 19,2% tenykščių *kadry* turėjo aukštąjį ar specialųjį išsilavinimą⁷³. Tai netrukė Burokevičiui tvirtinti, kad šiuo metu inteligentija „intelektualiai labai išprususi, moksliniu, inžinieriniu-techniniu ir agrozootechniniu požiūriu gerai pasiruošusi“⁷⁴. Patikinus, kad so-

⁶⁵ *Tarybų Lietuvos kultūra 1940–1980*, p. 106–107.

⁶⁶ Bendžius A. *Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla...*, p. 198–199.

⁶⁷ Surblys K. *Tarybų Lietuvos visuomenės socialinės klasinės struktūros raida*, p. 115.

⁶⁸ Ekonomistų, sociologų ir istorikų diskursuose kadrai, neturintys aukštojo ar techninio išsilavinimo, dažniau vadinti aukštos kvalifikacijos darbuotojais, o jų migracija inteligentijos link – kvalifikacijos kėlimu.

⁶⁹ Surblys K. *Tarybų Lietuvos visuomenės socialinės klasinės struktūros raida*, p. 124.

⁷⁰ Ten pat, p. 119–120.

⁷¹ *Tarybų Lietuvos kultūra 1940–1980*, p. 156.

⁷² Bendžius A. *Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla...*, p. 207.

⁷³ Ten pat, p. 220.

⁷⁴ *Tarybų Lietuvos kultūra 1940–1980*, p. 160.

cialistinė inteligentija Lietuvoje susiformavo kaip daugianacionalinė, nurodoma, kaip gausėjo lietuvių tautybės inteligentų – jų 1947–1960 m. padaugėjo nuo 61,3% iki 77,4%⁷⁵. Nėra jokių komentarų, kodėl vyko šis procesas. Beje, atskaitos taškai pasirinkti taip, kad nebūtų nurodoma į 1953 m. respublikos vadovybės pradėtą imigrantų skaičiaus mažinimo politiką.

Septintasis–devintasis dešimtmetis, kai buvo pereinama į komunizmo statybos laikotarpį, pasižymėjo dar didesniu įvairių inteligentijos grupių augimu. Apibendrinus duomenis matyti, kad 1960–1983 m. įvairių kadru respublikoje padaugėjo beveik 5 kartus. Didžiausi augimo tempai pramonėje (8,5 karto), prekyboje (7 kartai) ir statyboje (6,6 karto). Mažiausi – švietimo, kultūros, mokslo ir valdymo įstaigose (3 kartus)⁷⁶. Mažėjo praktikų skaičius. Pavyzdžiui, tarp pramonės vadovaujančių darbuotojų praktikų skaičius 1960–1970 m. sumažėjo nuo 50% iki 37%; tarp įvairialypių kolūkių kadru – nuo 80,8% iki 39%⁷⁷. Apie šį laikotarpį itin daug statistinių duomenų. Naudotasi reguliariai leidžiamais ir dažnai pavadinimus keičiančiais statistikos metraščiais⁷⁸, gyventojų surašymo duomenimis⁷⁹, rinkiniais, skirtais atskiroms profesinėms grupėms ar sritims⁸⁰. Publikuotų duomenų trūkumą padėjo užpildyti archyvuose surenkami duomenys. Jų gausa, kintančios rinkimo ir grupavimo metodikos leido istorikams ir analitikams išvystyti skaičių ekvilibristiką. Siekiant iliustruoti progresą (nieko kito iliustruoti ir nebuvo galima), pasinaudota augančiomis galimybėmis grupuoti, skaidyti informacijos blokus ir pateikti jų procentinę išraišką. Įvairių skaičiavimų rezultatai judėjo iš teksto į tekstą. Tai papildė Yurchako išryškintą tekstų fragmentų ir citatų cikliško judėjimo praktiką.

Rašant apie paskutinį inteligentijos raidos etapą dažniausiai buvo pereinama į oficialaus kodo lygmenį. Konstatuojama, kad dialektinė įtampa tarp senosios ir naujosios inteligentijos jau išnyko – socializmo raida vis labiau konsolidavo inteligentiją, formavo ją, įtraukė į vieningą socialinį sluoksnį⁸¹ ir suvienijo su tarybine liaudimi. Ateitis atrodė dar šviesesnė – 1961 m. partijos programa žadėjo, jog komunizmo,

⁷⁵ Surblys K. *Tarybų Lietuvos visuomenės socialinės klasinės struktūros raida*, p. 123.

⁷⁶ Ten pat, p. 197.

⁷⁷ Bendžius A. *Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla...*, p. 219–221.

⁷⁸ Jis vadinosi: *Lietuvos TSR liaudies ūkis, Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra*, galiausiai nuo 1989 m. – *Lietuvos statistikos metraštis*. Pasirodydavo ir jubiliejiniai rinkiniai – pvz.: *Tarybų Lietuvos dvidešimtmetis. Statistinių duomenų rinkinys*. Vilnius, 1960; *Lietuvos TSR liaudies ūkis per 40 metų. Jubiliejinis statistikos metraštis*. Vilnius, 1980.

⁷⁹ 1959 metu visasajunginio gyventojų surašymo duomenys: *Lietuvos TSR = Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года: Литовская ССР*. Vilnius, 1963; *Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года по Литовской ССР*. Вильнюс, 1971–1973, т. 1; т. 2, ч. 1–2.

⁸⁰ Pvz., rinkiniai apie moteris – *Lietuvos TSR moterys. Trumpas statistikos duomenų rinkinys*, leisti 1964, 1975, 1981 ir 1987 (pastarasis vadinosi *Tarybų Lietuvos moterys*). Rinkiniai apie švietimą – *Просвещение и культура Литовской ССР*. Вильнюс, 1964; *Народное образование, наука и культура в Литовской ССР. Статистический сборник*. Вильнюс, 1972; *Народное образование, наука и культура в Литовской ССР. Статистический сборник*. Вильнюс, 1976; *Liaudies švietimas Lietuvos TSR [1967–1976 m.]*. Vilnius, 1978. Rinkinys apie sveikatos apsaugą – *Sveikatos apsauga 1945–1962 m.* Vilnius, 1963. Rinkinys apie žemės ūkio kadrus – *Lietuvos TSR žemės ūkio specialistų kadrai. Statistiniai duomenys*. Vilnius, 1974.

⁸¹ *Tarybų Lietuvos kultūra 1940–1980*, p.161; Surblys K. *Tarybų Lietuvos visuomenės socialinės klasinės struktūros raida*, p. 123.

kuris bus sukurtas iki 1980 metų, sąlygomis „inteligentija nebebus atskiras socialinis sluoksnis, fizinio darbo žmonės savo kultūrinio-techniniu lygiu pakils iki protinio darbo žmonių lygio“⁸². Savo ruožtu „inteligentija perėmė revoliucinę darbininkų klasės ideologiją ir moralę, kolektyvistinę psichologiją, interesus ir idealus“⁸³. Burokevičius garantavo, kad sparčiai gausėjanti ir išprususi inteligentija nesiveržia į pirmas komunizmo stovybos gretas, o „svarbiausia socialistinės visuomenės jėga inteligentija laiko darbininkų klasę, kuriai priklauso pagrindinis vaidmuo komunizmo kūrime“⁸⁴.

Partines vizijas, kokia inteligentija turi būti, ypač mėgo „istorizuoti“ Burokevičius. Inteligentijos pasaulėžiūros tapsmas dar egzistuoja – pasaulėžiūra vis dar *tampa* – „dar kai kurių žmonių sąmonėje glūdi buržuazinės ideologijos, individualistinės psichologijos elementų“⁸⁵. Dėl to būtina neapleisti ideologinio auklėjimo. Visa kita tėra jau įsitvirtinusios duotybės – inteligentijai *būdingas* idėjinis kryptingumas, socialistinio patriotizmo bei internacionalizmo jausmas ir klasinis revoliucinis sąmoningumas. Šie veiksniai *lemia* aktyvų dalyvavimą kuriant komunizmą. Ji *vadovaujasi* marksizmo-leninizmo teorija. Komunistinio partiškumo principas *tapo* inteligentijos veiklos principu ir t. t.⁸⁶ Tokios konstatacijos sukuria išpūdį, kad inteligentijos (kaip ir kitų sluoksnių) idėjinis tapsmas artėja prie pabaigos. Istorinį matmenį inteligentijos raida komunizmo stovybos epochoje išlaiko tik statistiniu lygmeniu.

KOMUNISTINIS AUKLĖJIMAS

Inteligentijos raida buvo neatsiejama nuo komunistinio auklėjimo. Dėl to dauguma tyrinėtojų tekstų turi du segmentus – aprašoma tiek kiekybinė raida, tiek indoktrinacijos priemonės. Šios temos tyrinėjimų pirmtakė buvo M. Kruglikova⁸⁷. Apie inteligentijos įtraukimą į kompartijos gretas pokario metais ir indoktrinacijos priemonės disertaciją apsigynė bei monografiją parengė Elena Treinienė⁸⁸. Apie to paties laikotarpio kaimo partinių organizacijų kadrus disertaciją apsigynė Grigorijus Manzurovas⁸⁹; apie

⁸² *TSKP XXII suvažiavimo medžiaga*. Vilnius, 1962, p. 320.

⁸³ Burokevičius M. *Inteligentijos dalyvavimas Komunistų partijos ideologiniame darbe*, p. 97.

⁸⁴ *Tarybų Lietuvos kultūra 1940–1980*, p. 223.

⁸⁵ Burokevičius M. *Lietuvos KP ideologinis darbas su inteligentija...*, p. 65.

⁸⁶ Ten pat, p. 163; *Tarybų Lietuvos kultūra 1940–1980*, p. 224–225.

⁸⁷ Disertacija – Kruglikova M. В. *Идеологическая работа Коммунистической партии Литвы среди интеллигенции в послевоенный период (1946–1950 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Москва, 1955.

⁸⁸ Disertacija – Treinienė E. *Рост рядов Коммунистической партии Литвы и повышение идейно-теоретического уровня коммунистов (1944.VII–1958)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора ист. наук. Вильнюс, 1970. Monografija – Treinienė E. *Lietuvos komunistų partijos gretų augimas ir stiprėjimas*. Vilnius, 1977.

⁸⁹ Disertacija – Manzurovas Г. *Создание и организационно-политическое укрепление сельских первичных партийных организаций в годы колхозного строительства в Литве 1947–1952 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1971. Straipsnis – Manzurovas Г. *Первичная партийная организация – политический руководитель труженников села // КПСС – политический авангард советского народа*. Москва, 1971, с. 233–271.

Chruščiovo laikų komjaunimo organizacijų veiklą kaime disertaciją apsigynė F. Obeliūnas⁹⁰. Darbininkų bei inžinierių komunistinį auklėjimą disertacijoje ir straipsniuose aprašė Alvydas Raipa⁹¹.

Apie aukštųjų mokyklų partinių ir komjaunimo organizacijų bei visuomeninių katedrų veiklą disertacijas apgynė V. Gobis⁹², A. Vilpišauskas⁹³ ir P. Beniušis⁹⁴. Apie komjaunimo veiklą aukštosiose mokyklose rašė Petronėlė Žostautaitė⁹⁵. Apie Kauno politechnikos instituto komjaunimo veiklą buvo išleista monografija⁹⁶, rašė R. Kazanauskaitė⁹⁷ ir J. Leonavičius⁹⁸.

Ideologinio auklėjimo kryptys išdėstytos Lietuvos KP plenumų ir suvažiavimų medžiagoje, bet ji beveik nebuvo skelbta. Buvo spausdinami LKP ideologinės srities

⁹⁰ Disertacija – Obeliūnas F. *Lietuvos LKJS organizacijų veikla kaime 1952–1965 metais*. Kandidato disertacija apginta 1983 m. Vilniaus universitete. Autoreferato rasti nepavyko. Straipsnis – Obeliūnas A. Kaimo komjaunimo organizacijų veikla parenkant, paskiriant ir auklėjant jaunus žemės ūkio kadrus 1952–1965 metais // *LKP istorijos klausimai*, t. 29, 1982, p. 38–49.

⁹¹ Disertacija – Raipa A. *Komunistų partijos veikla stiprinant ir toliau tobulinant pirmųjų pramonės įmonių partinių organizacijų darbą aštuuntojo ir devintojo penkmečių metais (1966–1975 m.)*. Leningradas, 1981 m. Autoreferato rasti nepavyko. Straipsniai – Raipa A. Lietuvos Komunistų partijos veikla stiprinant pramonės įmonių partines organizacijas (1966–1975) // *LKP istorijos klausimai*, t. 27, 1981, p. 72–85; Raipa A. Marksistinio-lenininio mokymo tobulinimas Lietuvos pramonės įmonėse (1965–1975 m.) // *LKP istorijos klausimai*, t. 28, 1981, p. 55–65; Raipa A. Vidinio partinio darbo tobulinimas Lietuvos TSR pramonės įmonėse aštuuntojo ir devintojo penkmečio metais // *LKP istorijos klausimai*, t. 34, 1984, p. 28–42; Raipa A. Idėjinis auklėjimo darbas respublikos pramonės įmonėse 1966–1975 m. // *Jaunujų istorikų darbai*, t. 6. Vilnius, 1987, p. 50–52.

⁹² Disertacija – Гобис В. *Партийные организации вузов Литовской ССР и их роль в Марксистско-Ленинском воспитании преподавателей и студентов (1944–1958 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1974. Straipsniai – Gobis V. Visuomeninių mokslų disciplinos įvedimas ir dėstymas respublikos aukštosiose mokyklose (1945–1965) // *Spalio revoliucija ir visuomeniniai mokslai Lietuvoje*. Vilnius, 1967, p. 143–148; Gobis V. Respublikos aukštųjų mokyklų komjaunimo organizacijų vaidmuo, įsisavinant marksistinę-lenininę teoriją (1945–1952 m.) // *Lietuvos komjaunimui 50 metų*. Vilnius, 1967, p. 324–331; Gobis V. Respublikos aukštųjų mokyklų visuomeninių mokslų katedrų dėstytojų kadrai (1945–1965) // *LKP istorijos klausimai*, t. 10, 1971, p. 111–123; Gobis V. Vilniaus valstybinio Darbo raudonosios vėliavos ordino V. Kapsuko universiteto TSKP istorijos katedra ir jos vaidmuo propaguojant marksistinę-lenininę teoriją 1940–1970 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 11, 1971, p. 131–146; Gobis V. Vilniaus V. Kapsuko universiteto TSKP istorijos katedra // *LKP istorijos klausimai*, t. 23, 1979, p. 67–85.

⁹³ Disertacija – Вишнинаускас А. *Руководство КП Литвы деятельностью научно-исследовательских учреждений республики (1945–1958 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1973. Straipsniai – Vilpišauskas A. LTSR mokslinio tyrimo įstaigų pirmųjų partinių organizacijų susikūrimas ir stiprėjimas 1946–1958 metais // *LKP istorijos klausimai*, t. 12, 1972, p. 129–142; Vilpišauskas A. Lietuvos KP vadovavimas mokslinio tyrimo įstaigų kadrų ruošimui ir auklėjimui 1945–1958 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 13, 1973, p. 107–120.

⁹⁴ Disertacija – Бенюшис П. *Формирование социалистических качеств специалиста в высших учебных заведениях в условиях развитого социализма*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. филос. наук. Москва, 1976.

⁹⁵ Žostautaitė P. Vilniaus valstybinio universiteto komjaunimo organizacijos veikla 1944–1951 m. // *Lietuvos komjaunimui 50 metų*. Vilnius, 1969, p. 350–359.

⁹⁶ *Komjaunimo organizacija Kauno universitete ir Kauno politechnikos institute (1922–1972 m.)*. Kaunas, 1979.

⁹⁷ Kazanauskaitė R. Kauno politechnikos instituto komjaunimo organizacijos veikla, ugdant studentų materialinę pasaulėžiūrą ir visuomeninio darbo įgūdžius 1951–1961 m. // *Lietuvos komjaunimui 50 metų*. Vilnius, 1969, p. 371–381.

⁹⁸ Leonavičius J. Didelio kelio pradžia [apie komjaunimo veiklą Kauno universitete 1944–1950] // *Mokslas ir technika*, 1972, nr. 1, p. 48–50; Leonavičius J. Komjaunimo organizacijos atkūrimas ir veikla Kauno universitete 1944–1945 mokslo metais // *Sveikatos apsauga*, 1973, nr. 9, p. 47–50.

nutarimų rinkiniai⁹⁹. 1945–1946 m. įvyko I ir II suvažiavimai, kuriuose Lietuvos inteligentijos atstovai skaitė pranešimus; iš jų tik pagrindiniai buvo publikuoti¹⁰⁰. Partijos požiūri į inteligentiją rodo daugelis pirmųjų sekretorių Antano Sniečkaus ir Petro Griškevičiaus pranešimų bei straipsnių¹⁰¹. Inteligentijai pamokymų nestokojo ir AT Prezidiumo pirmininkas Justas Paleckis¹⁰². Juolab jų netrūko iš sekretorių, atsakingų už ideologiją – Kazio Preikšo, Vlado Niunkos, Antano Barkausko¹⁰³ ir Liongino Šepėčio¹⁰⁴. Lietuvos KP suvažiavimų ir plenumų nutarimų bei autorizuotų tekstų diskursas keisdavosi atsižvelgiant į retai kada viešinamus nutarimus SSRS valdžios viršūnėse. Skaitant tik sovietmečio lietuviškus tekstus šie pokyčiai beveik nepastebimi, o jų kontekstas nežinomas. Padėtis nepagerėja gilinantis į SSKP nutarimus ir viešumai skirtus centrinio lygmens ideologų tekstus. Šalia įprasto slaptumo, kurio skraistę gali praskleisti tik archyviniai duomenys ar atsiminimai, buvo ir kita tekstų homogeniškumo priežastis – jau minėta diskurso hipernormalizacija. Iš sovietmečio laikų publikacijų rimčiau galima traktuoti tik duomenis apie kiekybinius indoktrinacijos parametrus – kiek parengta propagandistų, kiek inteligentų įsitraukė į propagandinį darbą, kokia partinių ir komjaunimo gretų augimo dinamika, kiek perskaityta paskaitų ir pan.

Indoktrinacijos sistemos viršūnės – tai nuo 1946 m. veikiančios Aukštoji partinė mokykla prie TSKP CK (su neakivaizdiniu skyriumi) ir Visuomenės mokslų akademija prie TSKP CK. Šios mokslo įstaigos rengė darbuotojus centrinėms, provincinėms ir respublikos lygmens partijos institucijoms. Pirmoji aktyvavo filialus respublikose, tarp jų ir Lietuvoje (nuo 1948 m.)¹⁰⁵. Šios institucijos kuravo visuomeninių mokslų katedras aukštosiose mokyklose, partinių kadru ruošimo bei jų kvalifikacijos kėlimo kursus, partines-tarybines mokyklas kolūkių pirmininkams ir kaimo propagandistams rengti. Suskaičiuota, kad 1945–1975 m. Maskvos, Leningrado, Minsko ir Rygos aukštąsias partines mokyklas bei neakivaizdinę Aukštąją partinę mokyklą prie TSKP CK baigė 1 213 atstovų iš Lietuvos. Elitinių funkcionierių kalvė – Visuomeninių mokslų akademija – 1950–1975 m. Lietuvai parengė 45 mokslų kandidatus.

⁹⁹ *Nutarimai ideologiniais klausimais* [1962–1971 m.]. Vilnius, 1971; *Ideologinio darbo klausimai. Dokumentų rinkinys (1972–1975 m.)*. Vilnius, 1975; *LKP ideologinio darbo klausimai: dokumentų rinkinys (1975–1979 m.)*. Vilnius, 1981; *Lietuvos Komunistų partijos ideologinio darbo klausimai: dokumentų rinkinys (1981–1985)*. Vilnius, 1987.

¹⁰⁰ *Tarybų Lietuvos inteligentijos uždaviniai*. Vilnius, 1947.

¹⁰¹ Žr.: *Antano Sniečkaus raštų bibliografija: 1922–1978 birželis*. Vilnius, 1979; Griškevičius P. *Partija ir kultūra*. Vilnius, 1985.

¹⁰² Paleckis J. *Ieškojome kelių tikrų: publicistika 1919–1945*. Vilnius, 1987; Paleckis J. *Už geresnį pasaulį: publicistika 1946–1979*. Vilnius, 1987.

¹⁰³ Barkauskas A. Ideologinis darbas gamybiniuose kolektyvuose // *Ideologinio darbo teorija ir praktika*. Vilnius, 1974, p. 19–6; Barkauskas A. *Kultūra ir visuomenė*. Vilnius, 1975.

¹⁰⁴ Шпянятис Л. Роль советской творческой интеллигенции в строительстве социализма. Вильнюс, 1978; Шпянятис Л. *Повышение эффективности идейно-воспитательной работы: из опыта партийной организации Литвы*. Москва, 1984; Šepetytys L. *Kultūra ir mes: (lietuvių tarybinė kultūra išsivysčiusio socializmo sąlygomis)*. Vilnius, 1985.

¹⁰⁵ *Partijos istorijos institutas prie Lietuvos KP CK*. Vilnius, 1973.

Savo ruožtu Vilniaus aukštoji partinė mokykla 1962 m. tapo tarprespublikine. Į ją studijuoti daugiausia vyko funkcionieriai iš Latvijos ir Estijos¹⁰⁶.

Be kitų savo funkcijų, propagandą tarp inteligentų skleidė profsajungos (apie tai disertaciją apsigynė J. Kulakauskas)¹⁰⁷, kūrybinės sąjungos, mokslinės-techninės draugijos, mokslinės medicinos draugijos. 1947 m. įkurta sąjunginė „Žinijos“ draugija (apie ją disertaciją apsigynė Sigitas Sunelaitis¹⁰⁸, rašė Vygintas Bronius Pšibilskis¹⁰⁹) ir savanoriškosios knygų bičiulių draugijos.

Pokario metais naujoji inteligentija tik paviršutiniškai susidurdavo su indoktrinacija – marksistinės disciplinos „ne visuomet buvo dėstomos giliai, įtikinamai, mokliškai argumentuotai“. Taip buvo dėl to, kad „nemažai profesorių dėstytojų nelaiškė savo pareiga dirbti idėjinio-politinio auklėjimo darbo studentų tarpe“, o studentija „pirmaisiais pokario metais silpnai mokėjo rusų kalbą, net svarbiausios marksistinės literatūros lietuvių kalba pradžioje labai stokojo“¹¹⁰. Šalia mokslinių laipsnių neturinčių visuomenininkų dėstė ir seni revoliucionieriai, iš Rusijos atvykę kadrai; paskaitos vyko pasyviai, be diskusijų¹¹¹. Sparčiai augo aukštųjų mokyklų komjaunimo organizacijos, pavyzdžiui: 1950 m. tarp studentų komjaunuolių būta 28%, o 1955 m. – jau 70%¹¹². Už švietimo įstaigų sienų studentijos indoktrinacija apsiribojo priverstiniu dalyvavimu politinėse šventėse ir meno saviveikloje, tai buvo „viena pagrindinių studentų įtraukimo į visuomeninį gyvenimą ir politinio auklėjimo formų“¹¹³. Spaudimo dėstytojams mastą (bet ne paveikumą) atskleidžia tai, kad 1955 m. vakarinį Marksizmo-leninizmo universitetą buvo baigę 80% visų dėstytojų¹¹⁴.

Postaliniu laikotarpiu ideologinį auklėjimą sudarė trisluoksnis procesas. Partinės organizacijos įmonėse, švietimo bei kultūros įstaigose ar visuomeninės asociacijose rengė paskaitų ciklus, seminarus ir konferencijas. Po to buvo rengiamos miestų ir rajonų konferencijos ir pasitarimai. Galiausiai respublikiniai renginiai – mokslinės-

¹⁰⁶ *Lietuva broliškų tautų šeimoje (Lietuvos TSR bendradarbiavimas su broliškomis tarybinėmis respublikomis brandaus socializmo sąlygomis 1961–1975 m.)*. Vilnius, 1980, p. 102–104.

¹⁰⁷ Disertacija – Кулакаускас Ю. *Партийное руководство профсоюзами советской Литвы по повышению творческой активности трудящихся в 1959–1965 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1984. Straipsniai – Kulakauskas J. Lietuvos Komunistų partijos vadovavimas profsajungoms plėtojant darbo žmonių techninę kūrybą (1959–1965) // *LKP istorijos klausimai*, t. 41, 1988, p. 52–64; Kulakauskas J. Partinis vadovavimas Lietuvos profsajungų kultūrinei masinei veiklai (1959–1965) // *LKP istorijos klausimai*, t. 44, 1989, p. 35–47.

¹⁰⁸ Disertacija – Сунелайтис С. *Роль Коммунистической партии Литвы в образовании и развитии общества «Знание» в республике (1947–1975 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1987. Straipsnis – Sunelaitis S. Partinis vadovavimas plėtojant Tarybų Lietuvos „Žinijos“ draugijos veiklą 1947–1965 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 33, 1984, p. 20–32.

¹⁰⁹ Pšibilskis V. B. Miestų partinių organizacijų vadovavimas politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugijai 1947–1958 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 16, 1974, p. 63–77.

¹¹⁰ Bendžius A. *Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla Lietuvoje..*, p. 240.

¹¹¹ Ten pat, p. 308–309.

¹¹² Ten pat, p. 246, 270.

¹¹³ Ten pat, p. 246.

¹¹⁴ Ten pat, p. 309.

praktinės konferencijos, įvairių inteligentijos grupių simpoziumai ir konferencijos, skirtos partijos suvažiavimų nutarimams nagrinėti¹¹⁵. 1956–1965 m. visuomeninių disciplinų skaičius studentams išaugo nuo dviejų iki penkių – moksliniai komunizmo pagrindai, TSKP istorija, politinė ekonomija, istorinis materializmas ir moksliniai ateizmo pagrindai¹¹⁶. Nuo 1959 m. vis aktyviau taikytos ateistinio auklėjimo priemonės: paskaitos, seminarai, ateizmo mokyklos, metiniai ir pusmetiniai mokslinio ateizmo kursai¹¹⁷. Be to, komunistinis auklėjimas, turintis gausybę formų, buvo supintas su profesinės kvalifikacijos kėlimu ir kultūrine veikla. Toks auklėjimo daugiasluoksniškumas buvo grindžiamas tuo, kad statant komunizmą inteligentijos buityje ir sąmonėje vis dar buvo buržuazinės ideologijos atplaišų. Katalikų dvasininkija nenutraukė ardomosios veiklos, o dalis inteligentų mėgino derinti marksistinę ir idealistinę filosofiją. Dalis žmonių, atlikusių bausmę už kontrrevoliucinę veiklą, idėjiškai nenusiginklavo. Galiausiai atsako reikalavo emigrantų veikla¹¹⁸. Viešai to neteigta, bet indoktrinacijos augimą skatino Vėlinių minėjimai ir Kalantinės.

Auklėjamieji patys tapdavo auklėtojais ir atvirkščiai. Pavyzdžiui: mokytojai pokario metais buvo vieni pagrindinių rinkiminių kampanijų ir kolūkių kūrimų organizatorių¹¹⁹. Dėl to jie buvo viena iš inteligentijos grupių, turėjusių savo martirologiją. Nuo buržuazinių nacionalistų rankų kritusių mokytojų vardai migravo iš teksto į tekstą net sąjunginėse publikacijose¹²⁰.

Rašytojai, aktoriai, menininkai socialistines vertybes ir estetiką turėjo propaguoti susitikimuose su darbo kolektyvais. 1982 m. „Žinijai“ priklausantys lektoriai (o jų būta apie 48 000) vidutiniškai kasdien miestuose ir rajonuose perskaitydavo 900 paskaitų 50 000 klausytojų auditorijai¹²¹. Apskritai bet kokią viešą mokytojų, žurnalistų, mokslininkų, menininkų ir rašytojų veiklą *norėta* matyti kaip įnašą į komunistinį visuomenės auklėjimą¹²², o šiandien priimtinesniais žodžiais tariant – kaip kolaboravimo išraišką.

INTELIGENTIŠKŲ PROFESIJŲ PRESTIŽAS

Inteligentijos tyrimų kontekste svarbus vaidmuo priklauso sociologams. Jų, nuo 1969 m. Lietuvoje dirbančių institucionalizuotai, tikslas buvo moksliskai pagrįsti

¹¹⁵ Burokevičius M. *Inteligentijos dalyvavimas Komunistų partijos ideologiniame darbe*, p. 98–99.

¹¹⁶ Bendžius A. *Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla Lietuvoje*, p. 255, 265.

¹¹⁷ Ten pat, p. 116.

¹¹⁸ Burokevičius M. *Lietuvos KP ideologinis darbas su inteligentija...*, p. 100–101, 115.

¹¹⁹ Kašauskienė V. *Internacionalinėje tarybų šalies mokytojų šeimoje*. Vilnius, 1982, p. 42–43.

¹²⁰ *Kad žemėje žydėtų gėlės. Nepamirštami mokytojai patriotai*. Vilnius, 1960.

¹²¹ Burokevičius M. *Inteligentijos dalyvavimas Komunistų partijos ideologiniame darbe*, p. 102.

¹²² Simptomišką inteligentijos grupių „įnašo“ į visuomenės auklėjimą katalogą žr.: Burokevičius M. *Inteligentijos dalyvavimas Komunistų partijos ideologiniame darbe*, p. 104–117.

partines ideologemas ir fiksuoti iš anksto numatytus rezultatus¹²³. Vis dėlto gausios jų publikacijos liudija gebėjimą plėtoti tyrimus, kurių rezultatai ne visai sutapdavo su kanono nubrėžtu horizontu. Kitaip tariant, liudija gebėjimą vystyti pusiau oficialią arba aliuzinę sociologiją. Dar daugiau – plačiai bendradarbiaujant su latviais ir estais, išeiti į komparatyvistinį lygmenį. Sociologai, kaip ir istorikai, operavo skaičiais, tik jų skaičių bei formulių kalba turėjo platesnį ezopiškumo, nesuprantamo neįslaptintiems ir nežinantiems dešifravimo rakto, matmenį.

Užsakomųjų sociologinių tyrimų tikslas buvo suteikti neginčijamoms visuomenės valdymo schemoms mokslinį pamatą, o tai leido atskleisti kai kurias visuomenės raidos anomalijas ir siūlyti receptus joms ištaisyti. Intelligentiškųjų profesijų pasirinkimo sąlygotumus disertacijose, monografijose bei straipsniuose gvildeno Irena Eglė Laumenskaitė¹²⁴, Gražina Maniukaitė¹²⁵, Arvydas Matulionis¹²⁶, Algimantas

¹²³ Rapoportas S. *Totalitarizmo laikų sociologija*, p. 123–126.

¹²⁴ Disertacija – Laumenskaitė I. *Социально-структурные характеристики облика специалистов в регионе как фактор формирования их новых пополнений*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. филос. наук. Москва, 1986. Straipsniai – Laumenskaitė I., Влияние жизненного пути на формирование новых отрядов интеллигенции // *Социальная характеристика новых отрядов интеллигенции*. Вильнюс, 1979, с. 32–43; Laumenskaitė I. Социальная детерминированность процесса социально-профессионального самоопределения в разных отрядах студенчества Литовской ССР // *Социально-профессиональная ориентация студенчества*. Вильнюс, 1981, с. 222–228; Laumenskaitė I. Сравнительный анализ социальных источников пополнения гуманитарного и педагогического отрядов студенчества Литовской ССР // *Проблемы исследования комплектования студенческого контингента*. Каунас, 1981, с. 48–51; Laumenskaitė I. Kelias į studentiją // *Kelio pradžia (jaunimo planų įgyvendinimo sociologinė apžvalga)*. Vilnius, 1983, p. 5–17; Laumenskaitė I. Особенности формирования новых пополнений специалистов // *Социальный облик специалиста*. Вильнюс, 1985, с. 7–20.

¹²⁵ Disertacija – Maniukaitė G. *Формирование жизненных ориентаций учащихся средних учебных заведений как фактор развития коммунистического отношения к труду*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. педагог. наук. Вильнюс, 1983. Straipsniai – Maniukaitė G. Besimokančio jaunimo gyvenimiškosios orientacijos // *Besimokančio jaunimo socialinių-profesinių orientacijų formavimas*. Vilnius, 1979, p. 74–93; Maniukaitė G. Особенности жизненной ориентации гуманитарных отрядов студенчества // *Социальная характеристика новых отрядов интеллигенции*. Вильнюс, 1979, с. 168–177; Maniukaitė G. Gyvenimo orientacijų dinamika // *Kelio pradžia (jaunimo planų įgyvendinimo sociologinė apžvalga)*. Vilnius, 1983, p. 65–79; Maniukaitė G. Abiturientų vertybinis požiūris į įvairias veiklos sritis // *Jaunimo gyvenimo orientacijos*. Vilnius, 1985, p. 49–64; Maniukaitė G. Problemos tyrimo gyvenimo orientacijų darytojų jaunimo // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 2, 1987, p. 16–24; Maniukaitė G. Aktyvumas kaip gyvenimo vertybė // *Jaunimo socialinio aktyvumo ugdymas*. Vilnius, 1988, p. 80–86.

¹²⁶ Disertacija – Mатуленс А. *Социальная детерминированность профессионального самоопределения учащейся молодежи*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. филос. наук. Рига, 1974. Monografija – Mатуленс А. *Включение молодежи в социальную структуру*. Вильнюс, 1983. Straipsniai – Mатуленс А. Некоторые тенденции формирования студенческого контингента в Литовской ССР // *Социально-профессиональная ориентация молодежи и коммунистическое воспитание в вузе*. Тарту, 1977, с. 115–128; Mатуленс А. Ориентация учащейся молодежи на труд // *Формирование молодёжного сознания*. Таллин, 1978, с. 123–139; Mатуленс А. Развитие народного образования и социальная ориентация молодежи Советской Литвы // *Социальная структура советского общества и социалистический образ жизни*. Москва, 1978, ч. 1, с. 122–134; Matulionis A. Dirbančio jaunimo profesinis orientavimas // *Socialinė raida: problemos ir planavimas*. Vilnius, 1979, p. 169–176; Mатуленс А. Формирование ориентации на труд нового поколения творческой интеллигенции // *Социальная характеристика новых отрядов интеллигенции*. Вильнюс, 1979, с. 178–192; Matulionis A. Jaunimo įsijungimo į išsivysčiusios socialistinės visuomenės socialinę struktūrą teorinės ir metodinės problemos // *Besimokančio jaunimo socialinių-profesinių orientacijų formavimas*. Vilnius, 1979, p. 7–34; Mатуленс А. Жизненные ориентации новых поколений творческой интеллигенции Литовской ССР // *Социальные проблемы формирования пополнений интеллигенции*. Москва, 1980, с. 130–145; Mатуленс А. Место

Kazimieras Mikšys¹²⁷. Apie profesijų prestižą rašė ir disertaciją apsigynė Meilutė Taljūnaitė¹²⁸. Ji su estų kolega Mikku Titma šia tema parengė monografiją¹²⁹. J. Arbašauskaitė disertacijoje apsiribojo būsimųjų inžinierių ateities vizijomis¹³⁰. Profesines vertybes taip pat analizavo Vida Kasparavičienė¹³¹. Uždarbio vaidmenį pasirenkant aukštos kvalifikacijos profesiją tyrinėjo G. Černiauskas¹³². Lietuvos ir Pabaltijo so-

жительства в жизненных планах учащейся молодёжи // *Проблемы развития системы расселения и районной планировки в республике*. Вильнюс, 1981, с. 153–157; Матуленис А. Формирование ориентации на труд на входе и выходе системы высшего образования // *Социально-профессиональная ориентация студенчества*. Вильнюс, 1981, с. 105–116; Матуленис А. Некоторые тенденции формирования студенческого контингента в Литовской ССР образования как каналы развития социальной структуры общества // *Высшая школа и социальная структура развитого социалистического общества*. Рига, 1981, с. 36–45; Матуленис А. Формирование активной жизненной позиции студентов Советской Прибалтики // *Социально-профессиональная ориентация студенчества*. Вильнюс, 1981, с. 191–209; Матуленис А. Формы среднего и высшего образования как каналы развития социальной структуры общества // *Высшая школа и социальная структура развитого социалистического общества*. Рига, 1981, с. 36–45; Matulionis A. Tarnautojų socialinės grupės formavimasis // *Kelio pradžia (jaunimo planų įgyvendinimo sociologinė apžvalga)*. Vilnius, 1983, p. 29–48; Matulionis A. Jaunimo problemų tyrimas // *Jaunimo gyvenimo orientacijos*. Vilnius, 1985, p. 8–25; Матуленис А. Лонгитудное исследование включения молодёжи в социальную структуру общества в Литовской ССР // *Социологические исследования жизненного пути молодёжи*. Вильнюс, 1988, с. 6–16; Matulionis A. Švietimo sistemos vaidmuo pramonės darbuotojų būrio formavime // *Kai tau aštuoniolika*. Vilnius, 1989, p. 42–52.

¹²⁷ Disertacija – Микшис А. *Формирование социально-профессиональной ориентации учащихся средних специальных учебных заведений*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. педагог. наук. Вильнюс, 1987. Straipsniai – Микшис А. Социальная характеристика техников, желающих приобрести высшее образование // *Социальная характеристика новых отрядов интеллигенции*. Вильнюс, 1979, с. 133–142; Mikšys A. Darbo vertybių samprata ir kai kurios technikumų moksleivių gyvenimiškų orientacijų formavimosi tendencijos // *Miesto socialinės raidos planavimas*. Vilnius, 1980, p. 109–126; Микшис А. Ориентация учащихся средних специальных заведений на пополнение отрядов интеллигенции через высшую школу // *Высшая школа и социальная структура развитого социалистического общества*. Рига, 1981, с. 67–73; Mikšys A. Šeima kaip profesijos pasirinkimo veiksnys // *Aktualios šeimos ir auklėjimo problemos*. Vilnius, 1982, p. 156–163; Mikšys A. Technikumų ir PTM auklėtinių gyvenimo planai ir jų įgyvendinimas // *Kelio pradžia (jaunimo planų įgyvendinimo sociologinė apžvalga)*. Vilnius, 1983, p. 18–28; Mikšys A. Technikumų vaidmuo formuojant kaimo socialinę infrastruktūrą // *Šiuolaikinio kaimo žmonės*. Vilnius, 1987, p. 30–35.

¹²⁸ Disertacija – Тальюнайте М. *Формирование престижа профессий у учащейся молодёжи*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. филос. наук. Москва, 1980. Straipsniai – Taljūnaitė M. Profesijų prestižo samprata ir jo taikymas socialinėms-profesinėms orientacijoms aprašyti // *Besimokančio jaunimo socialinių-profesinių orientacijų formavimas*. Vilnius, 1979, p. 118–144; Taljūnaitė M. Profesinis perimamumas šeimoje ir jo įtaka jaunimo socialinių-profesinių orientacijų formavimuisi // *Besimokančio jaunimo socialinių-profesinių orientacijų formavimas*. Vilnius, 1979, p. 159–175; Taljūnaitė M. Profesijų prestižo pastovumas ir dinamika // *Kelio pradžia (jaunimo planų įgyvendinimo sociologinė apžvalga)*. Vilnius, 1983, p. 125–141; Тальюнайте М. Отражение социальных различий в престиже профессий // *Социологические исследования в Прибалтийских Советских республиках*. Вильнюс, 1986, ч. 2, с. 28–35; Taljūnaitė M. Asmenybės profesinis apsisprendimas ir intelektinė veikla // *Kai tau aštuoniolika*. Vilnius, 1989, p. 53–70.

¹²⁹ Titma M. X., Tallyonaitė M. *Престиж профессий. Социологический анализ*. Вильнюс, 1984.

¹³⁰ Disertacija – Арбушаускайте Я. *Особенности жизненной позиции выпускников техникумов как будущих специалистов*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. филос. наук. Вильнюс, 1988.

¹³¹ Kasparavičienė V. Socialinių veiksmų įtaka jaunimo gyvenimo orientacijoms // *Kelio pradžia (jaunimo planų įgyvendinimo sociologinė apžvalga)*. Vilnius, 1983, p. 80–95; Kasparavičienė V. Исследование семантического содержания пенностей профессий // *Социологические исследования жизненного пути молодёжи*. Вильнюс, 1988, с. 59–68; Kasparavičienė V. Profesinių vertybių semantinis tyrimas // *Kai tau aštuoniolika*. Vilnius, 1989, p. 71–88.

¹³² Черняускас Г. Выбор высококвалифицированной работы: сочетание заработной платы и неденежных факторов // *Вопросы функционирования социальной инфраструктуры. Условия и результаты*. Вильнюс, 1988, с. 21–32.

ciologai sinchronizavo tyrimus ir jų pagrindu rengė kolektyvines monografijas¹³³ bei straipsnius¹³⁴. Lietuvos sociologai buvo įtraukti į 1983–1998 m. trukusią darbo jėgos rinkos tęstinį tyrimą, atliekamą Pabaltijyje ir dar vienuolikoje SSRS regionų. Tyrimas Lietuvoje rėmėsi 1 200 jaunuolių, gimusių 1963–1965 m. ir 1983 m. baigusiu įvairaus profilio vidurinio mokslo mokyklas, daugkartinėmis apklausomis¹³⁵. Lietuvos medžiagą savo studijoje apie sąjunginių respublikų inteligentijos sluoksnio raidą gana plačiai panaudojo Marija Zezina¹³⁶.

Aukštosiose mokyklose dominavo vidurinių mokyklų abiturientai. Iš proftechninių mokyklų ir technikumų aukštąjį mokslą rinkdavosi apie 10% jų abiturientų¹³⁷. Baigus aukštąją mokyklą vengta dirbti kaime – apie 60% būsimų agronomų ir veterinarų norėjo gyventi mieste¹³⁸. Tokios galimybės mažai viliojo jau mokyklos suole – Pabaltijyje agronomų bei veterinarų specialybės buvo pačios nepatraukliausios iš visų inteligentiškų specialybių¹³⁹. Vis dėlto kolūkiečių vaikai dažnai rinkdavosi studijas žemės ūkio ar veterinarijos akademijoje. Be to, neretai tėvų butas provincijoje sugriaudavo viltis likti Vilniuje ar Kaune. Mieste gyvenančių inteligentų vaikai neturėjo kur veržtis – kauniečiai sudarė Kauno aukštųjų mokyklų kontingento daugumą, o vilniečiai – Vilniaus.

Į aukštąjį mokslą daugiausia buvo orientuoti inteligentų vaikai. Pagal vieną iš apklausų jo siekė apie 73% inteligentų, gyvenančių kaime ar miesteliuose, vaikų. Tarp miesto inteligentų atžalų šis procentas siekė 94%. Pabaltijo respublikų vidurinių ir profesinių mokyklų abiturientai labiausiai vertino gydytojo ir mokslininko profesijas. Antrą poziciją skyrė teisininko, aktorius bei pedagogo profesijoms. Žemiau buvo inžinerijos

¹³³ *Jaunimo socialinio-profesinio apsisprendimo etapai* [kolektyvinė monografija]. Vilnius, 1981; *Социальные перемещения в студенчество. На материалах социологических исследований в Советской Прибалтике* [коллективная монография]. Вильнюс, 1982.

¹³⁴ Matulionis A., Taljūnaitė A. Profesijos pasirinkimo kriterijai // *Besimokančio jaunimo socialinių-profesinių orientacijų formavimas*. Vilnius, 1979, p. 62–73; Матуленис А., Шенетько В. Роль семьи в профессиональной ориентации детей и молодежи // *Социально-демографические исследования семьи в республиках Советской Прибалтики*. Рига, 1980, с. 121–129; Matulionis A., Taljūnaitė M., Ungulaitienė V. Socialinės kilmės ir gyvenamosios vietos įtaka vidurinių profesinių technikos mokyklų absolventų ir bendrojo lavinimo mokyklų abiturientų socialinei orientacijai // *Aktualios šeimos ir auklėjimo problemos*. Vilnius, 1982, p. 145–155; Матуленис А., Тальюнайте М., Эйдукас Ю., Крукаускаене Е. Жизненные ориентации молодежи Литовской ССР // *Социологические исследования в Советской Прибалтике*. Вильнюс, 1982, с. 165–196; Титма М., Кенкман П., Ашмане М., Матуленис А. Воспроизводство отрядов студенчества в Прибалтике // *Социологические исследования в Советской Прибалтике*. Вильнюс, 1982, с. 9–102; Титма М., Кенкман П., Саар Э., Ашмане М. Исследование молодежной когорты, приобретавшей среднее образование в Прибалтике в 1983 г. // *Социологические исследования в Прибалтийских Советских республиках*. Вильнюс, 1986, ч. 1, с. 8–84; Ашмане М., Кенкман П., Матуленис А., Титма М. Исследовательский подход // *Молодёжь: ориентация и жизненные пути*. Рига, 1988, с. 36–45; Гутаускаене А., Титма М. Особенности формирования жизненных планов учащейся молодежи Прибалтики // *Молодёжь: ориентация и жизненные пути*. Рига, 1988, с. 112–123.

¹³⁵ Grigas R. Sociologiniai tyrimai Filosofijos, sociologijos ir teisės institute sovietiniu laikotarpiu // *Sociologija Lietuvoje. Praeitis ir dabartis, kūnas*, kn. 5, d. 1. 1995, p. 16–17.

¹³⁶ Зезина М. Р. *Советская интеллигенция в условиях развитого социализма (количественные и качественные изменения в составе интеллигенции союзных республик)*. Москва, 1982.

¹³⁷ Матуленис А. Включение молодежи в социальную структуру, с. 195.

¹³⁸ *Jaunimo socialinio-profesinio apsisprendimo etapai*, p. 200.

¹³⁹ Титма М. Х., Тальюнайте М. *Престиж профессий..*, с. 81.

ir ūkio vadovų profesijos¹⁴⁰. Kilusieji iš inteligentų šeimų rinkdavosi mediciną, ekonomiką, teisę, menus. Be to, jie dar mokyklose baigdavo specialias klases, tad buvo geriau pasirengę bei išprusę, lengviau galėjo tęsti profesines dinastijas. Tai rodo, kad prestižą turinčios aukštosios mokyklos buvo inteligentijos sluoksniu reprodukcijos kanalas¹⁴¹.

Į prestižines specialybes vis sunkiau buvo įstoti iš pirmo karto, suvešėjo korupcija. Savo ruožtu valdžia, pradėdant porevoliucinių *rabfakų* praktika, nenustojo kurti sąlygų tam, kad į prestižines specialybes patektų daugiau darbininkų ir kolūkiečių vaikų. Dar 1945–1950 m. veikė trimečiai parengiamieji kursai prie Vilniaus ir Kauno universitetų. Juose pagreitintai buvo išeinama gimnazijų programa¹⁴². Nuo 1956 m. įsigalėjo norma, kad stojantieji su ne mažiau kaip dvejų metų stažu ir demobilizuotieji, išlaikę egzaminus, į aukštąsias mokyklas priimami be konkurso. Nuo 1958 m. aukštosiose mokyklose organizuojami 3–4 mėn., o vėliau 6 mėn. kursai dirbančiam jaunimui. Dėl šių priemonių į konkursines vietas susidarė dar didesnė spūstis, vidurinių mokyklų vyresnių klasių mokiniai pereidavo į vakarines mokyklas, kad mokydami kartu įgytų darbo stažą¹⁴³. Valdžiai teko nuo 1965 m. stažininkų ir nestažininkų teises sulyginti – konkursai abiejose grupėse pradėjo vykti atskirai vienodomis sąlygomis. 1969 m. imtasi dar papildomų priemonių suardyti prestižinių profesijų socialinę elitizaciją – prie aukštųjų mokyklų įsteigti metiniai parengiamieji skyriai, į kuriuos buvo priimami darbininkų ir kolūkiečių vaikai, baigę vidurinį mokslą ir ne mažiau kaip metus išdirbę gamyboje. Sėkmingai baigę šiuos kursus į pirmą kursą patekdavo be stojamųjų egzaminų. Aukštosios mokyklos įpareigotos iki 20% vietų rezervuoti šiai kategorijai¹⁴⁴. Vėliau paaiškėjo, kad šių kursų auklėtiniai iš studentų greičiausiai iškrisdavo.

INŽINERIJOS BEI TECHNIKOS INTELIGENTIJA IR PRAKTIKAI

Vėlyvajame sovietmetyje gausiausia ir sparčiausiai auganti buvo inžinerijos ir technikos inteligentija. Šią grupę sudarė žmonės, įgiję specializuotą išsilavinimą ir dirbantys pramonės, statybos, žemės ir miško ūkio, transporto ir ryšių srityse. Čia buvo priskiriami ir gamyboje dirbantys ekonomistai. 1970 m. Lietuvoje inžinierių ir ekonomistų su aukštuoju išsilavinimu buvo apie 32 tūkst., o po trisdešimties metų – jau apie 108 tūkst.¹⁴⁵ Jokia kita inteligentijos grupė nepasizymėjo tokia augimo dinamika.

Didėjantis inžinerijos vaidmuo buvo tiesiogiai susijęs su istorikų ir ekonomikos analitikų susidomėjimu šia grupe. Pasirodė kolektyvinių monografijų apie

¹⁴⁰ Ten pat, c. 81.

¹⁴¹ *Jaunimo socialinio-profesinio apsisprendimo etapai*, p. 200–201; *Социальные перемещения в студенчестве*, c. 231.

¹⁴² Bendžius A. *Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla Lietuvoje...*, p. 195–198.

¹⁴³ Ten pat, p. 223–227.

¹⁴⁴ Катунцева Н. М. *Опыт СССР по подготовке интеллигенции из рабочих и крестьян*. Москва, 1977, c. 153–154.

¹⁴⁵ *Lietuvos statistikos metraštis. 1989 metai*. Vilnius, 1990, p. 39.

inžinerinių specialybių raidą Kauno politechnikos institute¹⁴⁶ ir Vilniaus inžineriniame statybos institute¹⁴⁷; monografijose pateikta statistinių duomenų apie absolventus. Apie inžinieriaus profesijos prestižą populiariai rašė V. Domarkas¹⁴⁸, B. Martinkus ir V. Radvilavičius¹⁴⁹, B. Pečiūra¹⁵⁰. Inžinierių ruošimą, kvalifikacijos kėlimą ir ideologinį auklėjimą aptarė (daugiausia fragmentiškai ir skaičių kalba) V. Bajoriūnas¹⁵¹, K. Bašėnas¹⁵², A. Čyras¹⁵³, S. Imbrasas¹⁵⁴, L. Kumpikas¹⁵⁵, D. Lemežienė¹⁵⁶, I. Laumenskaitė¹⁵⁷, Z. Pagirskytė ir L. Kunigytė¹⁵⁸, K. Pivoriūnas¹⁵⁹, V. Pranaitis¹⁶⁰, H. Zabulis¹⁶¹. Apie įvairius specialistų pogrupius įmonėse rašė A. Marčinskas¹⁶², A. K. Mikšys¹⁶³, V. Sventikienė¹⁶⁴. Apie būsimos inžinerijos inteligentijos humanitarinio išsilavinimo lygį disertaciją parengė L. D. Barzdžiukynienė¹⁶⁵, apie materialinę inžinierių darbo pusę – J. Urbonas¹⁶⁶. Ekonomistų

¹⁴⁶ Martynaitis M. *Kauno Antano Sniečkaus politechnikos institutas*. Vilnius, 1979; *Inžinerinės specialybės Kauno Antano Sniečkaus politechnikos institute*. Vilnius, 1978.

¹⁴⁷ *Vilniaus inžinerinis statybos institutas*. Vilnius, 1977.

¹⁴⁸ Domarkas V. Inžinieriaus profesijos prestižas – kompleksinė kategorija // *Komunistas*, 1986, nr. 1, p. 47–52.

¹⁴⁹ Martinkus B., Radvilavičius V. Inžinerinės inteligentijos vieta socialistinėje visuomenėje // *Liaudies ūkis*, 1975, nr. 9, p. 272–275.

¹⁵⁰ Pečiūra B. Inžinerinio darbo materialinis ir moralinis skatinimas // *Liaudies ūkis*, 1976, nr. 4, p. 113–115.

¹⁵¹ Bajoriūnas V. Specialistas gilina žinias [apie LTSR liaudies ūkio specialistų tobulinimosi instituto veiklą] // *Komunistas*, 1976, nr. 11, p. 26–31.

¹⁵² Bašėnas K. Kvalifikuotų kadro ruošimas // *Liaudies ūkis*, 1962, nr. 7, p. 210–212.

¹⁵³ Čyras A. Techniniai kadrai: ideologinis ir profesinis parengimas // *Komunistas*, 1979, nr. 6, p. 51–55.

¹⁵⁴ Imbrasas S. Diplomas ir specialisto kokybė // *Komunistas*, 1989, nr. 1, p. 40–63.

¹⁵⁵ Kumpikas L. Mašinų gamybos inžinierių ruošimas Lietuvoje // *Techniškųjų mokslų raida Lietuvoje*. Kaunas, 1988, p. 47–51.

¹⁵⁶ Lemežienė D. Inžinerinių-techninių kadro kvalifikacinės struktūros pakitimai 1959–1970 m. // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 1. Vilnius, 1976, p. 159–170; Lemežienė D. Mokslo ir technikos pažangos poveikis inžinerijos kadro raidai (1959–1970 m.) // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 3. Vilnius, 1980, p. 50–52; Lemežienė D. Lietuvos TSR stovybinų organizacijų inžinerijos ir technikos darbuotojų sudėties pakitimai 1960–1975 m. // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 4, 1982, p. 30–36.

¹⁵⁷ Лаумянская И. Социальные проблемы стабильности кадров на промышленном предприятии // *Проблемы изучения социального состава населения СССР*. Москва, 1986, с. 83–91.

¹⁵⁸ Pagirskytė Z., Kunigytė L. Specialistų rengimo ir jų panaudojimo Lietuvos TSR liaudies ūkyje klausimai // *Ekonomika*, 1990, t. 37, p. 79–85.

¹⁵⁹ Pivoriūnas K. Liaudies švietimas ir specialistų kadro ruošimas // *Liaudies ūkis*, 1965, nr. 7/8, p. 238–240.

¹⁶⁰ Pranaitis V. Jaunųjų specialistų ruošimas // *Liaudies ūkis*, 1961, nr. 7/8, p. 239–242.

¹⁶¹ Zabulis H. Inžinierių ruošimas Lietuvoje [interviu] // *Švyturys*, 1964, nr. 6, p. 6–11; Zabulis H. Specialistų kvalifikacija // *Mokslas ir technika*, 1976, nr. 4, p. 6–7; Zabulis H. Išpūdingas kelias // *Mokslas ir gyvenimas*, 1980, nr. 9, p. 2–3.

¹⁶² Марчинскас А. Условия эффективной работы заводского социолога // *Роль человеческого фактора в производственной организации*. Вильнюс, 1987, с. 145–152.

¹⁶³ Микшис А. Специалист среднего звена: некоторые проблемы закрепления на местах работы // *Социальный облик специалиста*. Вильнюс, 1984, с. 59–67.

¹⁶⁴ Свентикене В. Заводской врач: проблемы его образа жизни // *Роль человеческого фактора в производственной организации*. Вильнюс, 1987, с. 104–110.

¹⁶⁵ Disertacija – Barzdžiukynienė L. D. *Отношение студентов технических специальностей к художественной литературе и педагогические предпосылки его формирования*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. педагог. наук. Вильнюс, 1980.

¹⁶⁶ Disertacija – Urbonas Ю. *Материальное стимулирование работников промышленности и его развитие (на примере шж.-техн. работников)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1971.

rengimą aptarė L. Kunigėlytė¹⁶⁷, M. Gregorauskas¹⁶⁸, S. Imbrasas¹⁶⁹, V. Jovaišienė ir S. Lapeika¹⁷⁰, taip pat pasirodė kelių diskusijų šiuo klausimu pristatymai¹⁷¹.

Technikos inteligentijos iškilimas siejosi su moksliniu-techniniu progresu. Apologetiniuose ekonomistų tekstuose, nagrinėjančiuose šį procesą, gausu fragmentų apie inžinierius. Tai nemažai tyrė LTSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas Povilas Kulvietis (pasirašinėjantis ir kaip Kulviecas)¹⁷², Vytautas Vaškelaitis¹⁷³. Ta tema disertacijas apsigynė V. Škilis¹⁷⁴ ir T. Fiodorova¹⁷⁵. Neretai ta pati tema buvo analizuojama ir su antrašte „Mokslo ir gamybos ryšiai“. Ji plėtotą Prano Janausko disertacijoje bei straipsniuose¹⁷⁶. Apie tai populiariai rašė J. Grigonis¹⁷⁷, S. Imbrasas ir V. Statulevičius¹⁷⁸, E. Jovaiša¹⁷⁹.

Itin daug dėmesio buvo skiriama amorfiškai praktikų grupei. Ideologiniu aspektu tai buvo inteligentijos ir darbininkijos tarpfluoksnis, kuris laidavo šių grupių suartė-

¹⁶⁷ Кунигелайте Л. Подготовка экономистов и их использование в промышленности Литовской ССР. Вильнюс, 1977; Kunigėlytė L. Mūsų ekonomistų kadrai ir jų panaudojimas // *Liaudies ūkis*, 1975, nr. 10, p. 309–310.

¹⁶⁸ Грегораускас М. Подготовка экономических кадров и развитие экономической науки в Вильнюсском университете // *Ekonomika*, 1979, t. 16, p. 29–37.

¹⁶⁹ Imbrasas S. Ekonomistų rengimas pramonei [VU] // *Liaudies ūkis*, 1990, nr. 16, p. 23–25.

¹⁷⁰ Jovaišienė V., Lapeika S. Mokslinis inžinerinio darbo organizavimas. Ekonominių kadro mokymas // *Liaudies ūkis*, 1976, nr. 2, p. 43–45.

¹⁷¹ Ekonominis kadro mokymas // *Liaudies ūkis*, 1979, nr. 9, p. 11–14; Inžinierių ekonomistų rengimas ir jų vieta naujomis ūkininkavimo sąlygomis [pasisakymai] // *Liaudies ūkis*, 1988, nr. 2, p. 17–20.

¹⁷² Monografijos – Kulvietis P. *Gamybos mokslinis techninis potencialas ir jos efektyvumas*. Vilnius, 1972; Кульвец П. *Проблемы экономической эффективности использования научно-технического потенциала*. Вильнюс, 1978. Straipsniai – Kulvietis P. Kvalifikacijos kėlimui – mokslinį pagrindą // *Liaudies ūkis*, 1978, nr. 6, p. 21–23; Kulvietis P. Specialistų kvalifikacija // *Komunistas*, 1981, nr. 6, p. 57–61; Кульвец П. Основные направления качества и эффективности повышения квалификации руководящих работников и специалистов // *Valdymo kadrai*, 1981, t. 1, p. 15–30; Кульвец П. Творческий потенциал кадров как фактор ускорения научно-технического прогресса // *Valdymo kadrai*, 1982, t. 2, p. 36–49; Кульвец П. Научно-технический потенциал и кадры управления // *Valdymo kadrai*, 1986, t. 7, p. 75–95; Кульвец П. Человеческий фактор и его роль в ускорении научно-технического прогресса // *Valdymo kadrai*, 1987, t. 8, p. 72–92; Кульвец П. Научно-технический потенциал республики и направления повышения отдачи кадров // *Valdymo kadrai*, 1989, t. 10, p. 53–70.

¹⁷³ Вапкялайтис В. *Экономический механизм технического прогресса: проблемы и способы совершенствования в производственном объединении*. Вильнюс, 1984; Вапкялайтис В. *Ускорение и повышение экономической эффективности научно-технического прогресса в промышленности Литовской ССР. Аналитический обзор*. Вильнюс, 1985; Вапкялайтис В. *НТП в союзной республике: механизм ускорения*. Вильнюс, 1988.

¹⁷⁴ Disertacija – Škilis V. *Lietuvos Komunistų partijos veikla spartinant respublikos pramonės mokslinę-techninę pažangą 1966–1970 m.* Kandidato disertacija arginta 1981 m. Leningrado valstybiniame A. Gerceno pedagoginiame universitete. Autoreferato rasti nepavyko.

¹⁷⁵ Disertacija – Федорова Т. Н. *Влияние идеологической работы Коммунистической партии Литвы на темы научно-технического прогресса в промышленности республики (1966–1980 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Ленинград, 1988.

¹⁷⁶ Disertacija – Янаускас П. *Деятельность КП Литвы по укреплению связей науки с промышленным производством в 1966–1975 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук, Вильнюс, 1984. Straipsniai – Janauskas P. LKP veikla rengiant mokslinius kadrus (1966–1975) // *LKP istorijos klausimai*, 1981, t. 27, p. 60–71; Janauskas P. Lietuvos KP veikla plėtojant mokslo ir pramonės darbuotojų bendradarbiavimą (1966–1975) // *LKP istorijos klausimai*, 1982, t. 29, p. 76–87.

¹⁷⁷ Grigonis J. Universiteto mokslo ryšiai su gamyba // *Mokslas ir technika*, 1979, nr. 2, p. 8–11.

¹⁷⁸ Imbrasas S., Statulevičius V. Gamybos intensyvinimas ir moksliniai kadrai // *Mokslas ir technika*, 1985, nr. 8, p. 4–6.

¹⁷⁹ Jovaiša E. Akademiniis mokslas ir gamyba // *Mokslas ir technika*, 1985, nr. 1, p. 30–31.

jimą ir būsimą susiliejimą. Ekonomistų diskurse praktikų problematika buvo glaudžiai susijusi su gamybos efektyvinimo ir darbininkų kvalifikacijos kėlimo temomis. 1989 m. Lietuvoje technikų be aukštojo išsilavinimo buvo apie 130 tūkstančių, kurių nemenka grupė (neaišku, kokio konkrečiai dydžio) galėjo būti priskirta prie praktikų¹⁸⁰. Lietuviškoje statistinėje medžiagoje praktikų kategorija nėra fiksuota, tad nustatyti jų skaičių iš tokio pobūdžio šaltinių neįmanoma.

Prigaminta daug šabloniškų tekstų apie darbininkų kultūrinio-techninio lygio kėlimą. Juose remiantis statistiniais duomenimis aptariami pokario techninio lygio rateliai, vėliau pradėję veikti gamybiniai techniniai ir tikslinės paskirties būreliai, ekonominės, pirmūnų patyrimo mokyklos bei komunistinio darbo mokyklos, mokslinių-techninių draugijų organizuojami kursai, liaudies universitetai ir pan. Partijos istorijos instituto partinės statybos sektorius, sukurtas 1969 m. koordinuoti sovietmečio visuomenės tyrimus, vedėjas Konstantinas Surblys savo disertacijas, monografijas bei straipsnius¹⁸¹ skyrė sovietmečio Lietuvos darbininkų klasės raidai. Jo tekstuose skirta dėmesio kvalifikaciją keliančių darbininkų problematikai. Apie inžinierių ir darbininkų skirtumų niveliaciją disertacijas apsigynė Česlovas Purlys¹⁸², Jonas Vėlyvis¹⁸³ ir Juozas Gažiūnas¹⁸⁴. Kvalifikuotų darbininkų bei inžinierių problematika buvo paliesta I. Keiziko¹⁸⁵, I. Venckaus¹⁸⁶ ir R. Tallat-Kelpšos¹⁸⁷ disertacijose. Apie darbi-

¹⁸⁰ *Lietuvos statistikos metraštis. 1989 metai*. Vilnius, 1990, p. 40.

¹⁸¹ Disertacijos – Сурблнс К. *Формирование рабочего класса Литовской ССР и рост его творческой активности в послевоенный период (1944–1960 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Москва, 1962; Сурблнс К. *Деятельность КП Литвы по формированию и развитию социалистического рабочего класса республики (1940–1965 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора ист. наук. Вильнюс, 1973. Monografijos – Surblys K. *Tarybų Lietuvos darbininkų klasė*. Vilnius, 1965; Surblys K. Lietuvos KP veikla ugdant socialistinę darbininkų klasę, Vilnius, 1976. Straipsniai – Surblys K. Komunistinio statyba ir pramonės darbininkų kultūrinio-techninio lygio kėlimas // *Komunistas*, 1962, nr. 7, p. 55–58; Сурблнс К. Основные источники формирования и развития рабочего класса Литовской ССР в послевоенный период // *Развитие рабочего класса в национальных республиках СССР*. Москва, 1962, с. 102–145; Surblys K. Lietuvos darbininkų gamybinės kultūros kilimas pokario metais // *Istorija*, 1969, t. 10, p. 5–21; Surblys K. Tarybų Lietuvos darbininkų sudėties pokitimai aštuntajame penkmetyje ir pirmaisiais devintojo penkmečio metais (1966–1972) // *Istorija*, 1976, t. 16, sąs. 1, p. 5–29.

¹⁸² Disertacija – Пурланс Ч. *Роль социалистических предприятий в преодолении различий между работниками умственного и физического труда (на примере промышленных предприятий)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Каунас, 1972.

¹⁸³ Disertacija – Веливис Й. *Изменение профессионального состава рабочих кадров в условиях научно-технического прогресса и пути сокращения ручного малоквалифицированного труда (на примере промышленности строительных материалов Литовской ССР)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Москва, 1980. Analitinė apžvalga – Vėlyvis J. *Statybinių medžiagų pramonės darbininkų profesinės sudėties kitimas*. Vilnius, 1976.

¹⁸⁴ Disertacija – Гайжюнас И. *Влияние технического прогресса на профессиональное разделение труда рабочих (на примере промышленности Литовской ССР)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Ленинград, 1965. Straipsniai – Гайжюнас И. О тенденциях и изменении профессионального состава рабочих Литовской ССР // *Экономика*, 1965, т. 5, sąs. 3, p. 71–84; Gažiūnas J. Plataus profilio darbininkų parengimas // *Komunistas*, 1965, nr. 5, p. 15–18.

¹⁸⁵ Disertacija – Кейзник И. *Борьба Коммунистической партии Литвы за подготовку национальных кадров для промышленности в послевоенные годы (1946–1954 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Ленинград, 1955.

¹⁸⁶ Disertacija – Венцкус И. М. *Некоторые вопросы воспроизводства и движения рабочей силы при социализме (на материалах Литовской ССР)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Москва, 1968.

¹⁸⁷ Disertacija – Таллат-Кялпша Р. А. *Экономические вопросы планомерного обеспечения промышленности Литовской*

ninkų kultūrinio-techninio lygio kėlimą seriją disertacijų, kiekvienu atveju palydėtų pluoštu straipsnių, apsigynę Stanislovas Stašaitis (aptarė 1940–1970 m.)¹⁸⁸, N. Kuncytė¹⁸⁹ (1945–1963 m.), Janina Valiauskaitė¹⁹⁰ (1952–1958 m.), Elvyra Baltinienė¹⁹¹ (1959–1965 m.), L. Rugienė¹⁹² (1966–1970 m.). Vien tik straipsnius šia tema publikavo A. Aškinis¹⁹³, M. Bartninkas¹⁹⁴, Z. Gaigalienė¹⁹⁵, V. Jauniškis¹⁹⁶, H. Šadžius¹⁹⁷,

ССР квалифицированными рабочими кадрами. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1973. Straipsniai – Tallat-Kelpša R. Darbininkų kadru rošimo problemos // *Liaudies ūkis*, 1969, nr. 1, p. 14–17; Tallat-Kelpša R. Technikos pažanga ir darbininkų profesinė sudėtis // *Liaudies ūkis*, 1970, nr. 11, p. 324–326.

- ¹⁸⁸ Disertacija – Сташайтис С. *Профессионально-техническая подготовка и повышение квалификации рабочих кадров в Литовской ССР в 1940–1970 годах.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1978. Straipsniai – Stašaitis S. Darbininkų kadru rengimas Tarybų Lietuvoje. 1. 1940–1941 m. // *LTSR MA darbai*, serija A., t. 1, 1974, p. 81–93; 2. 1959–1970 m. // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 2, 1975, p. 131–145; 3. 1945–1958 m. // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 3, 1976, p. 119–130; Stašaitis S. Industrijų liaudies šakų ir aptarnavimo sferos darbininkų rengimas Tarybų Lietuvoje 1960–1975 m. // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 1. Vilnius, 1976, p. 171–182; Stašaitis S. Industrijų liaudies šakų ir aptarnavimo sferos darbininkų kadru rengimo (1940–1970 m.) Tarybų Lietuvoje specifika // *Istorija*, t. 22, 1982, p. 3–16.
- ¹⁸⁹ Disertacija – Кунците Н. *Подъём культурно-технического уровня рабочих промышленности Литовской ССР в 1945–1963 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1966. Straipsniai – Kuncytė N. Darbininkų ruošimas Lietuvos TSR pramonei ir jų kvalifikacijos kėlimas 1945–1960 m. // *Lietuvos TSR MA darbai*, serija A, t. 2, 1964, p. 161–178; Kuncytė N. Kai kurių Lietuvos TSR pramonės įmonių darbininkų amžiaus, išsilavinimo ir kvalifikacijos ryšio klausimu (1963 m. duomenys) // *Lietuvos TSR MA darbai*, serija A, t. 1, 1969, p. 101–118.
- ¹⁹⁰ Disertacija – Валюскайте Я. *Деятельность КП Литвы по повышению культурно-технического уровня рабочих промышленности республики (1952–1958 г. г.).* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1966. Straipsniai – Valiauskaitė J. Lietuvos KP veikla, keliant pramonės darbininkų kultūrinį–techninį lygį 1952–1958 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 5, 1966, p. 131–141; Valiauskaitė J. Respublikos partinių organizacijų veikla, keliant darbininkų bendrąjį išsilavinimą (1951–1958 metais) // *Socialistinės kultūros formavimasis ir srklestėjimas Tarybų Lietuvoje*. Vilnius, 1980, p. 71–77.
- ¹⁹¹ Disertacija – Бальтинене Э. *Деятельность КП Литвы в области повышения культурно-технического уровня рабочих республики в первые годы строительства коммунизма (1959–1965 г. г.).* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1966. Straipsniai – Baltinienė E. Darbininkų ruošimas ir kvalifikacijos kėlimas įmonėje // *Liaudies ūkis*, 1965, nr. 5, p. 150–151; Baltinienė E. LKP veikla darbininkų klasės bendrojo išsilavinimo lygio kėlimo srityje komunizmo sąlygomis (1959–1964) // *LKP istorijos klausimai*, t. 5, 1966, p. 171–180; Baltinienė E. Lietuvos KP kultūrinė veikla darbininkų tarpe (1959–1969 m.) // *LKP istorijos klausimai*, t. 7, 1968, p. 131–145; Baltinienė E. Lietuvos komjaunimo veikla, keliant respublikos darbininkų kultūrinį lygį // *Lietuvos komjaunimui 50 metų*. Vilnius, 1969, p. 263–272; Baltinienė E. Lietuvos KP kultūrinė veikla darbininkų tarpe (1959–1965) // *LKP istorijos klausimai*, t. 11, 1971, p. 117–130.
- ¹⁹² Disertacija – Ругене Л. *Деятельность КП Литвы по повышению культурно-технического уровня рабочих промышленности в 1966–1970 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1981. Straipsniai – Rugienė L. Respublikos partinės organizacijos veikla, keliant darbininkų kultūrinį lygį per kultūros-švietimo įstaigas 1966–1970 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 14, 1973, p. 95–108; Rugienė L. Lietuvos KP veikla rengiant kvalifikuotus pramonės darbininkus profesinio-techninio mokymo sistemoje 1966–1970 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 16, 1974, p. 89–103; Rugienė L. Kvalifikuotų darbininkų ruošimas // *Mokslas ir technika*, 1974, nr. 5, p. 34–35.
- ¹⁹³ Aškinis A. Asmenybės profesinis-kvalifikacinis ugdymas // *Asmenybės ugdymo sociologinės problemos*. Vilnius, 1984, p. 43–68.
- ¹⁹⁴ Bartninkas M. Jaunųjų darbininkų kultūrinio ir profesinio lygio kėlimas dviejose Vilniaus mašinų gamybos įmonėse // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 3, 1970, p. 29–41.
- ¹⁹⁵ Gaigalienė Z. *Некоторые проблемы формирования, подготовки и переподготовки квалифицированных рабочих кадров // Социально-экономические проблемы развития первой производительной силы социалистического общества.* Ленинград, 1978, с. 155–158.
- ¹⁹⁶ Jauniškis V. Kai kurių respublikos gamyklų partinių organizacijų veikla, keliant darbininkų kultūrinį–techninį lygį (1959–1962 m.) // *Lietuvos žemės ūkio akademijos mokslo darbai*, t. 11, sąs. 1, 1964, p. 13–22.
- ¹⁹⁷ Šadžius H. Vilniaus pramonės darbininkų kultūrinio-techninio lygio kėlimas socializmo stovybos laikotarpiu (1944–1953 m.) // *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 4, Vilnius, 1964, p. 48–78.

E. Grunskis¹⁹⁸, B. Stukienė¹⁹⁹, N. Kastanauskaitė²⁰⁰. Analitinės apžvalgas paskelbė S. Trilikauskas²⁰¹, N. Panova ir V. Šepetko²⁰², B. Gaigalas ir A. Marčinskas²⁰³.

Be duomenų apie praktikus ir technikos inteligentiją neapsiėjo jokia į sintezę pretenduojanti pramonės raidos apžvalga. Pirmasis apie pokario pramonės raidą disertaciją apsigynė L. Jasinskas²⁰⁴. Jau nepriklausomybės išvakarėse tos pačios temos disertacijoje ėmėsi Jeronimas Grėška²⁰⁵. Produktyviausiu ir oficioziniu pramonės raidos istoriku tapo Ekonomikos instituto pramonės ekonomikos sektoriaus vadovas Kazimieras Meškauskas. Jis parengė Lietuvos pramonės istoriją, kuria remdamasis apsigynė daktaro disertaciją²⁰⁶. Platesnis sintezės variantas pasirodė beveik po dviejų dešimtmečių, o be ideologinių šampų – jau nepriklausomybės metais²⁰⁷. Duomenų apie inžineriją yra sintezėse apie Lietuvos gamybinius-ūkinius kompleksus²⁰⁸ ir Pabaltijo ekonomikos raidą²⁰⁹, proginėse kolektyvinėse monografijose apie liaudies ūkio raidą²¹⁰.

Šis sausas bibliografinis vardijimas turi apimti duomenis apie technikos inteligentiją ir praktikus atskirose pramonės šakose. Tokio pobūdžio Ekonomikos instituto produkcija labai gausi. Per daug nedetalizuojant straipsnyje bus išskirtos pramonės šakos ir stambesni tyrimai apie jas arba apie jų specialistus; tiksliau – tekstai, kuriuose šmėkšteli skaičiai apie specialistus. Praleisti tekstai apie atskirų pramonės šakų valdymą, jų techninę pažangą ir gamybos efektyvumo didinimą.

¹⁹⁸ Grunskis E. Lietuvos TSR statybos darbininkų profesinės kvalifikacijos kilimas 1961–1980 m. // *Lietuvos TSR MA darbai*, serija A, t. 2, 1988, p. 108–119.

¹⁹⁹ Stukienė B. LKP veikla rengiant kvalifikuotus darbininkus statybai profesinio techninio mokymo sistemoje 1966–1975 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 33, 1984, p. 75–88.

²⁰⁰ Kastanauskaitė N. Lietuvos TSR darbininkų išsimokslinimas 1959–1970 m. // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 3, 1975, p. 103–113.

²⁰¹ Триланкаускас С. Совершенствование подготовки и повышения квалификации рабочих на производстве в народном хозяйстве Литовской ССР [1976–1980 г.]. Аналитический обзор. Вильнюс, 1983.

²⁰² Панова Н. В., Шепетько В. Ф. Опыт организации экономического образования трудящихся на предприятиях и организационных республике. Аналитический обзор. Вильнюс, 1980.

²⁰³ Gaigalas B., Marčinskas A. Įmonių kvalifikuotų darbininkų kadryų poreikis ir jo patenkinimo būdai. *Analitinė apžvalga*. Vilnius, 1979.

²⁰⁴ Disertacija – Ясинскас А. Развитие промышленности Литовской ССР. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Москва, 1952. Straipsnis – Ясинскас А. История и особенности развития социалистической промышленности Литовской ССР // *К вопросу об истории народного хозяйства Прибалтики*. Таллин, 1956, с. 43–59.

²⁰⁵ Disertacija – Греска Е. Создание социалистической системы хозяйства в Литовской ССР (исследование особенностей проявления основных закономерностей строительства социализма в период 1940–1951 г. г.). Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Москва, 1987.

²⁰⁶ Disertacija – Меншкаускас К. Индустриализация Советской Литвы. Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора экон. наук. Вильнюс, 1962. Monografija – Meškauskas K. *Tarybų Lietuvos industrializavimas*. Vilnius, 1960.

²⁰⁷ Meškauskas K., Meškauskienė M. *Lietuvos pramonė socializmo laikotarpiu [1940–1978]*. Vilnius, 1980; Meškauskas K. *Lietuvos ūkis 1940–1990 m.* Vilnius, 1994.

²⁰⁸ Развитие Производственно-хозяйственных комплексов в промышленности Литовской ССР. Вильнюс, 1983.

²⁰⁹ Прибалтийский экономический район [монография]. Москва, 1970; Развитие экономики Советской Прибалтики [монография]. Вильнюс, 1980.

²¹⁰ 20 metų Tarybų Lietuvos liaudies ūkiui. Vilnius, 1960; *Litva za polveka novoy epochi*. Вильнюс, 1967.

Apie prioritetinių mašinų gamybos ir metalų apdirbimo pramonės šakų raidą disertacijas apsigynė, monografijas parengė R. Naiduševičius²¹¹, Vincentas Baranauskas²¹², Povilas Kulviecas²¹³, Modestas Kadžiulis²¹⁴. Straipsniais apsiribojo Leopoldas Kumpikas²¹⁵ ir Vytautas Skebas²¹⁶. Bronius Martinkus rašė apie mašinų gamybos pramonės kadrus²¹⁷.

Vienas pirmųjų, rašiusių apie maisto pramonės raidą, buvo J. Venskevičius²¹⁸. Partijos rūpestį maisto pramonės specialistų kultūriniu-idėjiniu lygiu ir šios šakos techninė pažanga atskleidė N. Bulotienė²¹⁹. Disertacijos ir monografijos pasirodė apie žuvies (Petras Gargasas)²²⁰, konditerijos (V. Kalinauskienė)²²¹, duonos (F. Narbutienė)²²² pramonę. Apie pastarąją dar rašė Mykolas Ragevičius²²³. Alaus pramonės raidą apžvelgė E. Rabcevičius²²⁴.

²¹¹ Disertacija – Найдусевичюс Р. *Резервы роста производительности труда на машиностроительных заводах Литовской ССР*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1964. Straipsnis – Naiduševičius R. Lietuvos TSR mašinų gamybos pramonės išsivystymas // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 2 (11), 1961, p. 3–14.

²¹² Disertacija – Баранаскас В. *Развитие и специализация приборостроительной промышленности Литовской ССР*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1967. Monografija – Baranauskas V. *Lietuvos TSR prietaisų gamybos pramonės vystymas ir specializavimas*. Vilnius, 1967.

²¹³ Disertacija – Кульвец П. *Развитие и специализация станкостроительной промышленности (на примере Литовской ССР)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Москва, 1966. Monografija – Kulvietis P. *Mašinų gamybos vystymas ir ekonomika Lietuvos TSR*. Vilnius, 1969.

²¹⁴ Disertacija – Каджюлис М. *Развитие и специализация электротехнической промышленности Литовской ССР*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1963. Straipsnis – Kadžiulis M. Lietuvos TSR mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė // *Geografijos metraštis*, t. 11, 1971, p. 111–119.

²¹⁵ Kumpikas L. Metalų apdirbimo ir mašinų gamybos pramonės išsivystymas Tarybų Lietuvoje // *Kauno politechnikos instituto darbai*, t. 12, 1959, p. 57–61.

²¹⁶ Skebas V. Žemės ūkio mašinų ir inventoriaus gamyba Tarybų Lietuvoje 1940–1970 m. // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 2, 1973, p. 141–150.

²¹⁷ Martinkus B. *Mašinų gamybos kadrai*. Kaunas, 1988.

²¹⁸ Venskevičius J. Lietuvos TSR maisto pramonės išsivystymas ir perspektyvos // *Kauno politechnikos instituto darbai*, t. 12, 1959, p. 77–87.

²¹⁹ Bulotienė N. Partinių organizacijų veikla gerinant darbo žmonių politinį ir ekonominį švietimą Lietuvos TSR maisto pramonės įmonėse 1966–1975 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 35, 1985, p. 39–51; Bulotienė N. Maisto pramonės įmonių partinių organizacijų veikla spartinant mokslo bei technikos pažangą 1966–1975 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 37, 1986, p. 46–58.

²²⁰ Disertacija – Гаргасас П. *Развитие рыбной промышленности Литовской ССР и повышение ее экономической эффективности*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора экон. наук. Вильнюс, 1965. Monografija – Gargasas P. *Экономика рыбной промышленности Литовской ССР*. Вильнюс, 1969.

²²¹ Disertacija – Калинаускаене В. *Организация производства мучных кондитерских изделий и пути ее совершенствования в Литовской ССР*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1984.

²²² Disertacija – Нарбутене Ф. *Совершенствование организации производства в хлебопекарной промышленности Литовской ССР*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1976. Straipsnis – Narbutienė F. Lietuvos TSR duonos pramonės vystymasis // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 4, 1974, p. 3–15.

²²³ Ragevičius M. Lietuvos TSR duonos kepimo pramonės sukūrimas ir vystymas // *Ekonomika*, t. 5, sąs. 2, 1965, p. 5–24.

²²⁴ Rabcevičius E. Lietuvos TSR alaus pramonė ir jos vystymo perspektyvos // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 3, 1966, p. 3–18.

Kitos pramonės šakos sulaukė menkesnio ekonomikos istorikų susidomėjimo. Lengvosios pramonės sferai skirtos dvi disertacijos – Z. Gaigalienės apie trikotažo pramonę²²⁵ ir I. Lapėno apie siuvimo pramonę²²⁶. Medienos pramonės istoriją tyrė Antanas Morkevičius²²⁷. Apie energetikos specialistus rašė L. Kaulakis²²⁸, P. Noreika²²⁹, P. Kairelis, M. Jasienė²³⁰. Chemijos pramonės vystymąsi aptarė Juozas Maniušis²³¹ ir Alfonsas Skupeika²³². Apie taikomosios dailės specialistus disertacijoje ir analitinėje apžvalgoje užsimena Vaclovas Prekevičius²³³.

Regioninės pramonės tyrimuose nagrinėjama praktikų ir technikos inteligentijos problematika. Apie vietinės pramonės raidą disertaciją apsigynė J. Stankevičius²³⁴. Pereinant į lokalinį lygį, išskirtina Henriko Šadžiaus disertacija bei monografija²³⁵ apie Vilniaus darbininkiją ir pramonę. Panašūs ir Nastazijos Kairiūkštytės tyrimai apie Klaipėdos pramonę²³⁶. Apie Panevėžio pramonę disertaciją apsigynė Vladas Sudeika²³⁷.

²²⁵ Disertacija – Gaigalėnė Z. *Производительность труда и резервы ее роста в трикотажной промышленности Литовской ССР*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук, Вильнюс, 1968. Straipsnis – Gaigalėnė Z. Kadrai trikotažo pramonei // *Liaudies ūkis*, 1967, nr. 7, p. 231–233.

²²⁶ Disertacija – Lapėnas I. *Швейная промышленность Литовской ССР и некоторые вопросы ее развития*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1968.

²²⁷ Monografija – Morkevičius A. *Лесопромышленность Литовской ССР*. Вильнюс, 1977. Straipsniai – Morkevičius A. Lietuvos medienos perdirbimo pramonė ir jos vystymo perspektyvos // *Geografijos metraštis*, t. 11, 1971, p. 121–130; Morkevičius A. Lietuvos TSR baldų pramonės išsivystymas // *Ekonomika*, t. 12, sąs. 1, 1973, p. 73–87.

²²⁸ Kaulakis L. *Energetikos perspektyvos ir inžineriniai kadrai* // *Mokslas ir technika*, 1967, nr. 9, p. 11–13.

²²⁹ Нореика П. Опыт работы с кадрами на Литовской ГРЭС // *Электрические станции*, 1978, no. 10, с. 6–10.

²³⁰ Каїрялис Р., Ясене М. Нефтяники Литовской ССР: база формирования и тенденции включения в трудовой коллектив // *Социальный облик специалиста*. Вильнюс, 1985, с. 119–134.

²³¹ Манюшис Ю. Развитие химической промышленности Литовской ССР // *Экономика строительства*, 1964, no. 5, с. 8–13.

²³² Skupeika A. Lietuvos chemijos pramonė ir jos vystymo perspektyvos // *Geografijos metraštis*, t. 11, 1971, p. 97–110.

²³³ Disertacija – Пряквявичюс В. *Развитие производства изделий художественный промыслов и сувениров в Советской Литве*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1977; Prekevičius V., Samuolis G. *Dailės dirbinių ir suvenyrų gamyba ir jos išsivystymo Lietuvos TSR vietinėje pramonėje problemos*. Analitinė apžvalga. Vilnius, 1972.

²³⁴ Disertacija – Станкявичюс Ю. *Развитие и специализация местной промышленности Литовской ССР*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1976.

²³⁵ Disertacija – Šadžюс Г. *Промышленные рабочие Вильнюса в период строительства социализма (1944–1953 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1963. Monografija – Šadžюс H. *Socialistinio Vilniaus darbininkai: (pereinamuoju iš kapitalizmo į socializmą laikotarpiu 1940–1951)*. Vilnius, 1980.

²³⁶ Kairiūkštytė N. Klaipėdos miesto pramonė ir darbininkai 1945–1958 m. // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 1, 1976, p. 83–95; t. 2, p. 135–148; 1977, t. 1, p. 97–106; t. 2, p. 95–105; 1978, t. 1, p. 103–113; 1979, t. 1, p. 105–116; 1980, t. 3, p. 83–94. Šių straipsnių ciklo pagrindu parengta monografija: Kairiūkštytė N. *Klaipėdos miesto pramonė ir darbininkai 1945–1960 m.* Vilnius, 1987. Disertacija – Каїрюкштите Н. *Промышленность и рабочие Клайпеды в 1945–1960 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1988.

²³⁷ Disertacija – Судейка В. *Промышленность и рабочие города Паневежиса в 1944–1958 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1965. Straipsnis – Sudeika V. „Lietkabelis“ – komunistinio darbo įmonė // *Lietuvos TSR MA darbai*, serija A, t. 1, 1965, p. 173–199.

ŠVIETIMO IR MOKSLO INTELIGENTIJA

Švietimo inteligentija buvo skaidoma į du pogrupius. Vieną sudarė baigusieji pedagogines studijas, t. y. bendrųjų ir profesinių mokyklų mokytojai, mokyklų direktoriai, nemokyklinių vaikų įstaigų darbuotojai ir vadovai. Kitą grupę – aukštųjų ir viduriniųjų specialiųjų mokyklų dėstytojai bei tyrinėtojai. Šis pogrupis sutapo su mokslo inteligentija, į kurią įtraukti akademiniai ir šakinių mokslinių-tiriamųjų institutų, archyvų, muziejų, bibliotekų aukštos kvalifikacijos darbuotojai. Taip pat pramonės įmonių mokslinių skyrių bei mokslinių-gamybinių susivienijimų darbuotojai.

Apie mokytojų rengimą, kvalifikacijos kėlimą, ideologinę indoktrinaciją ir visuomeninę veiklą pirmasis tyrimus atliko aukščiau minėtas Andrius Bendžius. Apie LKP rūpestį mokytojų rengimu pokario metais disertaciją apsigynė V. Bastienė²³⁸. Produktivumu išsiskyrė Vanda Kašauskienė, įvykdžiusi visus akademinį normų reikalavimus²³⁹. Analogiškų temų ėmėsi Danutė Milevičienė, atgimimo išvakarėse apsigynusi disertaciją, palydėtą privalomų publikacijų²⁴⁰. Apie mokytojų rengimą dar rašė V. Bakutienė²⁴¹, R. Cibulskas²⁴², A. Kalvaitis²⁴³, K. Pukelis²⁴⁴,

²³⁸ Disertacija – Bastienė V. *Борьба Коммунистической партии Литвы за воспитание и подготовку учительских кадров в республике в 1945–1953 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора ист. наук. Ленинград, 1967.

²³⁹ Disertacijos – Kašauskienė V. *Деятельность Коммунистической партии Литвы по развитию народного образования в республике (1956–1961 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1966; Kašauskienė V. *Деятельность КП Литвы по развитию народного образования в республике в годы советской власти (1940–1970 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора ист. наук. Вильнюс, 1978. Monografija – Kašauskienė V. *Internacionalinėje tarybų šalies mokytojų šeimoje*. Vilnius, 1982. Straipsniai – Kašauskienė V. Partijos organizacinis darbas Lietuvos TSR mokytojų tarpe 1956–1961 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 5, 1966, p. 143–157; Kašauskienė V. Tarybų Lietuvos pedagoginių institutų komjaunimo organizacijų veikla 1952–1958 m. // *Lietuvos komjaunimui 50 metų*. Vilnius, 1969, p. 360–370; Kašauskienė V. Respublikos pedagoginių institutų studentų kontingentų komplektavimas (1956–1967) // *LKP istorijos klausimai*, t. 8, 1969, p. 117–128; Kašauskienė V. KP organizacinis darbas su respublikos mokytojais 1944–1951 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 21, 1978, p. 34–51; Kašauskienė V. Idėjinis politinis respublikos pedagoginių institutų studentų auklėjimas (1959–1970 m.) // *Istorija*, t. 18, sąs. 1, 1978, p. 15–28; Kašauskienė V. Mokytojų kadro rengimas Vilniaus universitete // *LKP istorijos klausimai*, t. 23, 1979, p. 52–66; Kašauskienė V. Lietuvos KP veikla rengiant mokytojų kadrus respublikoje (1944–1951 m.) // *LKP istorijos klausimai*, t. 25, 1980, p. 49–63; Kašauskienė V. Vilniaus universiteto vaidmuo rengiant mokytojus (1945–1979) // *Istorija*, t. 21, sąs. 1, 1981, p. 95–99.

²⁴⁰ Disertacija – Milyavičienė D. *Деятельность Компартии Литвы по подготовке и воспитанию учительских кадров в республике в 1970–1980 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1987. Straipsniai – Milevičienė D. Partinis vadovavimas Tarybų Lietuvos pedagoginių institutų studentų kontingento komplektavimui 1970–1980 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 37, 1986, p. 70–83; Milevičienė D. Lietuvos KP organizacinis auklėjamas darbas su respublikos pedagoginių institutų moksliniais pedagoginiais darbuotojais (1970–1980) // *LKP istorijos klausimai*, t. 39, 1987, p. 64–77; Milevičienė D. Partinis vadovavimas respublikos pedagoginių aukštųjų mokyklų studentų profesiniam rengimui 1970–1980 metais // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 6. Vilnius, 1987, p. 66–69.

²⁴¹ Bakutienė V. Profesinės brandos keliu // *Tarybų Lietuvos mokytojai*. Vilnius, 1987, p. 59–72.

²⁴² Cibulskas R. Pedagoginiai kadro gerinimo klausimai; Kaimo mokytojų kvalifikacijos lygio analizė // *Mokymo ir auklėjimo klausimai*, d. 7, Vilnius, 1974, p. 70–79.

²⁴³ Kalvaitis A. Kai kurie mokytojų ruošimo aspektai // *Kai tau aštuoniolika*. Vilnius, 1989, p. 133–143.

²⁴⁴ Пукялис К. Профессональная квалификация педагога как критерий его социальной активности // *Jaunimo socialinio aktyvumo ugdymas*. Vilnius, 1988, p. 47–56.

V. Valkiūnas²⁴⁵, K. Žukauskas²⁴⁶. Apie jų ideologinį auklėjimą – G. Manzuovas²⁴⁷ ir O. Biveinienė²⁴⁸. Apie profesinių techninių mokyklų dėstytojus disertacijas parengė J. Januškevičiūtė²⁴⁹, V. Anuškevičius²⁵⁰.

Mokytojų grupės raidos schema įsirašė į didįjį socializmo statybos naratyvą: iš pradžių – dideli sunkumai, naujų žmonių ir struktūrų formavimas, o vėliau – valdoma normalizacija. Po karo Lietuvoje buvo likę mažiau nei pusė mokytojų, 1951 m. aukštąjį išsilavinimą turėjo 7,8% pedagogų, o 8,2% iš jų – be vidurinio išsilavinimo²⁵¹. Ši statistika atskleidžia tai, kad mokytojais tapdavo neparuošti žmonės, kurie, beje, aktyviai dalyvavo rinkiminėse kampanijose ir kolūkinėje propagandoje. Vienas iš progreso rodiklių – tai mokytojai su aukštuoju išsilavinimu: 1960 m. tokių mokytojų buvo ketvirtadalis, o 1980 m. – 70,1%²⁵². Kitas rodiklis – mokytojų idėjinė ir profesinė branda, kurios formavimasis aprašomas vardijant gausias priemones (pirmiausia – įvairių kursų rengimą) ir jų lankomumą.

Ši schema turėjo įtrūkių, kuriuos įveikti buvo sunku. Vienas iš jų – mokytojų trūkumas, kurį lėmė išaugę darbo krūviai dėl neparuošto perėjimo į privalomą aštuonmetį mokymą, pailgintų dienos grupių steigimo, vakarinių mokyklų tinklo plėtimo aštuntojo dešimtmečio pradžioje. Viso to pasekmė – mokytojų trūkumas ir mėginimai jį kompensuoti trumpinant pedagoginių studijų laiką, nukreipiant į mokyklas studentus, steigiant vienų metų pedagogines klases prie vidurinių mokyklų²⁵³. Ši krizė buvo įveikta, bet liko kita anomalija – per didelė pedagogo profesijos feminizacija. Jau pradinė situacija, kuri susiklostė pokario metais, lėmė didelį moterų skaičių – 45,8%.

²⁴⁵ Valkiūnas V. Pedagogų kadrai Tarybų valdžios metais // *Tarybinė mokykla*, 1985, nr. 7, p. 2–4; Valkiūnas V. Šių dienų mokytojas // *Tarybų Lietuvos mokytojai*. Vilnius, 1987, p. 53–58.

²⁴⁶ Žukauskas K. *Liaudies švietimo raida Tarybų Lietuvoje*. Vilnius, 1982; Žukauskas K. Mokytojų rengimas Tarybų Lietuvoje // *Tarybų Lietuvos mokytojai*. Vilnius, 1987, p. 41–53.

²⁴⁷ Manzuovas G. *Pedagogų kolektyvo avangarde* [mokyklų pirmųjų partinių organizacijų veikla]. Vilnius, 1978.

²⁴⁸ Biveinienė O. Respublikos bendrojo lavinimo mokyklų pirmųjų organizacijų vaidmuo keliant mokytojų idėjinį-teorinį lygį ir jų kvalifikaciją 1966–1975 m. // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 5, 1984, p. 61–65; Biveinienė O. Bendrojo lavinimo mokyklų partinių organizacijų veikla organizuojant mokytojų politinį švietimą 1966–1975 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 38, 1986, p. 5–18; Biveinienė O. Lietuvos TSR bendrojo lavinimo mokyklų pirmųjų partinių organizacijų stiprinimas 1966–1980 m. // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 6. Vilnius, 1987, p. 52–54.

²⁴⁹ Disertacija – Янушкевичюте Я. *Деятельность КП Литвы по подготовке квалифицированных рабочих кадров в системе профессионально-технического образования в 1966–1975 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1982. Straipsnis – Januškevičiūtė J. Lietuvos KP organizacinis ir auklėjamas darbas su profesinių techninių mokyklų inžineriniais-pedagoginiais kadrais 1966–1975 metais // *Lietuva Didžiojo Spalio keliu*. Vilnius, 1977, p. 72–76.

²⁵⁰ Disertacija – Anuškevičius V. *Деятельность Коммунистической партии Литвы по развитию системы профессионально-технического образования в республике*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1974. Straipsnis – Anuškevičius V. LKP vaidmuo rengiant inžinerinius-pedagoginius kadrus respublikos profesinio-techninio mokymo sistemai (1959–1970 m.) // *Lietuva – tarybiniu keliu*. Kaunas, 1974, p. 155–158.

²⁵¹ Kašauskienė V. *Internacionalinėje tarybų šalies mokytojų šeimoje*, p. 36.

²⁵² Ten pat, p. 59, 80. Nelygu kaip suprantamas aukštasis išsilavinimas – pagal kitus duomenis 1980 m. mokytojų su aukštuoju buvo 90% – Žukauskas K. *Liaudies švietimo raida Tarybų Lietuvoje*, p. 112.

²⁵³ Bendžius A. *Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla Lietuvoje...*, p. 154–155.

Apie 1953 metus buvo pasiekta 70% riba. 1986 m. moterų skaičius tarp mokytojų ir mokyklų vadovų pasiekė 81,3%²⁵⁴.

Kad būtų galima išskirti tyrimus, susijusius su dėstytojų aplinkos formavimusi ir funkcionavimu, tenka panagrinėti daugumą apskritai aukštajam mokslui skirtų studijų bei apžvalgų. Apie tai abiejose savo disertacijose, monografijoje, straipsniuose rašė aukščiau minėti Andrius Bendžius ir Petronėlė Žostautaitė. Romas Juzefovičius apsigynė disertaciją apie šakines mokslinio tyrimo įstaigas²⁵⁵. Analitinę apžvalgą apie mokslinės veiklos organizavimą parengė Algirdas Kęšminas ir Elena Skrickienė²⁵⁶. Apie mokslininkų skaičiaus ir specializacijų įvairovės augimą rašė V. Mudėnas ir K. Peleckis²⁵⁷, A. Liekis²⁵⁸, V. Lukoševičius ir V. Vaišvila²⁵⁹, V. Grigaitė ir A. Merčaitis²⁶⁰. Apie mokslinę inteligentiją duomenų yra autorinėse ir kolektyvinėse Lietuvos mokslo raidos apžvalgose²⁶¹. Tas pat pasakytina ir apie apibendrinančias Mokslų akademijos veiklos apžvalgas²⁶².

Duomenų apie konkrečių mokslų šakų mokslininkus šmėkšteli institutų veiklos apžvalgose. Pvz., apie fizinių mokslų plėtrą rašė Irva Šenavičienė.²⁶³ Apie geografus trumpai rašė A. Basalykas ir A. Stanaitis²⁶⁴. Apie energetikus – V. Dauknys²⁶⁵.

²⁵⁴ Ten pat, p. 174; *Tarybų Lietuvos moterys. Trumpas statistikos rinkinys*. Vilnius, 1987, p. 54.

²⁵⁵ Disertacija – Юзефовичюс Р. *Становление и развитие отраслевых научно-исследовательских учреждений в Советской Литве (1945–1965 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1989. Straipsnis – Juzefovičius R. Mokslo raida Tarybų Lietuvos šakines mokslinio tyrimo įstaigose 1945–1956 m. // *Istorija*, t. 24, 1984, p. 3–11.

²⁵⁶ Kęšminas A., Skrickienė E. *Mokslinės veiklos organizavimas respublikos aukštosiose mokyklose. Analitinė apžvalga*. Vilnius, 1975.

²⁵⁷ Муленас В., Пялецкис К. *Научно-технический потенциал высших учебных заведений Литовской ССР и пути эффективного использования. Аналитический обзор*. Вильнюс, 1983; Peleckis K. Moksliniai ir moksliniai-pedagoginiai aukštųjų mokyklų kadrai (respublikos): struktūra ir dinamika // *Liaudies ūkis*, 1986, nr. 8, p. 21–22; Peleckis K. *Mokslinis-techninis aukštosios mokyklos potencialas: esmė, struktūra, funkcionavimas*. Vilnius, 1986.

²⁵⁸ Liekis A. Tarybų Lietuvos mokslo darbuotojai 1945–1985 m. // *Lietuvos istorijos metraštis – 1986 metai*. Vilnius, 1987, p. 51–66.

²⁵⁹ Лукошевичюс В. Изменение структуры и динамики научных кадров Прибалтийских республик // *Вопросы истории науки и техники Прибалтики*. Вильнюс, 1979, с. 64–70, Лукошевичюс В., Вайшвила В. Бюджет времени наиболее продуктивно работающих ученых // Ten pat, с. 64–70, 74–78.

²⁶⁰ Grigaitė V., Merčaitis A. Mūsų moksliniai kadrai // *Liaudies ūkis*, 1966, nr. 4, p. 121–122.

²⁶¹ *Mokslas Tarybų Lietuvoje*. Vilnius, 1961; Matulis J., Petrauskas V. *Mokslas Tarybų Lietuvoje*. Vilnius, 1970; Turčiaskas A. *Tarybų Lietuvos mokslo dabartis ir uždaviniai*. Vilnius, 1978; *Lietuvos TSR mokslų akademija ir taikomieji mokslai respublikoje, 1941–1985 m.: straipsnių rinkinys*. Vilnius, 1985.

²⁶² Матулис Ю. *Академия наук Литовской ССР*. XXV. Вильнюс, 1965; *Lietuvos TSR mokslų akademija*. XXV. Vilnius, 1967; *Lietuvos TSR Tautų draugystės ordino mokslų akademija*. Vilnius, 1981; Matulis J. Lietuvos TSR mokslų akademijos 40-metis // *Lietuvos TSR MA darbai*, serija A, t. 1, 1982, p. 3–22; *Ордена Дружбы народов Академия наук Литовской ССР*. Вильнюс, 1983; Jaskėlevičius B., Turčiaskas A. Gamtos, technikos ir visuomenės mokslų koordinavimo raida Lietuvos TSR mokslų akademijoje (1945–1965) // *Respublikinė gamtos ir visuomenės mokslų koordinavimo taryba prie Lietuvos TSR Prezidiumo ir jos probleminės tarybos*. Vilnius, 1987, p. 105–149.

²⁶³ Šenavičienė I. Matematikos, fizikos ir technikos mokslų organizavimas ir plėtojimas Lietuvos TSR mokslų akademijoje. 1. 1941, 1945–1963 m. // *Lietuvos TSR MA darbai*, serija A, t. 3, 1989, p. 115–125; 2. 1964–1985 // *Lietuvos TSR MA darbai*, serija A, t. 4, 1989, p. 91–107; Šenavičienė I. Lietuvos TSR mokslų akademijos fizikų moksliniai ir gamybiniai ryšiai 1948–1962 m. // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 3, 1986, p. 78–91.

²⁶⁴ Basalykas A., Stanaitis A. Geografų paruošimas Lietuvos TSR aukštosiose mokyklose [1946–1971] // *Geografija ir geologija*, t. 9, 1972, p. 215–218.

²⁶⁵ *Energetikos tyrimų raida Lietuvos TSR mokslų akademijoje*. Kaunas, 1988, p. 133–135.

Apie mokslinių techninių draugijų veiklą disertaciją apsigynė ir apybraižą²⁶⁶ parengė A. Liekis. Apie mokslines-technines draugijas taip pat rašė Nastazija Kairiūkštytė²⁶⁷. Mokslinių institucijų raida bei sudėtis rekonstruotina ir iš metinių veiklos apžvalgų, publikuojamų specializuotuose tęstiniuose leidiniuose. Dėl tokių apžvalgų gausos ir fragmentiškumo čia jos nevardijamos.

Mokslininkų grupės raidos schema taip pat konstruota remiantis skaičių kalba, bet, kita vertus, dėl to galima išvelgti tam tikrų poteksčių. Sovietmečiu neskelbti duomenys, kiek mokslininkų liko Lietuvoje 1944 m. rudenį, kiek jų pasitraukė iš mokslinės veiklos. Buvo akivaizdu, kad „išskyrus mažą dalį mokslo darbuotojų, gėdingai išdavusių liaudį arba nepasidavusių perauklėjimui ir nusišalinusių nuo mokslo darbo, didžioji dalis stojo į tarybines pozicijas“²⁶⁸. Vis dėlto skaičiai liudijo nemenką ištuštėjimą – pavyzdžiui, 1949 m. 60% Vilniaus ir Kauno universitetų dėstytojų turėjo stažą iki 5 metų. Iki 1950 metų viešai iš viso tiksliai nežinota, kiek Lietuvoje yra mokslininkų. Tik tada statistiniame metraštyje paskelbta jų esant apie 1400²⁶⁹. Mokslininkų gretos buvo gausinamos iš 1948 m. Lietuvoje įsteigtos aspirantūros²⁷⁰. Pradinis aspirantūros etapas buvo labai kritikuotas: čia kandidatai patekdavo lengvai, bet jiems trūko mokslinių igūdžių, nesugebėjo parašyti disertacijų, o jei parašydavo, tai dažniausiai vėluodavo ir jų lygis buvo menkas²⁷¹. Chruščiovo valdymo metais augo tik techninių mokslų aspirantų skaičius, visų kitų šakų mažėjo. Dėl to kaltė *post factum* versta miglotam subjektyvizmui²⁷². Be to, suintensyvėjus pramonės kūrimui, sparčiai steigtos ir ugdytos jų turinčios aptarnauti šakinės mokslo įstaigos. Operavimas absoliučiais skaičiais užslėpdavo disproporciją tarp techninių ir kitų mokslų vystymo, leisdavo daryti išvadą apie bendrą nesustojantį mokslo darbuotojų skaičiaus augimą tiek Sovietų Sąjungoje, tiek Lietuvoje²⁷³.

Dėmesys į mokslininkų rengimą sutelkiamas 1961–1962 m.: skiriamos papildomos lėšos, plečiamos aspirantų gretos (jiems sudaromos geresnės sąlygos studijuoti ne Lietuvoje), įsteigiami stažuotojų tyrinėtojų, o kiek vėliau ir mokslinių bendradarbių etatai²⁷⁴. Disertacijų padaugėjo, kai jas rašantys mokslininkai dvejiems metams buvo

²⁶⁶ Disertacija – Лекис А. *Научно-технические общества Литовской ССР в 1945–1977 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1982. Straipsniai – Liekis A. Respublikos MTD // *Liaudies ūkis*, 1978, nr. 8, p. 13–15; Liekis A. Respublikos mokslinės techninės draugijos: socializmo statybos metai // *Mokslas ir technika*, 1978, nr. 11, p. 56–57. Apybraiža – Liekis A. *Mokslinės-techninės draugijos Lietuvoje: istorinė apybraiža*. Vilnius, 1986.

²⁶⁷ Kairiūkštytė N. Lietuvos TSR mokslų akademijos mokslinės draugijos 1950–1980 metais // *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, serija A, 1984, nr. 1, p. 83–96.

²⁶⁸ Ištrauka iš Mokslų akademijos prezidento J. Matulio kalbos LKP VII suvažiavime 1952 m. Cituojama iš: Vilpišauskas A. Lietuvos KP vadovavimas mokslinio tyrimo įstaigų kadru ruošimui ir auklėjimui 1945–1958 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 13, 1973, p. 109–110.

²⁶⁹ Liekis A. *Tarybų Lietuvos mokslo darbuotojai 1945–1985 m.*, p. 52.

²⁷⁰ Bendžius A. *Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla Lietuvoje...*, p. 310–311.

²⁷¹ Ten pat, p. 314.

²⁷² *Советская интеллигенция (История формирования и роста 1917–1965 г. г.)*, с. 370–371.

²⁷³ Liekis A. *Tarybų Lietuvos mokslo darbuotojai 1945–1985 m.*, p. 52.

²⁷⁴ Bendžius A. *Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla Lietuvoje*, p. 316–320.

atleidžiami nuo pedagoginio krūvio. Pvz., 1962–1975 m. tuo pasinaudojo 226 mokslininkai²⁷⁵. Be to, pasikeitė statistinės apskaitos normos – tik nuo 1962 m. prie mokslo darbuotojų priskiriami projektavimo ir konstravimo organizacijose bei gamyklose dirbantys *mokslo ir technikos darbuotojai*. Mokslininkų skaičius tais metais išaugo nuo 690 iki 5 020 (taigi 35,9%). Mokslininkų „prieaugis“ nuo tada buvo netolygiai intensyvus iki 1975 m. (tada užfiksuota 12 540 mokslininkų), o vėliau gerokai sumažėjo. 1985 m. Lietuvoje būta 14 850 mokslininkų; iš jų 44% dėstytojų, apie 40% dirbo šakiniuose instituteuose²⁷⁶.

MENO INTELIGENTIJA

Į meno inteligentijos sudėtį buvo įtraukiami literatai, architektai, kompozitoriai, dailininkai, kinematografininkai, aktoriai, režisieriai, žurnalistai, televizijos ir radijo kūrybiniai darbuotojai. Šios grupės tyrimams būdingas fragmentiškumas, iš esmės buvo apsiribojama menininkų rengimo aptarimu. Apie Lietuvos SSR valstybinį dailės institutą rašė Vanda Ragaišienė ir Laima Kastanauskaitė,²⁷⁷ Vytautas Mackevičius²⁷⁸, Jonas Umbrasas²⁷⁹, Janina Morkytė²⁸⁰. Muzikų rengimą pirmaisiais pokario dešimtmeciais aptarė Petronėlė Žostautaitė²⁸¹ ir Juozas Gaudrimas²⁸². Duomenų apie meno mokyklų pedagogų personalą ir absolventus galima rasti meninių institucijų raidą apžvelgiančiose publikacijose²⁸³. J. Gaudrimas sudarė muzikų ir muzikologų biogramų rinkinį²⁸⁴. Boleslovas Zubrickas analogišką rinkinį parengė apie chorvedžius²⁸⁵, Laimonas Tapinas – apie kinematografininkus²⁸⁶. Iš šių tekstų sunku daryti apibendrinimus apie tokios daugiašakės grupės socialinę raidą.

²⁷⁵ Жукаускаене Н., Жукаускас К. *Высшие школы: взаимопомощь и сотрудничество (на материалах Литовской ССР) [1959–1975 m.]*. Вильнюс, 1979, с. 68.

²⁷⁶ Liekis A. *Tarybų Lietuvos mokslo darbuotojai 1945–1985 m.*, p. 52, 59–60.

²⁷⁷ Kastanauskaitė N., Ragaišienė V. Lietuvos TSR valstybinis dailės institutas. 1. Struktūra, profilis ir kadrai // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 3, 1971, p. 71–82; 2. Studentai // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 1, 1972, p. 139–150.

²⁷⁸ Mackevičius V. Kai kurie Lietuvos TSR valstybinio dailės instituto pedagoginės veiklos bruožai [1951–1974] // *Menotyra*, t. 8, 1979, p. 30–37.

²⁷⁹ Umbrasas J. Vilniaus valstybinio dailės instituto įkūrimas ir jo pedagoginė veikla (1940–1951 m.) // *Menotyra*, t. 8, 1979, p. 4–17.

²⁸⁰ Morkytė J. Piešimo ir braižymo mokytojų rengimas dailės pedagogikos katedroje [1960–1977] // *Menotyra*, t. 8, 1979, p. 133–137.

²⁸¹ Žostautaitė P. Muzikų ruošimas Lietuvos TSR valstybinėje konservatorijoje 1945–1953 m. // *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 4. Vilnius, 1964, p. 79–94.

²⁸² Gaudrimas J. *Lietuvių tarybinė muzika. Apybraiža*. Vilnius, 1960, p. 45–49; Гаудримас Ю. К. *Музыкальная культура Советской Литвы. 1940–1960*. Ленинград, 1961; Gaudrimas J. Lietuvių tarybinė muzikinė kultūra // *Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos*, t. 3: *Tarybinė muzika (1940–1965)*. Vilnius, 1967, p. 67–83.

²⁸³ *Lietuvos TSR valstybinis dailės institutas*. Vilnius, 1960; *Lietuvos TSR valstybinis dailės institutas*. Vilnius, 1983; *LTSR valstybinė konservatorija*. Vilnius, 1983.

²⁸⁴ Гаудримас Ю. *Композиторы и музыковеды Советской Литвы (1940–1975)*. Вильнюс, 1978.

²⁸⁵ Zubrickas B. *Tarybų Lietuvos chorvedžiai*. Vilnius, 1984; 2-as papild. leidimas, Vilnius, 1988.

²⁸⁶ Tapinas L. *Lietuvos kinematografininkai*. Vilnius, 1986. Vertimas: *Lithuanian film makers*. Vilnius, 1988.

Kur kas daugiau susidomėjimo sulaukė šios grupės ideologinio *ugdymo* tematika. Jos (be žurnalistų) sovietinę istoriografiją, neišvengiamai operuodama ideologiniais štampais, atgimimo išvakarėse aptarė Danutė Blažytė, tad detaliau nenagrinėsime²⁸⁷. Pasirodė disertacijų ir monografijų apie LKP rūpestį pokario muzikine kultūra (L. Visockis)²⁸⁸ ir ideologine rašytojų priežiūra (Janina Bielinienė)²⁸⁹. Apie lemiamą LKP vaidmenį vėlyvuoju sovietmečiu vystant meninę kultūrą ir teatro meną disertacijas apsigynė Arūnas Gumuliauskas²⁹⁰ ir Danutė Blažytė²⁹¹. Kūrybinių sąjungų veiklą vėlyvuoju sovietmečiu tyrė E. Vaitiekienė²⁹². Apie ideologinę meno ir literatūros kritikos priežiūrą rašė M. Burokevičius²⁹³ ir A. Jatkonienė²⁹⁴. Ideologinį darbą tarp meno inteligentijos aptarė Antanina Butkutė-Ramelienė²⁹⁵. Kaip partijos politika įtraukia inteligentiją į estetinį darbo žmonių lavinimą, tyrė Rima Cicėnienė²⁹⁶.

²⁸⁷ Blažytė D. Partinio vadovavimo meninės kultūros ugdymui Tarybų Lietuvoje istoriografijos klausimu // *LKP istorijos klausimai*, t. 40, 1987, p. 22–33.

²⁸⁸ Disertacija – Visockis L. *Деятельность Коммунистической партии Литвы по развитию литовской советской музыкальной культуры в 1940–1961 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Ленинград, 1982. Straipsnis – Visockis L. *Is Lietuvos TSR kompozitorių sąjungos organizacinės veiklos 1944–1961 metais* // *Menotyra*, t. 10, 1981, p. 4–11.

²⁸⁹ Disertacija – Белинене Я. *Деятельность Коммунистической партии Литвы по развитию литовской советской литературы (1944–1958 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1970. Monografija – Bielinienė J. *Naujam gyvenimui pašaukus: LKP veikla, ugdant tarybinę lietuvių literatūrą 1944–1960 m.* Vilnius, 1978. Straipsniai – Bielinienė J. Lietuvos KP ideologinis darbas rašytojų tarpe 1945–1958 metais // *Už socializmo sukūrimą Lietuvoje*. Vilnius, 1969, p. 338–359; Bielinienė J. Lietuvos KP veikla, įgyvendinant lenininius literatūrinio palikimo vertinimo principus Lietuvoje 1945–1958 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 9, 1970, p. 67–83; Bielinienė J. Tarybų Lietuvos komjaunuolių rašytojų kūrybinė-visuomeninė veikla 1945–1958 m. // *Lietuvos komjaunimui 50 metų*. Vilnius, 1969, p. 381–398.

²⁹⁰ Disertacija – Gumuliauskas A. *Деятельность Компартии Литвы по развитию театрального искусства в республике (1966–1980 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1987. Straipsniai – Gumuliauskas A. Lietuvos KP veikla stiprinant teatrų ryšius su respublikos darbo žmonėmis (1966–1980) // *LKP istorijos klausimai*, t. 39, 1987, p. 38–49; Gumuliauskas A. Lietuvos KP veikla keliant respublikos teatrų repertuaro idėjinį meninį lygį (1966–1975) // *LKP istorijos klausimai*, t. 40, 1987, p. 34–45.

²⁹¹ Disertacija – Блажигте Д. *Деятельность КП Литвы по развитию художественной культуры в республике в 1961–1970 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1989. Straipsnis – Blažytė D. Partinis vadovavimas literatūros ir meno raidai Tarybų Lietuvoje (1961–1970) // *LKP istorijos klausimai*, t. 42, 1988, p. 43–56.

²⁹² Vaitiekienė E. Lietuvos TSR kūrybinių sąjungų ryšių stiprinimas su darbo žmonių kolektyvais septintajame dešimtmetyje // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 3. Vilnius, 1980, p. 79–83; Vaitiekienė E. Lietuvos TSR kūrybinių sąjungų darbas su jaunaisiais menininkais 1960–1980 m. // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 5. Vilnius, 1984, p. 69–73; Vaitiekienė E. Lietuvos TSR dailininkų sąjungos organizacinė struktūra ir narių sudėtis 1960–1980 m. // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 6. Vilnius, 1987, p. 42–44.

²⁹³ Burokevičius M. Lietuvos TSR rašytojų sąjungos partinės organizacijos veikla, sprendžiant kūrybinio darbo problemas (1946–1952 m.) // *Spalio revoliucija ir visuomeniniai mokslai Lietuvoje*. Vilnius, 1967, p. 148–155.

²⁹⁴ Jatkonienė A. Lietuvos KP veikla didinant meno visuomeninį vaidmenį (1966–1975) // *LKP istorijos klausimai*, t. 39, 1987, p. 50–62; Jatkonienė A. Lietuvos Komunistų partijos veikla ugdant literatūros ir meno kritiką (1966–1975) // *LKP istorijos klausimai*, t. 43, 1989, p. 29–41.

²⁹⁵ Butkutė-Ramelienė A. Lenininio partinio vadovavimo menui principai ir jų įgyvendinimas praktinėje LKP veikloje // *Tarpinstitucinė mokslinė konferencija: socialistinės kultūros teorija ir praktika*. Vilnius, 1975, p. 11–19; Butkutė-Ramelienė A. Lietuvos TSR valstybinio dailės instituto partinė organizacija ir jaunųjų specialistų rengimas [1944–1977] // *Menotyra*, t. 8, 1979, p. 18–29.

²⁹⁶ Disertacija – Циценене Р. *Деятельность КП Литвы по укреплению эстетического воспитания трудящихся республики (1959–1965 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1972. Straipsniai – Cicėnienė R. Lietuvos komunistų partijos veikla, estetiškai auklėjant darbo žmones (1959–1965 m.) // *Spalio revoliucija ir visuomeniniai mokslai Lietuvoje*. Vilnius, 1967, p. 158–162;

Visai negausaus žurnalistų pogrupio istorija sulaukė didžiulio susidomėjimo. A. Grigaitytė²⁹⁷ ir S. Laurinaitis²⁹⁸ parengė disertacijas apie pokario laikotarpį. Dar daugiau disertacijų ir monografijų, kuriose gausu duomenų apie kadrus, jų auklėjimą, buvo skirta vėlesniam laikotarpiui. Apie tai rašė Vanda Truncaitė-Šalugienė²⁹⁹, Antanas Balsys³⁰⁰, R. Keliuotis³⁰¹, Jonas Rumša³⁰², Severinas

Cicėnienė R. LKP darbas su kūrybine inteligentija kaip sudėtinė partijos veiklos dalis, stiprinant respublikos darbo žmonių estetinį auklėjimą 1959–1965 metais // *Tarpinstitucinė mokslinė teorinė konferencija „V. Leninas ir kultūrinė statyba Tarybų Lietuvoje“*. Vilnius, 1970, p. 29–35; Cicėnienė R. Lenininių estetinio auklėjimo principų įgyvendinimas Lietuvos TSR 1959–1965 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 11, 1971, p. 117–129; Cicėnienė R. Lietuvos KP organizacinė veikla, estetiškai pertvarkant darbo aplinką 1959–1965 m. // *Tarpinstitucinė mokslinė konferencija, skirta TSRS 50-mečiui pažymėti, „Lietuvių socialistinė kultūra, jos tradicijos ir raida“*. Vilnius, 1972, p. 26–33; Cicėnienė R. Kūrybinė inteligentija – partijos pagalbininkas stiprinant estetinį auklėjimą respublikoje // *Tarpinstitucinė mokslinė konferencija: socialistinės kultūros teorija ir praktika*. Vilnius, 1975, p. 52–59; Cicėnienė R. Estetinės aplinkos formavimas – svarbi Lietuvos Komunistų partijos ideologinės veiklos sritis // *LKP istorijos klausimai*, t. 34, 1984, p. 73–85.

²⁹⁷ Disertacija – Грингайтите А. *Партийное руководство местной печатью Советской Литвы (VII.1944–1953 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук, Вильнюс, 1977. Straipsniai – Grigaitytė A. Lietuvos KP veikla, kuriant spaudą respublikoje 1944 VII – 1952 metais // *LKP istorijos klausimai*, t. 14, 1973, p. 31–46; Grigaitytė A. Tautų draugystės idėjų propaganda Tarybų Lietuvos vietinėje spaudoje 1944–1948 m. // *Ideologinio darbo teorija ir praktika komunizmo statybos sąlygomis*. Vilnius, 1973, p. 14–25; Grigaitytė A. Lietuvos KP vadovavimas vietinių laikraščių redakcijų kadru parinkimui, skirstymui ir ruošimui 1944–1953 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 16, 1974, p. 47–62; Grigaitytė A. Partinio vadovavimo vietinei spaudai formos ir metodai (1944–1950 m.) // *Lietuva – tarybiniu keliu*. Kaunas, 1974, p. 95–98; Grigaitytė A. Lietuvos KP vaidmuo, kuriant spaudą respublikoje 1944.VII–1952 metais // *LKP istorijos klausimai*, t. 14, 1973, p. 31–46; Grigaitytė A. Lietuvos KP veikla stiprinant vietinės spaudos ryšius su darbo žmonėmis (1944.VII–1953) // *LKP istorijos klausimai*, t. 29, 1982, p. 5–18; Grigaitytė A. Lietuvos KP veikla didinant idėjinį ir auklėjamąjį vietinės spaudos vaidmenį socializmo kūrimo metais (1945–1951) // *LKP istorijos klausimai*, t. 37, 1986, p. 21–32; Grigaitytė A. Partijos vadovavimas respublikos žurnalistų ugdymui (1981–1985) // *LKP istorijos klausimai*, t. 43, 1989, p. 52–66.

²⁹⁸ Disertacija – Лауринайтис С. *Периодическая печать Литовской ССР в борьбе против буржуазного национализма (VII.1944–1952 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук, Вильнюс, 1972. Straipsniai – Laurinaitis S. Taip kūrėsi tarybų Lietuvos periodika // *Kultūros barai*, 1970, nr. 11, p. 63–64; Laurinaitis S. Tarybų Lietuvos periodinė spauda 1944–1952 m. // *Bibliotekų darbas*, 1972, nr. 6, p. 18–21; Laurinaitis S. Audringų dienų metraštininkai. Iš pokario metų Tarybų Lietuvos žurnalistikos istorijos // *Žurnalistika* 82. Vilnius, 1985, p. 143–148.

²⁹⁹ Disertacija – Трунцайте-Шалугене В. Д. *Роль печати в воспитании трудящихся Советской Литвы в духе социалистического интернационализма (1959–1965 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук, Вильнюс, 1970. Straipsniai – Truncaitė V. Respublikos spaudos vaidmuo, propaguojant broliškų TSRS tautų paramą ir kultūrinį bendradarbiavimą (1959–1965) // *Spalio revoliucija ir visuomeniniai mokslai*. Vilnius, 1967, p. 177–181; Truncaitė V. Socialistinio lenktyniavimo propaganda respublikos spaudoje kaip priemonė darbo žmonių internacionaliniam auklėjimui (1959–1965 m.) // *LKP istorijos klausimai*, t. 8, 1969, p. 129–142.

³⁰⁰ Disertacija – Бальсис А. *Роль печати в формировании научно-атеистического мировоззрения трудящихся Советской Литвы (1956–1965 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук, Москва, 1967; Straipsnis – Balsys A. Spaudos vaidmuo Lietuvos KP ideologinėje veikloje 1945–1965 m. // *Už socializmo sukūrimą Lietuvoje*. Vilnius, 1969, p. 367–379.

³⁰¹ Disertacija – Келиуотис Р. *Деятельность Компартии Литвы по повышению роли республиканской печати в 1966–1975 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук, Вильнюс, 1983. Straipsniai – Keliuotis R. Lietuvos KP veikla ugdant žurnalistų kadrus respublikinei spaudai ir plėtojant jų profesinį pasirengimą (1966–1975) // *LKP istorijos klausimai*, t. 29, 1982, p. 63–75; Keliuotis R. Respublikinės spaudos pirminių partinių organizacijų darbas stiprinant redakcijų ryšius su skaitytojais (1966–1975) // *LKP istorijos klausimai*, t. 32, 1983, p. 68–80.

³⁰² Disertacija – Румша И. *Роль печати в деятельности Компартии Литвы по интернациональному воспитанию трудящихся (1966–1971 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук, Вильнюс, 1976.

Vaitiekus³⁰³, Algimantas Garliauskas³⁰⁴, Juozas Čaplikas³⁰⁵. Ši beveik identiškų tekstų srautą lydėjo kuklios Stasio Makauskio³⁰⁶ apžvalgos apie žurnalistų rengimą.

Pabrėžtina, kad šios pagrindinės propagandos platinimo grupės istorija prasidėjo beveik nuo tuštumos – pavyzdžiui, 1945 metų 72,7% vietos laikraščių redaktorių turėjo tik pradinį išsilavinimą ir 86,4% turėjo darbo stažą iki 1 metų³⁰⁷. Kad padėtis normalizuotųsi, prisidėjo įvairūs daugiau ideologijos nei profesinių igūdžių ugdymo kursai, bet labiausiai – nuo 1949 m. Vilniaus universitete pradėti rengti nauji žurnalistų kadrai. Tik nuo 1985 m. pradėti atskirai ruošti radijo ir televizijos darbuotojai³⁰⁸. Vis dėlto atgimimo išvakarėse 37% korespondentų bei vadovų vis dar neturėjo aukštojo išsilavinimo; neįveikta ir disproporcija – tik trečdalis naujų žurnalistų buvo skiriami į plačiai įsigalėjusią vietinę spaudą, kiti likdavo sostinėje³⁰⁹. Atgimimo išvakarėse šios specialybė feminizacija buvo labai ryški – 1985 m. 70,5% korespondentų ir redaktorių buvo moterys³¹⁰.

KULTŪRINIO ŠVIETIMO INTELIGENTIJA

Kultūrinio švietimo inteligentija siekė propaguoti ir populiarinti meninės kultūros pasiekimus. Šiai inteligentijos grupei priskiriami bibliotekininkai, meninės saviveiklos vadovai, kultūros rūmų, namų, klubų, kino teatrų, lektoriumų ir muziejų, mokslinės-techninės propagandos namų ir sanitarinio švietimo darbuotojai. Į šią grupę įtraukta ir dalis masinės propagandos darbuotojų. Prie specialistų šlieta ne specialistų grupė – operatoriai, kino mechanikai, administratoriai.

Kaip ir meno inteligentijos atveju, atskirų grupių raidos ištirtumo lygis nevienodas. Akademinis šios sferos tyrimus pradėjo jau kelintą kartą minimas A. Ben-

³⁰³ Disertacija – Vaitiekus S. *Организация и ведение пропаганды дружбы народов СССР в периодической печати Советской Литвы (1971–1980 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1987.

³⁰⁴ Disertacija – Гарляускас А. *Развитие местной печати Литовской ССР в условиях зрелого социализма. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук.* Вильнюс, 1981. Monografija – Garliauskas A. *Vietinė spauda. Gyvenimo problemos: Lietuvos TSR vietinė spauda brandaus socializmo sąlygomis.* Vilnius, 1980.

³⁰⁵ Čaplikas J. *Lietuvos KP vadovavimas masinės informacijos ir propagandos priemonėmis* [1973–1983 m.]. Vilnius, 1986. Straipsniai – Čaplikas J. Masinės informacijos ir propagandos priemonių vaidmuo komunistiniame auklėjime // *Ideologinio darbo teorija ir praktika.* Vilnius, 1985, p. 117–131; Čaplikas J. LKP vadovavimas masinės informacijos ir propagandos priemonėmis nušviečiant tautų draugystės temą 1976–1985 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 39, 1986, p. 19–31.

³⁰⁶ Makauskas S. Profesinis žurnalistų ruošimas Tarybų Lietuvoje // *Žurnalistika* 72. Vilnius, 1973, p. 93–96; Makauskas S. Nueitą kelią apžvelgus: žurnalistikos specialybei universitete – 25-eri metai // *Žurnalistika* 74, kn. 3. Vilnius, 1976, p. 94–97; Makauskas S. Žurnalistikos specialybei – 30 metų // *Žurnalistika* 78, kn. 7. Vilnius, 1980, p. 106–109; Makauskas S., Подготовка журналистов в Советской Литве // *Вестник Московского университета*, серия 10, Журналистика, 1982, но. 6, с. 35–38.

³⁰⁷ Grigaitytė A. *Lietuvos KP vadovavimas vietinių laikraščių redakcijų kadru parinkimui, skirstymui ir ruošimui 1944–1953 m.*, p. 50–51.

³⁰⁸ Tapinas L. Dvi žurnalistikos katedros // *Žurnalistika* 85. Vilnius, 1987, p. 65.

³⁰⁹ Šepetytė L. Žurnalistų atestacija: problemos ir uždaviniai // *Žurnalistika* 85, p. 5–6.

³¹⁰ *Tarybų Lietuvos moterys. Trumpas statistikos rinkinys.* Vilnius, 1987, p. 43.

džius³¹¹. Vėliau kultūros ir švietimo įstaigų darbą pokario metais tyrė Vygantas Bronius Pšibilskis, kuris iš šios temos apsigynė abi disertacijas ir nemažai publikavo³¹². Apie kaimo kultūros įstaigas disertacijas apsigynė A. Jasmontas³¹³ ir R. Poviliūnas³¹⁴, apie miestelių – A. Jonkus³¹⁵. Apie kultūrinę miesto infrastruktūrą ir jos veiklą rašė R. Buračienė³¹⁶. Kvalifikacijos kėlimo raidą fragmentiškai aptarė R. Samavičius³¹⁷.

Iš visų kultūrinio švietimo inteligentijos grupių daugiausia rašyta apie bibliotekininkų ir bibliografų ruošimą, kvalifikacijos kėlimą, profesinę specifiką. Bibliotekininkų ruošimo problemas pirmasis profesinėje spaudoje iškėlė A. Lingė³¹⁸ ir tuo išprovokavo diskusiją³¹⁹. Vis dėlto čia pirmąja Klemensas Sinkevičius, publikavęs apie tuziną straipsnių³²⁰; tą pačią temą jis gvildeno ir Lietuvos TSR bibliotekų

³¹¹ Bendžius A. Masinio kultūros-švietimo darbo organizavimas Tarybų Lietuvoje 1944–1950 m. // *Istorija*, t. 3, 1962, p. 25–56.

³¹² Disertacijos – Пшибильскис В. *Деятельность КП Литвы по развитию и совершенствованию работы городских культурно-просветительных учреждений республики (1945–1958 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1972; Пшибильскис В. *Деятельность культурно-просветительских учреждений Литовской ССР по коммунистическому воспитанию трудящихся (1940–1970 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора ист. наук. Вильнюс, 1985. Monografija – Pšibilskis V. B. *Masių kultūrinis švietimas: (LTSR kultūros švietimo įstaigos pereinamoju iš kapitalizmo į socializmą laikotarpiu)*. Vilnius, 1985. Straipsniai – Pšibilskis V. B. Lietuvos KP veikla, keliant miestų kultūros-švietimo įstaigų vaidmenį idėjiniame –estetiniame auklėjamajame darbe (1945–1958) // *LKP istorijos klausimai*, t. 11, 1971, p. 105–115; Pšibilskis V. B. Lietuvos KP veikla, materialiniu ir organizaciniu atžvilgiu stiprinant miestų kultūros-švietimo įstaigas (1945–1958) // *LKP istorijos klausimai*, t. 10, 1971, p. 97–110; Pšibilskis V. B. Lietuvos TSR miestų kultūros-švietimo įstaigų darbas, gerinant meno saviveiklą 1945–1958 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 13, 1973, p. 97–106; Pšibilskis V. B. Partinis vadovavimas miestų masinių bibliotekų darbui (1945–1958 m.) // *Bibliotekų darbas*, 1973, nr. 12, p. 2–4; Pšibilskis V. B. Vilniaus socialistinės kultūros židiniai (1940–1958 m.) // *Vilniui 650 metų*. Vilnius, 1976, p. 34–50; Pšibilskis V. B. Iš profsajungų bibliotekų istorijos (1945–1958) // *Bibliotekų darbas*, 1976, nr. 7, p. 24–25; Pšibilskis V. B. Kultūros ir švietimo įstaigų vaidmuo darbo žmonių komunistiniame auklėjime // *Ideologinio darbo teorija ir praktika*. Vilnius, 1985, p. 132–146.

³¹³ Disertacija – Ясмонтас А. *Клубные учреждения в формировании социально-культурных потребностей сельского населения*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. филос. наук. Минск, 1979.

³¹⁴ Disertacija – Повилиюнас Р. *Развитие культуры села в условиях зрелого социализма (на материалах Литовской ССР) [1966–1979]*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Киев, 1980.

³¹⁵ Disertacija – Юнкус А. *Социальные проблемы культуры малого города*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. филос. наук. Москва, 1980. Straipsnis – Юнкус А. Кадры клубных работников (опыт социологического изучения профессии) // *Труды НИИ культуры Министерства культуры РСФСР*, вып. 95, 1980, с. 23–36.

³¹⁶ Бурачене Р. Некоторые социальные и территориальные особенности культурной инфраструктуры в городах Литовской ССР // *Человек и его образ жизни*. Вильнюс, 1987, с. 81–86; Buračienė R. Miesto kultūrinės infrastruktūros formavimo ir vystymo problemos // *Sudėtingų sistemų valdymas: teorija ir metodologija*. Vilnius, 1988, p. 53–57.

³¹⁷ Samavičius R. Lietuvos TSR muziejų kadro rengimas ir kvalifikacijos kėlimas dešimtajame penkmetyje // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 4, 1982, p. 51–53; Samavičius R. Kultūros švietimo darbuotojų kvalifikacijos kėlimas 1948–1980 m. // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 5, 1984, p. 31–34.

³¹⁸ Lingė A. Jaunųjų specialistų [bibliotekininkų] paruošimo klausimu // *Bibliotekų darbas*, 1957, nr. 3, p. 35–36.

³¹⁹ Atsiliepiamai į A. Lingės straipsnį [B. Petravičiūtė, D. Talijūnaitė, V. Žukas, K. Sinkevičius, A. Petrauskas, L. Inis, A. Kažukauskas] // *Bibliotekų darbas*, 1958, nr. 3, p. 28–29; nr. 4, p. 30–34.

³²⁰ Синкявичюс К. Некоторые вопросы работы с библиотечными кадрами в Литовской ССР // *Библиотеки СССР*, 1964, вып. 25, с. 56–71; Sinkevičius K. Bibliotekininkystės katedrai 20 metų [VU] // *Bibliotekų darbas*, 1969, nr. 10, p. 26–28; Sinkevičius K. Aukštasis bibliotekininkystės mokslas Tarybų Lietuvoje // *Knygotyra*, 1970, nr. 1, p. 5–17; Синкявичюс К. Проблемы подготовки библиотечных кадров // *Книга и прогресс*. Вильнюс,

istorijoje³²¹. Šią problematiką taip pat tyrė Levas Vladimirovas³²², Stanislovas Dubauskas³²³, Aldona Simaitytė³²⁴, Birutė Dirgėlaitė³²⁵, Vytautas Rimša³²⁶, Renaldas Gudauskas³²⁷, A. Jokūbaitienė³²⁸, Aušra Mikalajūnaitė³²⁹, Julija Čepytė³³⁰, Danutė Kastanauskaitė³³¹, P. Saudargas³³².

Pokario kultūrinio švietimo inteligentijos kultūrinį lygį atskleidžia statistika: pavyzdžiui, 1948 m. iš 2 658 kultūros švietimo darbuotojų tik 1,1% buvo su aukštuoju, 59,1% – su pradinio išsilavinimu, 77,5% iš jų turėjo darbo stažą iki metų³³³. Beveik pusę jų sudarė mokytojai, priversti dirbti dviejuose darbuose. Klubinių įstaigų ir bibliotekų darbuotojai dažnai keisdavosi, nes provincijoje darbo ir buitės sąlygos buvo sunkios, užmokestis – mažas, kartais tekdavo dirbti ūkio darbus, o ideologiškai aktyvesni netgi mirė už naujus idealus (tokių suskaičiuota apie 100)³³⁴. Mažaraštiškumas

1970, с. 55–66; Синкявичюс К. О подготовке библиотекаря высшей квалификации // *Библиотеки СССР*, 1971, вып. 50, с. 77–87; Sinkevičius K. Techninių bibliotekų darbuotojų parengimo klausimu // *Mokslinės techninės informacijos vystymas respublikoje 1971–1975 m. (pasitarimo medžiaga)*. Vilnius, 1972, p. 69–78; Синкявичюс К. Современные проблемы библиотечной профессии // *Книгоутра*, т. 3, 1973, p. 43–52; Sinkevičius K. Aukštieji bibliotekininkystės mokslai // *Naujos knygos*, 1975, nr. 2, p. 26–27; Sinkevičius K. Centralizacija ir kadrų rengimo klausimai // *Bibliotekų darbas*, 1976, nr. 1, p. 20–22; Синкявичюс К. Работа с кадрами в университетских библиотеках СССР // *Книгоутра*, т. 5, 1976, p. 35–41; Синкявичюс К. Новый этап повышения квалификации библиотечных работников // *Советское библиотековедение*, 1988, no. 6, с. 33–41.

³²¹ Sinkevičius K. *Lietuvos TSR bibliotekų istorija 1940–1980*. Vilnius, 1983, p. 146–152, 178–184.

³²² Владимировас Л. Статус библиотекаря // *Научные и технические библиотеки СССР*, 1977, no. 1, с. 9–13; Vladimirovas L. Mūsų specialybės genezė [bibliotekininkystės specialybės įkūrimo VU trisdešimtmetis] // *Bibliotekų darbas*, 1979, nr. 3, p. 20–23; Raguotienė G., Vladimirovas V. Aukštajam bibliotekininkystės mokslui Lietuvoje – 40 metų // Respublikinės mokslinės konferencijos *Bibliotekinių, bibliografinių ir informacinių sistemų tobulinimo kryptys respublikoje*, skirtos bibliotekininkystės ir bibliografijos specialybės 40-mečiui Vilniaus universitete, pranešimų tezės. Vilnius, 1988, p. 3–21.

³²³ Dubauskas S. Aukštos kvalifikacijos bibliotekų kadrų rengimas // *Bibliotekų darbas*, 1973, nr. 6, p. 6–9.

³²⁴ Simaitytė A. Bibliotekų kadrų politinio ir profesinio lygio kėlimo sistema bibliotekų centralizacijos sąlygomis // *Trečioji Tarybų Lietuvos bibliotekininkų mokslinė konferencija: pranešimų tezės*. Vilnius, 1976, p. 21–24.

³²⁵ Dirgėlaitė B. VVU Bibliotekininkystės ir mokslinės informacijos katedros absolventai Lietuvos TSR bibliotekose // *Книгоутра*, т. 5 (12), 1976, p. 53–64.

³²⁶ Rimša V. Mokslinės veiklos kadrų rengimas [bibliotekų mokslinei veiklai] // *Bibliotekų darbas*, 1979, nr. 10, p. 20–22.

³²⁷ Гудаускас Р. Роль библиотековедческих дисциплин в формировании будущих библиотекарей // *Профессиональная специализация на вопросы совершенствования подготовки библиотечных работников*. Москва, 1984, с. 87–97; Gudauskas R. Aukštos kvalifikacijos bibliotekininkystės ir bibliografijos specialistų rengimo problemos // *Bibliotekų darbas*, 1986, nr. 12, p. 11–13; Gudauskas R. Aukštos kvalifikacijos bibliotekininkystės specialistų rengimas universitete // *Книгоутра*, т. 13 (20), sąs. 2, 1987, p. 104–112.

³²⁸ Jokūbaitienė A. Centrinų bibliotekų kadrai // *Bibliotekų darbas*, 1981, nr. 11, p. 4–6; Jokūbaitienė A. Centrinų bibliotekų filialų kadrai // *Bibliotekų darbas*, 1982, nr. 4, p. 8–9.

³²⁹ Mikalajūnaitė A. Kas studijuoja bibliotekininkystę // *Bibliotekų darbas*, 1986, nr. 1, p. 18–19.

³³⁰ Čepytė J. Bibliotekų kadrų vakarinio rengimo dvidešimtmetis [VU Kauno vakarinis fakultetas] // *Bibliotekų darbas*, 1984, nr. 7, p. 25–27; Čepytė J. Bibliotekininkystės ir bibliografijos specialistų rengimas VVU Kauno vakariniame fakultete // *Bibliotekų darbas*, 1988, nr. 12, p. 10–11.

³³¹ Kastanauskaitė D. Kas ateina į bibliotekininkystę // *Bibliotekų darbas*, 1988, nr. 1, p. 1–3.

³³² Saudargas P. Bibliotekų darbuotojų kvalifikacijos kėlimo rezultatai ir perspektyvos // *Kultūros darbuotojų tobulinimosi klausimai*. Vilnius, 1986, p. 53–60.

³³³ *Tarybų Lietuvos kultūra 1940–1980 m.* Vilnius, 1982, p. 131.

³³⁴ Pšibilskis V. B. *Masių kultūrinis švietimas: (LTSR kultūros švietimo įstaigos pereinauuoju iš kapitalizmo į socializmą laikotarpiu)*. Vilnius, 1985, p. 54, 64–65.

palengva buvo įveiktas, bet 1949 m. prasidėjęs bibliotekinių ir kultūrinio švietimo darbuotojų (nuo 1954 m.) rengimas nepatenkino poreikio – pavyzdžiui, 1968 m. tik 28,7% bibliotekinių buvo specialistai, o klubinėse įstaigose – 15,8%³³⁵. Be to, šių specialybių prestižas nebuvo aukštas, čia itin ryški feminizacija: 1985 m. 97,5% bibliotekinių ir bibliografų buvo moterys, o tarp kultūros darbuotojų – 78,7%³³⁶.

MEDICINOS INTELIGENTIJA

Medicinos inteligentija skaidyta į mokslo ir švietimo, sanitarijos ir profilaktikos, gydymo ir profilaktikos, medicinos ir technikos, farmacijos, kurortų ir sanatorijų sistemų darbuotojus, administratorius. Prie šios grupės priskirti fizinės kultūros ir sporto specialistai.

Apie medikų rengimą pokario metais ir LKP dėmesį disertaciją apsigynė Z. Kriaučeliūnas³³⁷. Sveikatos sistemos raidą 1956–1961 m. disertacijoje nagrinėjo O. Klimkevičiūtė³³⁸. Apie gydytojų rengimą, jų darbo problemas vėlyvuoju sovietmečiu disertacijas apsigynė Anelė Butkuvienė³³⁹ ir Gediminas Černiauskas³⁴⁰, rašė A. Šidiškytė³⁴¹ ir A. Surblys³⁴². Mykolas Šuminas analizavo kaimo gydytojų darbą³⁴³. Gydytojo profesija domėjosi ir sociologai³⁴⁴. Apie mokslines medikų draugijas rašė Nastazija Kairiūkštytė³⁴⁵.

³³⁵ *Tarybų Lietuvos kultūra 1940–1980 m.*, p. 278.

³³⁶ *Tarybų Lietuvos moterys. Trumpas statistikos rinkinys*. Vilnius, 1987, p. 43, 52.

³³⁷ Disertacija – Кряучелюнас З. *Руководящая роль КП Литвы по преобразованию и расширению здравоохранения в республике в годы строительства социализма*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1973. Straipsniai – Kriaučeliūnas Z. Lietuvos KP vadovavimas sveikatos apsaugos vystymui kaime 1944–1951 m. // *Sveikatos apsauga*, 1971, nr. 1, p. 45–47; Kriaučeliūnas Z. Lietuvos KP vadovavimas medicinos kadru ruošimui, paskirstymui ir ideologiniam-politiniam auklėjimui 1944–1951 metais // *LKP istorijos klausimai*, t. 13, 1973, p. 83–96.

³³⁸ Disertacija – Klimкевичюте О. *Деятельность КП Литвы по развитию здравоохранения в республике в 1956–1961 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1965.

³³⁹ Disertacija – Butkuvене А. *Деятельность КП Литвы по развитию здравоохранения в республике в условиях зрелого социализма (1961–1970 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1979.

³⁴⁰ Disertacija – Черняускас Г. *Политико-экономические аспекты стимулирования труда в социальной инфраструктуре (на примере здравоохранения Литовской ССР)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1987.

³⁴¹ Šidiškytė A. Lietuvos KP vadovavimas labai kvalifikuotų sveikatos apsaugos darbuotojų rengimui respublikoje 1961–1970 metais // *LKP istorijos klausimai*, t. 19, 1976, p. 81–95; Šidiškytė A. Lietuvos KP ideologinis darbas sveikatos apsaugos darbuotojų tarpe 1961–1970 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 21, 1978, p. 65–78.

³⁴² Surblys A. Medikų profesinio rengimo Respublikos aukštosiose mokyklose problemos (1971–1985) // *LKP istorijos klausimai*, t. 46, 1990, p. 61–72.

³⁴³ Шуминас М. *Медицинская помощь жителям села в условиях агропромышленного комплекса*. Ленинград, 1988.

³⁴⁴ Галнайтите Ю., Киселюс В., Матуленис А., Маченене М., Павилонис С. *Врач и его профессия // Социальный облик специалиста*. Вильнюс, 1984, с. 135–145; Свентикене В. *Заводской врач: проблемы его образ жизни // Роль человеческого фактора в производственной организации*. Вильнюс, 1987, с. 104–110.

³⁴⁵ Kairiūkštytė A. *Tarybų Lietuvos medicininės mokslinės draugijos (1. Mokslinės draugijos 1945–1959 m.) // Lietuvos TSR MA darbai*, serija A, t. 2, 1988, p. 91–107.

Joms skirta kolektyvinė monografija³⁴⁶. Apie medikų rengimo, jų pasiskirstymo ir komunistinio auklėjimo problemas užsimenama apžvalginuose Prano Lazutkos³⁴⁷, Mykolo Zaikausko³⁴⁸, Mykolo Šumino³⁴⁹, V. Kuzminskio³⁵⁰ straipsniuose. Taip pat apie tai rašė sveikatos apsaugos ministrai Bronislovas Penkauskas (Penkovskis)³⁵¹, Alfonsas Dirsė³⁵² ir Vytautas Kleiza³⁵³. Vytautas Kuzminskis parengė apžvalgą apie studijas Kauno medicinos institute³⁵⁴.

Karo metais Lietuvoje „prapuolė“ daugiau kaip pusė (apie 1000) gydytojų. Liko tik 1 055 (4,2 gydytojo 10 000 gyventojų). Jų skaičių sumažino repatriacija į Lenkiją, dėl to buvo prarasta dar 30% likusiųjų³⁵⁵. Šie skaičiai rodo, kad padėtis medicinoje buvo sunki, bet ne tokia tragiška kaip kultūriniam švietimui ar žurnalistikoje. Nuo nulio nereikėjo pradėti, taip pat naujo proletariškos ir valstietiškos kilmės papildymo ugdymas nebuvo mažaraščių rankose. Naujos laidos greitai didino medikų, apie kurių paruošimo kokybę nėra kaip spręsti, skaičių – 1950 m. jau buvo 2 750 medikų (10,7 gydytojo 10 000 gyventojų). Vėliau tokių šuolių jau nebūta, kas penkerius metus medikų skaičius vidutiniškai išaugdavo apie pusantro tūkstančio. 1989 m. jų buvo beveik 17 000 (45,7 gydytojo 10 000 gyventojų)³⁵⁶. Kaip ir mokytojų atveju, įvyko ryški profesijos feminizacija – 1979 metais 71% gydytojų buvo moterys³⁵⁷. Nesėkmę patyrė mėginimai plačiai atverti gydytojo profesiją visiems norintiems. Priimtieji iš parengiamųjų skyrių buvo prasčiau pasiruošę už stojančius su aukso medaliais, tad greitai iškrisdavo. Nepadėjo nuo 1984 m. taikytos privilegijos kolūkiečių vaikams, kurie buvo priimami su ūkių siuntimais ir stipendijomis – paaiškėjo, kad pastarieji tenori ištrūkti iš kaimo³⁵⁸. Pusė medikų buvo kilę iš specialistų šeimų³⁵⁹.

³⁴⁶ Медицинские научные общества Литовской ССР и прогресс медицинской науки, Вильнюс, 1987.

³⁴⁷ Lazutka P. Sveikatos apsaugos raida Tarybų Lietuvoje // *Mokslo darbai (Vilniaus universitetas)*, t. 17. *Medicinos mokslų serija*, t. 4, 1958, p. 194–204.

³⁴⁸ Zaikauskas M. 1940–1960 metai // *Sveikatos apsauga*, 1960, nr. 7, p. 3–14; Zaikauskas M. Sveikatos apsaugos laimėjimai // *Liaudies ūkis*, 1960, nr. 7/8, p. 242–245; Zaikauskas M. Sveikatos apsauga Tarybų Lietuvoje 1940–1965 m., Vilnius, 1965; Zaikauskas M. Peržvelgiant nueitą, žiūrint pirmyn // *Sveikatos apsauga*, 1966, nr. 1, p. 3–8.

³⁴⁹ Šuminas M. Sveikatos apsauga Tarybų Lietuvoje // *Sveikatos apsauga*, 1980, nr. 7, p. 3–6.

³⁵⁰ Kuzminskis V. Tarybinio gydytojo moralinių bruožų ugdymas aukštojoje mokykloje // *Sveikatos apsauga*, 1979, nr. 7, p. 3–4.

³⁵¹ Penkauskas B. *Sveikatos apsauga Tarybų Lietuvoje*. Vilnius, 1950.

³⁵² Dirsė A. *Sveikatos apsaugos pasiekimai Tarybų Lietuvoje*. Vilnius, 1957; Dirsė A. Lietuvos TSR sveikatos apsaugos laimėjimai // *Sveikatos apsauga*, 1957, nr. 11, p. 3–7.

³⁵³ Kleiza V. Mūsų sveikatos apsauga // *Sveikatos apsauga*, 1965, nr. 7, p. 3–8; Kleiza V. Lietuvos TSR sveikatos apsauga // *Sveikatos apsauga*, 1967, nr. 11, p. 3–12; Kleiza V. *Health services in Lithuania*. Vilnius, 1972; Kleiza V. Здравоохранение Советской Литвы за 30 лет // *Советское здравоохранение*, 1975, no. 1, s. 61–64.

³⁵⁴ Kuzminskis V. *Kauno medicinos institutas: (informacijos duomenys studentams ir dėstytojams)*. Kaunas, 1970.

³⁵⁵ Kriaučeliūnas Z. *Lietuvos KP vadovavimas medicinos kadru ruošimui, paskirstymui ir ideologiniam-politiniam auklėjimui 1944–1951 metais*, p. 84, 89; *Sveikatos apsauga Lietuvos respublikoje. Statistikos rinkinys*. Vilnius, 1991, p. 5–6.

³⁵⁶ *Sveikatos apsauga Lietuvos respublikoje. Statistikos rinkinys*, p. 5–6.

³⁵⁷ Канонене В. *Труд женщины в Литовской ССР. Соц-экон. аспекты занятости в торговле и здравоохранении*. Вильнюс, 1983, с. 17.

³⁵⁸ Surblys A. *Medikų profesinio rengimo Respublikos aukštojoje mokykloje problemos (1971–1985)*, p. 63.

³⁵⁹ Галнайтите Ю., Кисељус В., Матуљенис А., Маченене М., Павлаонис С. *Врач и его профессия*, с. 136.

VALDYMO SFEROS INTELIGENTIJA

Valdymo sferos inteligentija sutampa su visomis kitomis grupėmis. Pačioje jos viršūnėje nomenklatūra – įvairių institucijų, organizacijų (taip pat ir partinių) bei įmonių vadovai su skirtingo rango pavaduotojais. Žemiau buvo tie, kurie iš dalies dalyvavo valdymo aparato darbe – meistrai, vyriausieji specialistai, kontrolės ir revizijos darbuotojai, apskaitininkai, buhalteriai, statistikai ir pan. Dar žemiau – pagalbinis personalas, arba kitaip – kanceliarijos darbuotojai. Visų lygių valdymo darbuotojų skaičius Lietuvoje nepriklausomybės išvakarėse siekė apie 194 tūkst. žmonių³⁶⁰, tai buvo gausiausia inteligentijos grupė. Vis dėlto vadovaujantį darbą dirbo apie ketvirtadalis šios grupės atstovų.

Dažniausiai valdymo specialistų problematika buvo siejama tik su specialistų kvalifikacijos kėlimo problematika, be istorinio požiūrio. Šią tendenciją galima matyti nuo 1980 m. leistame šiam pogrupiui skirtame tęstiniame leidinyje *Valdymo kadrai* ir analitinėse apžvalgose. Nedetalizuojant galima paminėti keletą istorikų pozicijų valdymo sferos inteligentijos, tiksliau, jos viršūnės, atžvilgiu. Apie pokario vietos valstybinius valdžios organus monografiją parašė Stanislava Juonienė³⁶¹, o disertaciją apsigynė Zenonas Zalepūga³⁶². Apgintos disertacijos apie Chruščiovo laikų (V. Lesčius)³⁶³, septintojo (J. Sireika)³⁶⁴ ir aštuntojo dešimtmečio (A. Puodžiūnas)³⁶⁵ liaudies deputatų tarybas.

³⁶⁰ *Lietuvos statistikos metraštis. 1989 metai*. Vilnius, 1990, p. 47.

³⁶¹ Juonienė S. Vietiniai valstybinės valdžios organai Lietuvoje 1940–1951 metais. Vilnius, 1976.

³⁶² Disertacija – Zalepūga Z. *Руководство КП Литвы восстановлением и деятельностью советских органов в республике (1944–1951 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1974. Straipsniai – Zalepūga Z. Lietuvos KP veikla, ugdant tarybinių darbuotojų kadrus 1944–1951 metais // *LKP istorijos klausimai*, t. 15, 1974, p. 57–69; Zalepūga Z. Spalio revoliucijos poveikis, atkuriant Tarybų valdžios organus Lietuvoje 1944–1945 metais // *Lietuva Didžiojo Spalio keliu*. Vilnius, 1977, p. 33–37; Zalepūga Z. Деятельность местных советов по созданию и укреплению колхозов в Литве [1944–1951] // *Тридцать лет по социалистическому пути*. Вильнюс, 1979, ч. 1, с. 162–167.

³⁶³ Disertacija – Lesčius V. *Деятельность местных Советов депутатов трудящихся по развитию народного хозяйства в Советской Литве в 1953–1965 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1971. Straipsniai – Lesčius V. Vietinių tarybų stiprinimas LTS Respublikoje (1953–1965 m.) // *Istorija*, t. 10, 1969, p. 23–36; Lesčius V., Vietinių darbo žmonių deputatų tarybų veikla vystant stovybas Tarybų Lietuvos kaime (1953–1965 m.) // *Istorija*, t. 11, 1970, p. 5–19; Lesčius V., Krutulytė R. Vietinės Darbo žmonių deputatų tarybos, gerinant žemės ūkio kadro sudėtį Tarybų Lietuvoje 1953–1965 metais // *Istorija*, t. 12, sąs. 2, 1972, p. 5–26.

³⁶⁴ Disertacija – Sireika J. *Деятельность КП Литвы по повышению роли местных советов депутатов трудящихся республики в 1961–1970 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1983. Straipsniai – Sireika J. Деятельность КП Литвы по укреплению связей Советов депутатов трудящихся с массами в 1962–1970 г. г. // *40 лет Прибалтийским республикам Союза ССР*. Вильнюс, 1980, с. 176–179; Sireika J. Lietuvos KP veikla įtraukiant mases į vietinių Tarybų darbą (1961–1970) // *LKP istorijos klausimai*, t. 28, 1981, p. 30–41; Sireika J. Lietuvos KP veikla didinant vietinių Tarybų vaidmenį pramonės ir žemės ūkio vystymo srityse 1961–1970 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 39, 1986, p. 44–55.

³⁶⁵ Disertacija – Puodžiūnas A. *Местные советы народных депутатов в политической системе Литовской ССР в 1971–1980 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1989. Straipsniai – Puodžiūnas A. Lietuvos Komunistų partijos vaidmuo ugdant respublikos Liaudies deputatų tarybų vadovaujančius kadrus 1971–1980 m. // *LPK istorijos klausimai*, t. 41, 1988, p. 78–88; Puodžiūnas A. Lietuvos Komunistų partijos vaidmuo aktyvinant respublikos gyventojų dalyvavimą Liaudies deputatų tarybų darbe (1971–1980) // *LKP istorijos klausimai*, t. 42, 1988, p. 83–94.

Apie Vilniaus vadovų rengimą ir auklėjimą monografiją parašė Vytautas Sakalauskas³⁶⁶. Kolūkių vadovus, be jau minėtų gausių tekstų, atskirai aprašė A. Aputis³⁶⁷ ir I. Lojko³⁶⁸.

Šiuose tekstuose gausu monotoniško kvalifikacijos ir ideologinio lygio kėlimo priemonių vardijimo. Be to, jie neleidžia susidaryti nuoseklaus vaizdo apie valdymo inteligentijos kaip visumos arba jos pogrupių raidą. Kai kuriuose tekstuose statistika iškalbingai atskleidžia visai neinteligentiškas šio sluoksniu ištakas provincijoje. 1945 m. daugiau kaip 90% lokaliųjų valdžios organų darbuotojų buvo kilę iš mažžemių valstiečių ir darbininkų. Iš 30 miestų ir apskričių vykdomųjų komitetų pirmininkų nė vienas neturėjo aukštojo mokslo diplomo, o 23 buvo baigę pradinę mokyklą. 1946 m. iš 320 valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkų 10 turėjo vidurinį, 28 nebaigtą vidurinį išsilavinimą, 268 buvo baigę tik pradinę mokyklą, o 22 – savamoksliai. 43% iš jų buvo demobilizuoti kareiviai arba partizanai. Beveik visi apylinkių vykdomųjų komitetų pirmininkai buvo įgiję pradinį ir nebaigtą pradinį mokslą³⁶⁹. Ši situacija aiškinta tuo, kad „tūkstančiai geriausių tautos atstovų žuvo frontuose, partizanų būriuose, buvo sunaikinti okupantų bei lietuviškųjų buržuazinių nacionalistų. Be to, dalis gyventojų buvo įbauginti okupacijos, priešiškos agitacijos, paveikti įvairiausių gandų, politiškai dezorientuoti, todėl vengė atsakingo darbo“³⁷⁰.

KAIMO INTELIGENTIJA

Atskirą kategoriją sudarė kaimo inteligentija. 1980 m. visoje Sovietų Sąjungoje 80% diplomuotų specialistų gyveno mieste, o 20% kaime³⁷¹. Šiai kategorijai pagal geografinį principą buvo priskiriama dalis inžinerijos ir gamybos inteligentijos. Tai agronomai, zootechnikai, veterinarai, inžinieriai ir technikai, miškininkai, žemės ūkyje besispecializuojantys ekonomistai. Valdymo sferos inteligentijai priklausė kolūkių ir tarybinių ūkių vadovai ir pan. Į kaimo inteligentijos gretas dar buvo įtraukiami mokytojai, medikai ir kultūros darbuotojai, gyvenantys kaime.

Kaimo inteligentiją daugiausia tyrė Istorijos bei Partijos institutai ir trys agrosocialinių mokslų centrai: Kaune – Lietuvos žemės ūkio akademijos Ekonomikos fakultetas, Vilniuje – Lietuvos žemės ūkio ekonomikos institutas (nuo 1959 m.) ir Mokslų akademijos Ekonomikos instituto Žemės ūkio ekonomikos sektorius (nuo 1952 m.). Esminės jų tyrimų kryptys buvo taikomojo pobūdžio, bet plėtoti ir kaimo socialinės

³⁶⁶ Sakalauskas V. *Partinis darbas su vadovaujančiais kadrais* [Vilniuje]. Vilnius, 1984.

³⁶⁷ Aputis A. Lietuvos KP veikla keliant žemės ūkio vadovų ir specialistų kvalifikaciją 1966–1975 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 32, 1983, p. 54–67.

³⁶⁸ Лойко И. И. Деятельность КП Литвы по укреплению колхозов и совхозов руководящими кадрами и специалистами (1959–1970 г. г.) // *LKP istorijos klausimai*, t. 22, 1978, p. 29–44.

³⁶⁹ Juonienė S. *Vietiniai valstybinės valdžios organai Lietuvoje*, p. 47–48, 50–51, 68.

³⁷⁰ Ten pat, p. 47.

³⁷¹ *Советская интеллигенция. Словарь-справочник*, с. 197.

raidos tyrimai. Tiek istorikų žaidimai su statistika, tiek sociologų apklausos turėjo patvirtinti partijos politikos teisingumą, atskleisti kaimo žmonių pasitenkinimą gyvenimo pokyčiais. Leista rašyti apie palengva sprendžiamas problemas, bet vis dėlto tyrimų skaičiai – lyg tarp kitko – atskleidžia problemų permanentiškumą. Postalininiu laikotarpiu tekstams įtaką turėjo ekonominės teorijos nestabilumas; tik „atšilimo“ laikotarpiu atsirado galimybė viešumoje pasirodyti alternatyvioms idėjoms³⁷².

Apie kaimo inteligentijos rengimą, paskirstymą ir auklėjimą disertacijas su straipsniais parašė S. Vaičekauskas³⁷³ J. Žabaliūnas³⁷⁴ ir G. Glebavičius³⁷⁵. Apie gyvulininkystės specialistų paskirstymą ir auklėjimą septynmečio laikotarpiu disertaciją parengė A. Lapinskienė³⁷⁶. Kaimo ekonomistų problemas disertacijoje nagrinėjo Mečislovas Dargvainis³⁷⁷. Apie žemės ūkio specialistų rengimą taip pat rašė Z. Urbonas³⁷⁸,

³⁷² Kaip vieną ryškiausių pavyzdžių žr.: Vasinausko P. Kaimas mūsų mielas // *Pergalė*, 1971, nr. 8, p. 93–119.

³⁷³ Disertacija – Vaičekauskas S. *Деятельность Коммунистической партии Литвы по подбору, подготовке, расстановке и воспитанию кадров колхозов и МТС в республике в 1945–1958 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора ист. наук, Москва, 1970. Straipsnis – Vaičekauskas S. Kai kurių žemės ūkio kadro ruošimo ir paskirstymo problemos Lietuvos TSR // *Lietuvos veterinarijos akademijos darbai*, t. 9, 1969, p. 3–10.

³⁷⁴ Disertacija – Жабалюнас Ю. *Подготовка и рациональное использование кадров специалистов сельского хозяйства (на примере колхозов и совхозов Литовской ССР)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Москва, 1978. Straipsniai – Жабалюнас Ю. Роль и функции специалистов в сельском хозяйственном производстве // *Lietuvos žemės ūkio akademijos mokslo darbai*, t. 27, sąs. 1, 1981, p. 87–94; Жабалюнас Ю. Научно-технический прогресс и кадры специалистов сельского хозяйства // *Lietuvos žemės ūkio akademijos mokslo darbai*, t. 28, sąs. 1, 1982, p. 75–81; Жабалюнас Ю. Вопросы совершенствования системы сельскохозяйственного заочного обучения в условиях научно-технического прогресса // *Lietuvos žemės ūkio ekonomikos MTI ir LŽŪA darbai*, t. 20, 1988, p. 139–147; Жабалюнас Ю. Научно-технический прогресс и формирование кадров специалистов в сельскохозяйственном производстве // *Труды Латвийской сельскохозяйственной академии*, 1988, вып. 249, с. 58–60.

³⁷⁵ Disertacija – Glebavičius Г. *Деятельность Коммунистической партии Литвы по формированию и воспитанию кадров сельской интеллигенции в 1966–1975 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1987. Straipsniai – Glebavičius G. Žemės ūkio kadro kvalifikacijos kėlimo sistemos raida ir uždaviniai // *Liaudies ūkis*, 1983, nr. 12, p. 24–25; Glebavičius G. Lietuvos KP organizacinio darbo su kaimo inteligentija tobulinimas 1966–1975 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 34, 1984, p. 86–98; Glebavičius G. Partinis vadovavimas gausinant Tarybų Lietuvos kaimo inteligentijos kadrus (1966–1975 m.) // *LKP istorijos klausimai*, t. 36, 1985, p. 61–74.

³⁷⁶ Disertacija – Лапинскене А. *Деятельность КП Литвы по подготовке, расстановке и воспитанию работников животноводства в 1959–1965 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1977. Straipsnis – Lapinskienė A. Lietuvos KP veikla, ap rūpinant respublikos kolūkius ir tarybinius ūkius gyvulininkystės specialistais 1959–1965 metais // *Lietuva – tarybinu keliu*. Kaunas, 1974, p. 107–110.

³⁷⁷ Disertacija – Даргвайнис М. *Роль и место экономиста совхоза в организации экономической работы (на примере совхозов Литовской ССР)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1972. Straipsniai – Даргвайнис М. Tarybinių ūkių ekonomistų darbo laiko struktūra // *Lietuvos žemės ūkio akademijos mokslo darbai*, t. 20, sąs. 1, 1974, p. 17–23; Даргвайнис М. Проблемы совершенствования структуры экономических служб // *Lietuvos žemės ūkio akademijos mokslo darbai*, t. 28, sąs. 1, 1982, p. 15–21; Даргвайнис М. Суть и цели экономической работы // *Lietuvos žemės ūkio ekonomikos MTI ir Lietuvos žemės ūkio akademijos darbai*, t. 16, 1985, p. 113–119.

³⁷⁸ Urbonas Z. Lietuvos žemės ūkio akademijos nuėitas kelias iš perspektyvos // *Komunistas*, 1974, nr. 10, p. 53–58; Urbonas Z. Žemės ūkio specialistų ruošimo problemas Lietuvos TSR // *Lietuvos žemės ūkio akademijos mokslo darbai*, t. 22, sąs. 1, 1976, p. 42–48; Urbonas Z. Lietuvos TSR žemės ūkio ap rūpinimas specialistais // *Lietuvos TSR žemės ūkio ekonomikos MTI darbai*, t. 12, 1980, p. 85–96; Urbonas Z. Žemės ūkio ap rūpinimas specialistais ir kvalifikuotais darbininkais // *Lietuvos TSR žemės ūkio tvarkymo sistema* [1981–1985 m.]. Vilnius, 1985, p. 31–33; Urbonas Z. Влияние социально-экономических факторов на формирование и приживаемость молодых квалифицированных кадров в хозяйствах // *Труды Латвийской сельскохозяйственной академии*, 1988, вып. 249, с. 26–31.

V. Vazalinskas³⁷⁹, A. Tapauskienė ir A. Karalevičius³⁸⁰. Kaimo specialistų teritorinio judėjimo tendencijas aptarė V. Cibulskas, V. Skebas, J. Kontautas³⁸¹, V. Vaišnys³⁸², R. Kairelis³⁸³. Pasirodė publikacijų ir apie žemės ūkio specialistų rengimo bei mokslinių tyrimų institucijas³⁸⁴.

Apie kolūkiečių (įskaitant kadrus ir praktikus) kultūrinio-techninio lygio kėlimą disertaciją apsigynė Audra Blažienė³⁸⁵, o apie šio lygio kėlimo sąlygotumus – Marytė Rastenytė³⁸⁶.

Sovietinio kaimo socialinę struktūrą, be jau minėtų demografų, disertacijose ir straipsniuose analizavo P. Arlauskas³⁸⁷ ir V. Kančys³⁸⁸, monografijoje – B. Grabauskas

³⁷⁹ Vazalinskas V. Žemės ūkio specialistų ruošimas // *Komunistas*, 1963, nr. 2, p. 30–34.

³⁸⁰ Тапараускуне А. Научно-технический прогресс и изменения в структуре специальностей вузов и сельскохозяйственных кадров [Литвы] // *Труды Латвийской сельскохозяйственной академии*, 1982, вып. 198, с. 83–86; Tapauskienė A., Karalevičius A. Specialistų daug – specialistų trūksta [žemės ūkyje] // *Komunistas*, 1989, nr. 7, p. 68–72.

³⁸¹ Контаутас Ю., Сякбас В. Проблемы обеспечения сельскохозяйственного производства квалификационными кадрами массовых профессий в Литовской ССР // *Lietuvos žemės ūkio ekonomikos MTI darbai*, t. 14, 1982, p. 89–101; Cibulskas R., Skebas V. Kadru apykaitos tendencijos // *Žemės ūkis*, 1984, nr. 1, p. 16–18; Цибулскас Р., Сякбас В. Учет и анализ движения сельскохозяйственных кадров // *Lietuvos žemės ūkio ekonomikos MTI ir Lietuvos žemės ūkio akademijos darbai*, t. 16, 1985, p. 105–112; Kontautas J., Skebas V. Žemės ūkio kadrai: poreikis ir jo tenkinimas // *Liaudies ūkis*, 1985, nr. 2, p. 14–15.

³⁸² Вайшинис Ч. Миграция трудовых ресурсов села Литовской ССР // *Mokslinės-techninės informacijos straipsnių rinkinys*. Vilnius, 1973, p. 14–19.

³⁸³ Kairelis R. Kaimo kvalifikuotų darbuotojų teritorinio mobilumo lygis ir potencialios migracijos kryptys // *Šiuolaikinio kaimo žmonės*. Vilnius, 1987, p. 36–42.

³⁸⁴ *Lietuvos žemės ūkio akademija*. Kaunas, 1984; Vasinauskas P. *Lietuvos žemės ūkio mokslo raida*. Vilnius, 1986.

³⁸⁵ Disertacija – Blažienė A. *Рост культурно-технического уровня колхозников Литовской ССР в 1947–1965 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора ист. наук. Вильнюс, 1969. Straipsniai – Aleksūnaitė-Blažienė A. Apie Lietuvos TSR kai kurių kolūkių narių kultūrą ir buitį 1963 m. duomenimis // *Lietuvos TSR MA darbai*, serija A, t. 1, 1965, p. 201–218; Blažienė A. Kaimo inteligentas // *Komunistas*, 1965, nr. 6, p. 35–38; Blažienė A. Kolūkiečių kultūrinio-techninio lygio augimas Lietuvos TSR (1945–1965 m.) // *Respublikinė visuomeninių mokslų katedrų dėstytojų konferencija, skirta Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos 50-mečiui paminėti*. Kaunas, 1967, p. 189–191; Blažienė A. Profesinio-techninio Lietuvos TSR kolūkiečių lygio augimas (1952–1965 m.) // *Už socializmo sukūrimą Lietuvoje*. Vilnius, 1969, p. 403–412; Blažienė A. Lietuvos TSR kolūkiečių kultūrinio-techninio lygio augimas // *Brandus socializmas: kai kurie plėtotės Tarybų Lietuvoje klausimai*. Vilnius, 1981, p. 34–51.

³⁸⁶ Disertacija – Rastenytė M. *Влияние вещественных факторов производства на рост культурно-технического уровня работников сельского хозяйства*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1971.

³⁸⁷ Disertacija – Arlauskas П. *Колхозы и колхозное крестьянство Литвы в 1952–1958 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1978. Straipsniai – Arlauskas P. Lietuvos TSR kolūkiečių socialinė struktūra 1952–1958 m. // *Lietuvos TSR MA darbai*, serija A, t. 1, 1977, p. 107–113; Arlauskas П. К. Изменения в социальной структуре колхозников Литовской ССР (1952–1958 г.) // *Проблемы социальной структуры республик Советской Прибалтики*. Таллин, 1978, с. 146–156; Arlauskas П. Колхозная интеллигенция в Литовской ССР // *Тридцать лет по социалистическому пути*. Вильнюс, 1979, ч. 2, с. 97–102.

³⁸⁸ Disertacija – Kančis В. *Социально-экономическая значимость и особенности развития социальной инфраструктуры села*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1986. Straipsniai – Kančis В. Особенности развития социальной инфраструктуры села // *Роль социальной инфраструктуры в удовлетворении потребностей региона*. Вильнюс, 1985, с. 68–84; Kančis В. Социальные факторы роста качественного уровня трудовых ресурсов села // *Вопросы функционирования социальной инфраструктуры. Условия и результаты*. Вильнюс, 1988, с. 115–128; Kančis В. Социально-экономическая значимость социальной инфраструктуры села // *Radikali ekonomikos reforma: galimybės ir tikrovė*, d. 1. Vilnius, 1989, p. 55–65.

kas³⁸⁹. Analitinę apžvalgą šia tema parengė Viktoras Vaikutis ir Ona Lukoševičienė³⁹⁰. Taip pat šia tema domėjosi ir rašė S. Overaitė³⁹¹, V. Venckūnas³⁹², E. Gargasienė³⁹³. Vilnijos kaimų socialinę profesinę struktūrą tyrinėjo J. Mardosa³⁹⁴.

Kaimo inteligentijos problematika buvo neatsiejamas socialistinio kaimo istorijos sintezių segmentas. Čia pirmieji buvo ekonomistai Julius Tamošiūnas³⁹⁵ ir Marijonas Gregorauskas³⁹⁶. Septintojo dešimtmečio pradžioje pasirodė istorikų Vaclovo Germano³⁹⁷,

³⁸⁹ Grabauskas B. *Lietuvos TSR žemės ūkio socialinė raida*. Vilnius, 1983.

³⁹⁰ Vaikutis V., Lukoševičienė O. *Lietuvos TSR kaimo socialinė raida*. Vilnius, 1987.

³⁹¹ Overaitė S. Lietuvos TSR kolūkių darbuotojų socialinės struktūros klausimu // *Už socializmo sukūrimą Lietuvoje*. Vilnius, 1969, p. 529–538.

³⁹² Venckūnas V. Tarybinių ūkių darbininkų profesinis darbo pasidalijimas ir jo vystymas // *Lietuvos žemės ūkio akademijos mokslo darbai*, t. 14, sąs. 1, 1968, p. 17–21; Venckūnas V. Specialistų su aukštesniais mokslais pasiskirstymas kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose // *Lietuvos žemės ūkio akademijos mokslo darbai*, t. 15, sąs. 1, 1969, p. 5–8; Venckūnas V. Kaimo gyventojų socialinės sudėties kitimas // *Lietuva Didžiojo Spalio keliu*. Vilnius, 1977, p. 203–207; Venckūnas V. Tarybinių ūkių darbuotojų struktūros kitimas // *Lietuvos žemės ūkio akademijos mokslo darbai*, t. 24, sąs. 1, 1978, p. 73–77; Venckūnas V. Specialistų kadrai kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose // *Lietuvos žemės ūkio akademijos mokslo darbai*, t. 26, sąs. 1, 1980, p. 82–90.

³⁹³ Gargasienė E. Kaimo socialinės sudėties kitimas // *Lietuvos kaimas 2000-aisiais metais*. Vilnius, 1987, p. 173–176.

³⁹⁴ Mardosa J. Lietuvos TSR etniškai mišriųjų rajonų kaimo gyventojų socialinės-profesinės struktūros bruožai aštuntojo dešimtmečio pabaigoje (ūkinių knygų duomenimis) // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 4. Vilnius, 1982, p. 53–57; Mardosa J. Kaimų su skirtingu gyventojų skaičiumi socialinės-profesinės struktūros bruožai 8 dešimtmečio pabaigoje // *Etinografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1981 ir 1982 metais*. Vilnius, 1983, p. 137–142; Mardosa J. Kai kurie kaimo gyventojų socialinės profesinės struktūros bruožai devintojo dešimtmečio pradžioje // *Alytaus miesto ir apylinkių istorijos bruožai*. Vilnius, 1989, p. 120–126; Mardosa J. Lietuvos TSR kaimo gyventojų išsilavinimas ir socialinis mobilumas // *Lietuvos istorijos metraštis 1988 m.* Vilnius, 1989, p. 91–103.

³⁹⁵ Disertacijos – Тамошионас Ю. *Социалистическое преобразование сельского хозяйства Литовской ССР*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Москва, 1951; Тамошионас Ю. *Развитие производительных сил и производственных отношений в сельском хозяйстве Литвы*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора экон. наук. Вильнюс, 1969. Monografija – Tamošiūnas J. *Lietuvos žemės ūkio raida ir jos problemos (kapitalizmo ir socializmo epocha)*. Vilnius, 1974. Straipsniai – Tamošiūnas J. Lietuvos TSR žemės ūkio socialistinis pertvarkymas pokariniu laikotarpiu // *Lietuvos TSR MA Ekonomikos instituto darbai*, t. 2: *Žemės ūkio ekonomikos klausimai*, 1956, p. 29–62; Тамошионас Ю. Колхозы Литвы в 50-ые годы // *Тридцать лет по социалистическому пути*, ч. 2. Вильнюс, 1979, с. 13–20.

³⁹⁶ Disertacija – Gregorauskas M. *Сельское хозяйство Советской Литвы. 1940–1960*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора экон. наук. Москва, 1962. Monografija – Gregorauskas M. *Tarybų Lietuvos žemės ūkis (1940–1960 m.)*. Vilnius, 1960.

³⁹⁷ Disertacijos – Германас В. И. *Борьба КП Литвы за укрепление союза рабочего класса и крестьянства в период подготовки и проведения социалистического преобразования сельского хозяйства республики (в 1944–1951 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1961; Германас В. И. *Деятельность КП Литвы по укреплению союза рабочего класса и крестьянства (1944–1965 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора ист. наук. Вильнюс, 1973. Monografija – Germanas V. *Lietuvos KP veikla, stiprinant darbininkų klasės ir valstietijos sąjungą (1944–1965)*. Vilnius, 1974. Straipsniai – Germanas V. Lietuvos Komunistų partijos kova už darbininkų klasės ir valstietijos sąjungos stiprinimą respublikos žemės ūkio socialistinio pertvarkymo paruošimo ir pravedimo laikotarpiu (1944–1951 m.) // *Mokslo darbai (Šiaulių pedagoginis institutas). Humanitariniai mokslai*, t. 1, 1961, p. 5–65; Germanas V. Lietuvos KP veikla, stiprinant darbininkų klasės ir kolūkinės valstietijos sąjungos ekonominį pagrindą 1959–1962 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 4, p. 1964, 135–153; Germanas V. Darbininkų klasės ir valstiečių sąjungos lenininės idėjos pergalė, sukūriant ir išvystant socialistinį žemės ūkį Lietuvoje // *LKP istorijos klausimai*, t. 9, 1970, p. 85–103; Германас В. Деятельность КП Литвы по укреплению союза рабочего класса и крестьянства (1944–1951 г. г.) // *Историческое значение Великой Победы*. Вильнюс, 1975, с. 44–70; Germanas V. Lietuvos KP veikla, stiprinant darbininkų klasės ir kolūkinės valstietijos sąjungos ekonominį pagrindą išsivysčiusio socializmo sąlygomis // *Istorija*, t. 17, sąs. 2, 1977, p. 5–15.

R. Krutulytės³⁹⁸, Ivano Lojko³⁹⁹, Aleksandro Jefremenka⁴⁰⁰ ir Prano Olekos⁴⁰¹ disertacijos, monografijos ir straipsniai – jų nagrinėjamos temos buvo labai panašios. Aštuntajame dešimtmetyje analogiškų tyrimų ėmėsi Giedrius Butkus⁴⁰², Albinas Visockis⁴⁰³ ir Tamara Taršilova⁴⁰⁴. Istorijos institute buvo parengta kolektyvinė socialistinio

³⁹⁸ Disertacija – Крутулите Р. *Предпосылки социалистических преобразований и победа колхозного строя в сельском хозяйстве Советской Литвы в 1944–1951 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1962. Straipsniai – Krutulytė R. Ištinis žemės ūkio kolektyvizavimas ir galutinė socializmo pergalė Lietuvoje // *Liaudies ūkis*, 1961, nr. 7, p. 214–217; Krutulytė R. Žemės ūkio kolektyvizacija Tarybų Lietuvoje // *Istorija*, t. 3, 1962, p. 5–24; Krutulytė R. MTS politinių skyrių veikla Tarybų Lietuvos žemės ūkio ištinio kolektyvizavimo laikotarpiu // *Istorija*, t. 7, 1965, p. 5–14; Krutulytė R. Tarybų Lietuvos MTS ir kolūkių kadrai 1947–1953 m. // *Istorija*, t. 10, 1969, p. 63–77; Krutulytė R., Lesčius V. Vietinės Darbo žmonių deputatų tarybos, gerinant žemės ūkio kadrų sudėtį Tarybų Lietuvoje 1953–1965 metais // *Istorija*, t. 12, sąs. 2, 1972, p. 5–26; Krutulytė R. Kolūkinės santvarkos vystymasis Tarybų Lietuvoje aštuntojo penkmečio metais // *Istorija*, t. 15, sąs. 2, 1975, p. 5–17; Krutulytė R. Tarybų Lietuvos kolūkiai 1959–1965 metais // *Istorija*, t. 18, sąs. 1, 1978, p. 29–39; Krutulytė R. Tarybų Lietuvos kolūkiečių socialinės struktūros pakitimai septyntajame dešimtmetyje // *Istorija*, t. 22, 1982, p. 17–32.

³⁹⁹ Disertacijos – Лойко И. И. *Борьба КП Литвы за организационно-хозяйственное укрепление колхозов в годы пятой пятилетки*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Москва, 1960; Лойко И. И. *Деятельность КПСС по развитию сельского хозяйства в 1952–1970 г. г. (на материалах ЛитССР)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора. ист. наук. Вильнюс, 1984. Straipsniai – Лойко И. И. Борьба КП Литвы за развитие и укрепление общественного колхозного производства в 1951–1955 г. г. // *Ученые записки (Вильнюсский учительский институт)*, т. 1, 1959, с. 3–58; Лойко И. И. Организаторская и политическая работа КП Литвы в деревне в 1951–1955 г. г. // *LKP istorijos klausimai*, t. 1, 1959, p. 181–223; Лойко И. И. Некоторые вопросы организаторской и политической работы КП Литвы в деревне в 1951–1953 г. г. // *LKP istorijos klausimai*, t. 6, 1967, p. 145–155; Lojko J. Respublikos žemės ūkis intensyviausio raidos keliu [1953–1975 m.] // *Didysis Spalis ir Lietuva*. Vilnius, 1977, p. 255–271; Lojko I. Lietuvos Komunistų partijos idėjinis auklėjamas darbas kaime (1959–1970) // *LKP istorijos klausimai*, t. 42, 1988, p. 29–42.

⁴⁰⁰ Ефременко А. П. Сельское хозяйство Литовской ССР в 1953–1958 г. г. // *Lietuvos TSR MA darbai*, serija A, t. 2, 1963, p. 153–183; Ефременко А. П. Создание и развитие общественного хозяйства колхозов Литвы в период становления колхозного строя (1949–1953 г. г.) // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 1, 1966, p. 89–105; Jefremenka A. Pradinis žemės ūkio kolektyvizavimo laikotarpis pokario Lietuvoje (1947–1948 m.) // *Už socializmo sukūrimą Lietuvoje*. Vilnius, 1969, p. 273–285; Jefremenka A. Lenininės agrarinės politikos įgyvendinimas Lietuvoje // *Liaudies ūkis*, 1970, nr. 4, p. 116–118; Ефременко А. П. Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР // *Исторические записки*, т. 98, 1977, с. 7–60; Jefremenka A. *Kolūkinės santvarkos pergalė*. Vilnius, 1977.

⁴⁰¹ Olekas P. *LKP kova už socialistinį žemės ūkio pertvarkymą Tarybų Lietuvoje*. Vilnius, 1966.

⁴⁰² Disertacija – Буткус Г. *Машино-тракторные станции Литовской ССР и их роль в социалистическом преобразовании сельского хозяйства*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора ист. наук. Вильнюс, 1970. Monografijos – Butkus G. *Mašinių-traktorių stotys Lietuvoje*. Vilnius, 1973; Butkus G. *Partijos agrarinė politika: LKP veikla specializuojant ir koncentruojant žemės ūkio gamybą brandaus socializmo sąlygomis* [1965–1975 m.]. Vilnius, 1984. Straipsniai – Butkus G. MTS atkūrimas ir išvystymas Lietuvoje 1944–1948 metais // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 3, 1969, p. 63–74; Butkus G. Mašinių-traktorių stočių reorganizavimas Tarybų Lietuvoje 1958 metais // *Lietuvos istorijos metraštis 1971*. Vilnius, 1971, p. 97–105.

⁴⁰³ Visockis A. *Колхозы Литовской ССР в условиях ускоренного научно-технического прогресса (1959–1978 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1979. Straipsniai – Visockis A. Tarybų Lietuvos kaimo gyventojų kai kurie socialinės struktūros pakitimai išsivysčiusio socializmo sąlygomis 1959–1970 m. // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 1. Vilnius, 1976, p. 149–158; Visockis A. Dėl mokslo pasiekimų įdiegimų Tarybų Lietuvos kolūkiuose (1965–1975 m.) // *Jaunųjų istorikų darbai*, Vilnius, 1978, kn. 2, p. 143–152.

⁴⁰⁴ Disertacija – Таршилова Т. М. *Колхозы и колхозное крестьянство Литовской ССР в годы девятой пятилетки (1971–1975 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора ист. наук. Москва, 1980. Straipsniai – Таршилова Т. М. Рост материального благосостояния колхозного крестьянства Литовской ССР в годы девятой пятилетки (1971–1975 г. г.) // *История СССР*, 1980, no. 4, с. 147–152; Таршилова Т. М. Численность половозрастной и профессиональный состав колхозников Литовской ССР в 1971–1975 г. г. // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 2, 1981, p. 109–119; Taršilova T. Žemės ūkio specialistai Lietuvos TSR kolūkiuose 1966–1980 m. // *Lietuvos TSR MA darbai*, serija A, t. 1, 1984, p. 69–82; Taršilova T. Lietuvos kolūkių ir tarybinių ūkių socialinės ekonominės raidos 7–9 dešimtmečiais istoriografijos apžvalga // *Lietuvos TSR MA darbai*, serija A, t. 4, 1989, p. 108–124.

kaimo istorijos sintezė⁴⁰⁵. Šių autorių studijose privalomai buvo aptariamoms komunistinės indoktrinacijos priemonės. Šalia pasirodė tik šiai temai skirtos Sigizmundo Šimkaus⁴⁰⁶, Juozo Čapliko⁴⁰⁷ ir Janinos Bernatavičienės⁴⁰⁸ tekstai.

Miškininkams ir jų rengimo institucijoms skirta Jono Juodagalvio disertacija ir straipsniai⁴⁰⁹. Apie jų rengimą rašė Leonardas Kairiūkštis⁴¹⁰ ir Samuelis Karčiauskas⁴¹¹.

Ištisi kaimo gyvenimo klodai šiose studijose buvo užtušuoti ir falsifikuoti, ypač pokario laikotarpis. Vis dėlto kai kurie skelbiami duomenys leido pažvelgti anapus oficialios įvykių interpretacijos. Po karo žemės ūkio specialistų grupė sunkiai formuota iš naujų, bet politiškai patikimų žmonių, kurių išsilavinimo lygis buvo menkas. Pavyzdžiui, kolektyvizacijos pradžioje tarp valsčių agronomų ir zootechnikų nebuvo nė vieno su aukštuoju išsilavinimu ir tik 4,8% turėjo vidurinį. Tiesa, kitokia padėtis buvo tarp apylinkių ir mašinų-traktorių stočių agronomų – absoliuti dauguma turėjo aukštąjį arba vidurinį išsilavinimą⁴¹². Kolektyvizacijos metu specialistų poreikis tik didėjo, o spartus jų rengimas kol kas nedavė rezultatų. Itin menkai išsilavinę buvo kolūkių pirmininkai – 1953 m. tik 5,5% turėjo aukštąjį ar specialųjį vidurinį išsilavinimą⁴¹³. 1952 m. tik 3% mašinų-traktorių stočių pirmininkų turėjo aukštąjį ir 30% vidurinį išsilavinimą⁴¹⁴. Šie skaičiai iškalingai parodo žemės ūkio vadovų lygį.

⁴⁰⁵ Tarybų Lietuvos valstietija: istorinė apybraiža [1940–1975 m.]. Vilnius, 1979.

⁴⁰⁶ Disertacija – Шимкус С. *Деятельность Коммунистической партии Литвы по воспитанию трудящихся села в духе пролетарного интернационализма и советского патриотизма в 1961–1967 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1971. Monografija – Šimkus S. *Internacionalinis ir patriotinis auklėjimas. LKP veikla, auklėjant kaimo darbo žmones proletarinio internacionalizmo ir tarybinio patriotizmo dvasia 1961–1967 m.* Vilnius, 1973. Straipsniai – Šimkus S. Ideologinio darbo veiksmingumo tyrinėjimai Zarasų, Jonavos ir Raseinių rajonuose // *LKP istorijos klausimai*, t. 7, 1968, p. 147–160; Šimkus S. Iš Tarybų Lietuvos darbo žmonių internacionalinio auklėjimo patirties // *Lenininės nacionalinės politikos keliu*. Vilnius, 1970, p. 46–69; Šimkus S. Internacionalinis auklėjimas ir kalbų mokymasis Tarybų Lietuvos kaime // *Komunistas*, 1972, nr. 2, p. 42–48.

⁴⁰⁷ Disertacija – Чапликас Ю. *Партийное руководство массово-политической работой на селе*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1979. Monografija – Čaplikas J. *Politinis masinis darbas kaime: iš LKP veiklos patyrimo 1966–1979 metais*. Vilnius, 1980.

⁴⁰⁸ Disertacija – Bernatavičienė Я. *Идеологическая воспитательная работа КП Литвы среди колхозного крестьянства в 1956–1961 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1965. Straipsnis – Bernatavičienė J. Lietuvos KP veikla, auklėjant kolūkiečius komunistinės pasaulėžiūros į darbą dvasia 1956–1961 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 4, 1964, p. 117–133.

⁴⁰⁹ Disertacija – Юодагалвис И. *Руководство КП Литвы развитием лесного хозяйства республики в 1944–1965 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1977. Straipsniai – Juodagalvis J. Partinis vadovavimas Lietuvos TSR miškų mokslo ir mokymo įstaigoms 1944–1965 m. // *Lietuvos miškų ūkio MTI darbai*, t. 17, 1977, p. 128–134; Juodagalvis J. Lietuvos Komunistų partijos veikla ugdant respublikos miškų ūkio kadrus // *Brandus socializmas: kai kurie plėtotės Tarybų Lietuvoje klausimai*. Vilnius, 1981, p. 74–98.

⁴¹⁰ Kairiūkštis L. Lietuvos miškų ūkio mokslinio tyrimo instituto vaidmuo, vystant miškininkystės mokslą Lietuvoje // *Lietuvos miškų ūkio MTI darbai*, t. 16, 1977, p. 3–32.

⁴¹¹ Karčiauskas S. Aukštasis miškininkystės mokslas Lietuvoje (1923–1975 m.) // *Geografijos metraštis*, t. 14, 1976, p. 23–28.

⁴¹² Jefremenka A. *Kolūkinės santvarkos pergalė Lietuvoje*, p. 75.

⁴¹³ Arlauskas P. *Lietuvos TSR kolūkiečių socialinė struktūra 1952–1958 m.*, p. 111.

⁴¹⁴ Krutulytė R. *Tarybų Lietuvos MTS ir kolūkių kadrai 1947–1953 m.*, p. 75.

Kolūkių inteligentijos išsilavinimo ir gausėjimo pokyčiai prasidėjo šeštajame dešimtmetyje. 1958 m. jau 24,8% kolūkių pirmininkų buvo su aukštuoju ir specialiuoju viduriniu išsilavinimu. Dėl intensyvaus specialistų rengimo greitai augo inteligentų procentas tarp kolūkiečių. Pavyzdžiui, 1955 m. protinį darbą kaime dirbo 4,7%, o 1959 m. – 10,2%⁴¹⁵. Išsilavinimo problemos pamažu neliko, pavyzdžiui, 1980 m. 92,8% kolūkių pirmininkų, 96,4% agronomų ir 95,8% zootechnikų turėjo aukštąjį ar specialųjį vidurinį išsilavinimą. Dauguma kolūkių pirmininkų buvo agronomai. Stabilizavosi ir jų darbo stažas – 1980 m. daugiau kaip pusė kolūkių pirmininkų buvo pirmininkavę per dešimt metų⁴¹⁶.

Kitų žemės ūkio specialistų grupių pasiskirstymas buvo netolygus, pavyzdžiui, pradėjus kurti agropromoninį kompleksą, nesusitvarkyta su gyvulininkystės specialistų trūkumu⁴¹⁷. Kai kuriose specialybėse išryškėjo feminizacija – pavyzdžiui, moterys vyravo tarp zootechnikų (70,8%), gyvulininkystės fermų vedėjų ir brigadininkų (68,7%), o ypač tarp ekonomistų (78,3%)⁴¹⁸. Sociologai konstatavo, kad įvairių pogrupių inteligentai buvo nepatenkinti atlyginimu, blogomis gyvenimo ir buities sąlygomis, dideliais atstumais, laisvalaikio trūkumu ir neturėjimu kaip tą retą laisvalaikį praleisti. Kaime jie vertino nebent gamtą ir tyrą orą. Jaunimas veržėsi į miestus, o baigę žemės ūkio studijas ir paragavę gyvenimo mieste nebenorėjo grįžti į kaimą. Aukščiausios kvalifikacijos specialistai retai kada iš pašaukimo pasirinkdavo provinciją, o pasirinkę gyvendavo miestelių daugiabučiuose. Pagal vieną iš 1983 metų tyrimą ketvirtadalis arba penktadalis vadovų ir žemės ūkio specialistų buvo pasiruošę palikti kolūki. Pagyvenę ilgiau ir neišvykus, jie su kaimo gyvenimu susitaikydavo sulaukę maždaug 45 metų⁴¹⁹.

PER BENDRADARBIAVIMĄ Į SUKLESTĖJIMĄ

Daug rašyta apie Lietuvos SSR bendradarbiavimą su sąjunginėmis respublikomis rengiant inteligentiją, kiek mažiau – apie kitataučių kadru skaičiaus didėjimą Lietuvoje. Šias temas plėtojo daugybė aukščiau paminėtų studijų, bet yra išimtinai tik joms skirtas tyrimų blokas. Apie įvairiapusišką broliškų tarybinių respublikų paramą

⁴¹⁵ Arlauskas P. *Lietuvos TSR kolūkiečių socialinė struktūra 1952–1958 m.*, p. 112–113.

⁴¹⁶ Taršilova T. *Žemės ūkio specialistai Lietuvos TSR kolūkiuose 1966–1980 m.*, p. 77–78.

⁴¹⁷ Taršilova T. *Lietuvos kolūkių ir tarybinių ūkių socialinės ekonominės raidos 7–9 dešimtmečiais istoriografijos apžvalga*, p. 116.

⁴¹⁸ *Tarybų Lietuvos moterys. Trumpas statistikos rinkinys*, p. 45.

⁴¹⁹ Kairėlis R. Kaimo kvalifikuotų darbuotojų teritorinio mobilumo lygis ir potencialios migracijos kryptys // *Šiuolaikinio kaimo žmonės*. Vilnius, 1987, p. 36–42; Aškinis A. Kaimo gyventojų darbo ypatumai // *Kaimo žmonių darbas ir poilsis*. Vilnius, 1989, p. 34–36; Mardosa J. *Socialistinio Lietuvos kaimo gyventojų dvasinė kultūra*. Vilnius, 1988, p. 92.

lietuvių tautai disertaciją ir monografiją parašė⁴²⁰ Kęstutis Strumskis. Apie ekonominę bendradarbiavimą disertaciją apsigynė ir tris monografijas publikavo Algimantas Jablonskis⁴²¹. Komunizmo statybos laikotarpio ekonominę bendradarbiavimą tyrė Feliksas Žigaras⁴²². Apie pokario ekonominę bendradarbiavimą rašė Kazys Varašinskas ir Eugenijus Grunskis⁴²³, taip pat Henrikas Šadžius⁴²⁴.

Lietuvos švietimo darbuotojų bendradarbiavimą su kitomis SSRS respublikomis disertacijoje tyrė Leta Dromantiene⁴²⁵, bendradarbiavimą aukštojo mokslo

⁴²⁰ Disertacija – Strumskis K. *Братская помощь советских республик литовскому народу в построении социализма в Литве (1944–1953 г. г.)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1966. Monografija – Strumskis K. *Per bendradarbiavimą į sukletėjimą (Tarybų Lietuvos bendradarbiavimas su kitomis tarybinėmis respublikomis, kuriant ir vystant socializmą)*. Vilnius, 1977. Straipsniai – Strumskis K. Broliškių tarybinių tautų parama, atkuriant ir socialistiškai pertvarkant Tarybų Lietuvos žemės ūkį (1944–1953 m.) // *Istorija*, t. 7, 1965, p. 15–38; Strumskis K. Broliškių tarybinių respublikų parama lietuvių tautai, vykdant respublikos industrializavimą 1944–1953 m. // *LKP istorijos klausimai*, t. 5, 1966, p. 117–130; Strumskis K. Tarybinių tautų parama Lietuvos industrializavimui // *Spalio revoliucija ir visuomeniniai mokslai Lietuvoje*. Vilnius, 1967, p. 173–177; Strumskis K. Tarybų Lietuvos bibliotekinių ryšių su TSRS bibliotekomis (1945–1965) // *Bibliotekų darbas*, 1972, nr. 10, p. 11–13; nr. 11, p. 23–25; Strumskis K. Tarybų Lietuvos bendradarbiavimas su kitomis tarybinėmis respublikomis, atkuriant bei išvystant mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonę (1940–1965 m.) // *Istorija*, t. 15, 1974, sąs. 1, p. 5–21; Strumskis K. Tarybų Lietuvos bendradarbiavimas su kitomis tarybinėmis respublikomis, atkuriant ir išvystant lengvąją pramonę 1940–1965 m. // *Istorija*, t. 14, sąs. 2, 1974, p. 5–22; Strumskis K., Kiznis P. Tarybų Lietuvos bendradarbiavimas su kitomis tarybinėmis respublikomis, atkuriant ir išvystant Tarybų Lietuvos energetiką (1940–1965 m.) // *Istorija*, t. 15, sąs. 2, 1975, p. 19–38; Strumskis K. Советские историки о сотрудничестве Литовской ССР с другими советскими республиками // *Материалы межреспубликанской научной конференции по источниковедению и историографии народов Прибалтийских республик Союза ССР*. Вильнюс, 1978, [kn. 2]: *Историография*, с. 122–127.

⁴²¹ Disertacija – Яблонский А. *Экономика Советской Литвы в системе народного хозяйства СССР*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1967. Monografijos – Jablonskis A. *Tarybų Lietuvos ekonomika ir jos ryšiai*. Vilnius, 1968; Jablonskis A. *Lietuvos ekonomika TSRS liaudies ūkio komplekse*. Vilnius, 1980; Jablonskis A. *Socialistinė ekonominė integracija ir Tarybų Lietuva*. Vilnius, 1986.

⁴²² Disertacija – Жигарас Ф. *Экономическое и научно-техническое сотрудничество Литовской ССР с союзными республиками в 1966–1980 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1985. Straipsniai – Žigaras F. Lietuvos TSR bendradarbiavimas su kitomis tarybinėmis respublikomis elektroenergetikos srityje 1966–1975 m. // *LTSR MA darbai*, serija A, t. 3, 1978, p. 111–122; Жигарас Ф. Экономическое сотрудничество республик Советской Прибалтики в условиях зрелого социализма [1960–1978 m.] // *40 лет Прибалтийским республикам Союза ССР*. Вильнюс, 1980, с. 210–240; Žigaras F. Tarprespublikinis keitimasis kadrais 1966–1975 m. // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 3. Vilnius, 1980, p. 53–57; Žigaras F. Lietuvos TSR gamybiniai ryšiai su sąjunginėmis respublikomis brandaus socializmo sąlygomis (1966–1975 m.) // *Lietuvos istorijos metraštis 1980*. Vilnius, 1981, p. 53–70.

⁴²³ Varašinskas K., Grunskis E. Broliškių respublikų parama Tarybų Lietuvai, atkuriant liaudies ūkį pirmojo pokario penkmečio (1947–1950) metais // *Lietuvos istorijos metraštis 1973*. Vilnius, 1974, p. 87–96.

⁴²⁴ Шадажюс Г. Экономическое сотрудничество республик Советской Прибалтики с другими республиками СССР в период строительства социализма // *Актуальные проблемы истории национально-государственного строительства в СССР*. Душанбе, 1970, с. 248–256.

⁴²⁵ Disertacija – Дромантене Л. *Деятельность КП Литвы по развитию сотрудничества работников народного образования Советской Литвы и братских республик*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1987. Straipsniai – Dromantiene L. LKP veikla plėtojant Tarybų Lietuvos ir broliškių respublikų liaudies švietimo darbuotojų bendradarbiavimą (1966–1980 m.) // *LKP istorijos klausimai*, t. 36, 1985, p. 75–88; Dromantiene L. Lietuvos ir broliškių respublikų pedagogikos mokslo darbuotojų bendradarbiavimas (1966–1980) // *Jaunųjų istorikų darbai*, kn. 6. Vilnius, 1987, p. 60–63.

sistemoje – N. Žukauskienė⁴²⁶, vėliau kartu su vyru apie tai parengusi monografiją⁴²⁷. Apie Vilniaus universiteto ryšius rašė J. Grigonis⁴²⁸, S. Imbrasas⁴²⁹, J. Kubilius⁴³⁰, K. Poškus⁴³¹, J. Tornau⁴³², A. Žukauskas⁴³³. Apie menininkų kultūrinį bendradarbiavimą disertaciją apsigynė Genovaitė Kistenienė⁴³⁴. Apie literatų bendradarbiavimą rašė J. Žukas⁴³⁵, apie dailininkų bendravimą – Svetlana Červonaja⁴³⁶. Bendradarbiavimo formas su socialistinėmis šalimis aprašė Mykolas Požarskas⁴³⁷. Bendradarbiavimo tematika plėtota Lietuvos istorikų parengtose kolektyvinėse monografijose⁴³⁸.

SSRS tautų bendradarbiavimą tyrė daugybė Sovietų Sąjungos mokslo centrų. Galima išskirti J. Jabloko⁴³⁹, G. Sabirzianovo⁴⁴⁰, A. Šokaliuko⁴⁴¹, F. Jermakovo⁴⁴² monografijas, V. Petrovo⁴⁴³ ir V. Ragimovos straipsnius, taip pat kolektyvinę

⁴²⁶ Disertacija – Жукаускаене Н. *Деятельность Коммунистической партии Литвы по развитию сотрудничества литовского народа СССР в системе высшей школы 1959–1970 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1973. Straipsniai – Жукаускаене Н. Сотрудничество вузов Литвы и братских союзных республик в подготовке научно-педагогических кадров – важное условие их интернационального воспитания (1944–1970 г. г.) // *LKP istorijos klausimai*, t. 12, 1972, p. 159–173; Жукаускаене Н. Сотрудничество вузов Литовской ССР и научных центров других союзных республик в области научных исследований (1959–1970 г. г.) // *LKP istorijos klausimai*, t. 14, 1973, p. 79–94.

⁴²⁷ Жукаускаене Н., Жукаускас К. *Высшие школы: взаимопомощь и сотрудничество (на материалах Литовской ССР) [1959–1975 м.]*. Вильнюс, 1979.

⁴²⁸ Grigonis J. Ryšiai su TSRS ir kitų socialistinių šalių aukštosiomis mokyklomis // *Kultūros barai*, 1976, nr. 6, p. 65–67; Grigonis J. Vilniaus V. Kapsuko universiteto internacionaliniai ryšiai // *LKP istorijos klausimai*, t. 23, 1979, p. 6–16.

⁴²⁹ Imbrasas S. Universiteto tarptautiniai ryšiai // *Mokslas ir technika*, 1979, nr. 3, p. 12–15.

⁴³⁰ Kubilius J. Tarybinio mokslo draugystė // *Švyturys*, 1979, nr. 17, p. 16–17.

⁴³¹ Poškus K. Universiteto internacionaliniai ryšiai // *Laikas ir įvykiai*, 1978, nr. 15, p. 17–19.

⁴³² Tornau J. Naudingo bendradarbiavimo dvasia [VU] // *Lietuva šiandien*, 1979, nr. 15, p. 45–50.

⁴³³ Žukauskas A. Akademijos moksliniai ryšiai // *Mokslas ir technika*, 1974, nr. 9, p. 4–8.

⁴³⁴ Disertacija – Кистенене Г. *Деятельность КП Литвы по расширению культурного сотрудничества с братскими республиками в 1966–1970 г. г.* Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1984. Straipsniai – Kistenienė G. LTSR kūrybinių organizacijų ryšiai su kitomis TSRS respublikomis (1966–1970 m.) // *Socialistinės kultūros formavimasis ir suklestėjimas Tarybų Lietuvoje*. Vilnius, 1980, p. 67–70; Kistenienė G. Lietuvos KP veikla plėtojant kultūrinį bendradarbiavimą su broliškoms respublikomis (1966–1970) // *LKP istorijos klausimai*, t. 29, 1982, p. 51–62.

⁴³⁵ Žukas J. Partinis vadovavimas literatūrinių ryšių su broliškoms respublikomis plėtojimui (1971–1980) // *LKP istorijos klausimai*, t. 42, 1988, p. 57–69.

⁴³⁶ Červonaja S. *Lietuvių dailės ryšiai*. Vilnius, 1977.

⁴³⁷ Požarskas M. *Lietuvos TSR bendradarbiavimas su socialistinėmis šalimis*. Vilnius, 1976.

⁴³⁸ *Lietuva broliškų tautų šeimoje (Lietuvos TSR bendradarbiavimas su broliškoms tarybinėmis respublikomis brandaus socializmo sąlygomis 1961–1975 m.)*. Vilnius, 1980; *Lietuva ir Baltarusija: bendradarbiavimas brandaus socializmo metais*. Vilnius, 1980; *Lietuvos TSR ryšiai su Rusijos Federacija [1966–1985 m.]*. Vilnius, 1987.

⁴³⁹ Яблоков Ю. Н. *Сотрудничество советских республик в подготовке научных кадров 1945–1961*. Красноярск, 1988.

⁴⁴⁰ Сабирзянов Г. С. *По законам дружбы и братства. Взаимопомощь народов СССР в культурном строительстве в годы Великой Отечественной войны и послевоенного восстановления народного хозяйства (1941–1950 г. г.)*. Казань, 1974.

⁴⁴¹ Шокалюк А. И. *На принципах интернационализма. Подготовка кадров национальной интеллигенции в СССР 1951–1958 г. г.* Львов, 1981.

⁴⁴² Ермаков Ф. И. *КПСС – организатор братского сотрудничества народов СССР в создании материально-технической базы коммунизма*. Саратов, 1972.

⁴⁴³ Петров В. Т. *О некоторых формах культурного строительства республик на современном этапе* // *Сотрудничество народов СССР в культурном строительстве*. Москва, 1973, с. 135–166; Петров В. Т. *Сотрудничество советских республик в подготовке кадров с высшим образованием в годы 8-й и 9-й пятилеток (1966–1974)* // *История СССР*, 1974, no. 5, с. 133–141; Рагимова В. *Сотрудничество народов СССР в развитии художественной культуры (1951–1958)* // *Сотрудничество народов СССР в культурном строительстве*. Москва, 1973, с. 74–100.

monografiją apie Baltarusijos bendradarbiavimą su kitomis respublikomis⁴⁴⁴.

Galimybės lietuviams studijuoti SSRS mokslo centruose ir specialistų migracija į Lietuvą buvo matomos kaip internacionalinio suartėjimo, vieningos tarybinės nacijos formavimo dalis. Jau ne kartą minėtas ideologas J. Burokevičius džiaugėsi, kad „rusų kalbos mokėjimas padeda lietuvių socialistinei nacijai suartėti su kitomis Tarybų Sąjungos socialistinėmis nacijomis, su didžiąja rusų tauta, padeda priėti prie tarybų šalies ir pasaulio kultūros lobynų. [...] Dabar daugelis lietuvių inteligentų rusų kalbą moka taip gerai, kaip ir gimtąją.“⁴⁴⁵ Tuo pačiu buvo galima pasidžiaugti, kad nuo 1960 m. iki 1975 m. rusų specialistų skaičius Lietuvoje išaugo nuo 12,1 iki 32,4 tūkst.⁴⁴⁶

Bendradarbiavimo mastai buvo atskleidžiami kuriant tik statistinius apibendrinimus. Iš Lietuvos į SSRS aukštąsias mokyklas šeštąjį septintąjį dešimtmetį kasmet išvykdavo studijuoti apie 400–600 studentų⁴⁴⁷, 1980 m. ten vienu metu studijavo apie 700 studentų iš Lietuvos⁴⁴⁸. Daugiau kaip keturiasdešimt mokslo centrų parengė per 400 aspirantų iš Lietuvos, t. y. 4 kartus daugiau negu 1946–1960 m.⁴⁴⁹ Dėl geresnio kandidatų lygio ir mokslinio vadovavimo kokybės bei kontrolės jie ten dažniau nei Lietuvoje apsigindavo disertacijas⁴⁵⁰. Savo ruožtu 1959–1975 m. Lietuvoje disertacijas apsigynė 352 mokslininkai iš kitų respublikų⁴⁵¹. Nuo 1960 m. Lietuvos aukštosios mokyklos į socialistines šalis komandiravo mokslo pedagogus, aspirantus ir studentus. 1960–1973 tokių buvo 645⁴⁵². Taip pat plėtota tarptautinė ir tarprespublikinė kvalifikacijos kėlimo praktika. Pavyzdžiui, nuo 1958 m. buvo keičiamasi mokytojais su Lenkija. Kasmet savo kvalifikaciją tokiu būdu kėlė po 18–20 mokytojų⁴⁵³. Apie 60–80 rusistų kasmet stažuodavosi Kaliningrade⁴⁵⁴.

LAISVALAIKIS IR STILIUS

Dauguma tyrimų apie laisvalaikio kultūrą buvo taikomojo pobūdžio, su rekomendacijomis, kaip visuomeniškiau jį orientuoti. Be to, sociologines apklausas apibendrinančiose studijose duomenys apie inteligentijos grupes retai kada aptariami atskirai nuo kitų grupių. Kaip ir profesijų prestižo atveju, statistiškai buvo pagrįsta tai,

⁴⁴⁴ Братское сотрудничество Белорусской ССР с союзными республиками. Минск, 1974.

⁴⁴⁵ Burokevičius M. *Lietuvos KP ideologinis darbas su inteligentija...*, p. 131.

⁴⁴⁶ *Lietuva broliškų tautų šeimoje...*, p. 93.

⁴⁴⁷ Bendžius A. *Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla Lietuvoje...*, p. 218–219.

⁴⁴⁸ Žukauskas K. *Liaudies švietimo raida Tarybų Lietuvoje*. Vilnius, 1982, p. 98.

⁴⁴⁹ *Lietuva broliškų tautų šeimoje...*, p. 123.

⁴⁵⁰ Bendžius A. *Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla Lietuvoje...*, p. 318–320.

⁴⁵¹ Жукаускаене Н., Жукаускас К. *Высшие школы: взаимопомощь и сотрудничество...*, с. 96.

⁴⁵² Požarskas M. *Lietuvos TSR bendradarbiavimas su socialistinėmis šalimis*, p. 106.

⁴⁵³ Ten pat, p. 110–111.

⁴⁵⁴ Kašauskienė V. *Internacionalinėje tarybų šalies mokytojų šeimoje*, p. 77–78.

kas buvo žinoma, – daugiausia laisvo laiko praleidžiama namie, prie televizoriaus. Laisvalaikį už namų sienų inteligentai labiau nei kitos grupės skyrė teatrui, meninei saviveiklai ir t. t.

Ilgiausiai prie šios temos dirbo Alfonsas Mitrikas – remdamasis atliktais tyrimais jis apsigynė abi disertacijas ir parengė pluoštą publikacijų⁴⁵⁵. Apie laisvalaikio leidimo specifiką mažuose miestuose apžvalginius tyrimus atliko ir disertaciją parengė Antanas Kličius⁴⁵⁶. Šie sociologai kartais dirbdavo kartu⁴⁵⁷. Apie atostogų leidimo formas rašė Anelė Vosyliūtė⁴⁵⁸. Kolūkiečių laisvalaikio problematiką disertacijose ir publikacijose plėtojo Jonas Mardosa⁴⁵⁹ ir J. Jusis⁴⁶⁰. Kaimo inteligentijos vertybines

⁴⁵⁵ Disertacijos – Mitrikas A. *Экономия времени в социалистическом обществе*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1966; Mitrikas A. *Применение информации о времени населения при определении характеристик социального развития*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени доктора филос. наук. Вильнюс, 1989. Monografija – Mitrikas A. *Время населения в социальном планировании*. Вильнюс, 1987. Straipsniai – Mitrikas A. Atskirų socialinių grupių laisvas laikas // *Socialinė raida: problemos ir planavimas*. Vilnius, 1979, p. 192–199; Mitrikas A. Проблема определения социально-потребительной структуры населения // *Социологические исследования в Советской Прибалтике*. Вильнюс, 1982, с. 320–325; Mitrikas A. Некоторые вопросы изучения взаимосвязи времени в сфере труда, быта и досуга // *Социалистический образ жизни и потребление культурных благ*. Москва, 1984, с. 27–42; Mitrikas A. Laisvalaikio naudojimo tobulinimas kaip kompleksinė problema // *Miesto socialinė raida: Kapsuko dabartis ir perspektyvos*. Vilnius, 1985, p. 79–87; Mitrikas A. К методологии исследования, взаимосвязи социального развития и использования времени населения // *Социологические исследования в Прибалтийских Советских республиках*. Вильнюс, 1986, ч. 2, с. 114–128; Mitrikas A. Использование времени населения и воспроизводственные процессы города // *Город. Вопросы социального развития*. Вильнюс, 1987, с. 16–28; Mitrikas A. Изменения использования бюджета времени трудящихся малых городов Литовской ССР // *Рабочее и свободное время (материалы и исследования города)*. Москва, 1987, с. 41–60.

⁴⁵⁶ Disertacija – Kličius A. *Бюджет времени трудящихся малых городов и основные направления совершенствования его использования*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. филос. наук. Вильнюс, 1988. Monografija – Kličius A. *Бюджет времени малых городов Литовской ССР*. Вильнюс, 1985. Straipsniai – Kličius A. Laiko biudžetų tyrimų reikšmė socialiniame planavime // *Miesto socialinės raidos planavimas*. Vilnius, 1980, p. 264–273; Kličius A. Laisvalaikio tobulinimo problema // *Miesto socialinė raida: Kapsuko dabartis ir perspektyvos*. Vilnius, 1985, p. 88–96; Kličius A. Свободное время в контексте образа жизни // *Человек и его образ жизни*. Вильнюс, 1987, с. 102–113; Kličius A. Тенденции измерения бюджета времени малых городов Литовской ССР // *Город. Вопросы социального развития*. Вильнюс, 1987, с. 94–112.

⁴⁵⁷ Бендикене С., Кличюс А., Митрикас А. *Обследование бюджетов времени в Литовской ССР // Обследование бюджетов времени жителей города и села*. Новосибирск, 1981, с. 26–32; Kličius A., Mitrikas A. Тенденции изменения использования времени городским населением Литовской ССР // *Проблемы изучения рабочего и вне рабочего времени*. Москва, 1985, с. 52–64; Kličius A., Mitrikas A. Бюджет времени работающего населения гор. Каспукаса // *Рабочее и свободное время*, т. 1. Москва, 1987, с. 60–79; Kličius A., Mitrikas A. Материалы исследования населения г. Каспукаса (1982–1983 г. г.) // *Рабочее и свободное время*, т. 2. Москва, 1987, с. 169–197; Kličius A., Mitrikas A. Материалы исследования малых городов Литвы (1972, 1980, 1981 г.) // *Рабочее и свободное время*, т. 1. Москва, 1987, с. 169–197, 198–256.

⁴⁵⁸ Vosyliūtė A. Kai kurios darbininkų ir ITD atostogų poilsio problemos // *Asmenybės ugdymo sociologinės problemos*. Vilnius, 1984, p. 137–162; Vosyliūtė A. Kaimo rekreacinės kultūros bruožai // *Kaimo žmonių darbas ir poilsis*. Vilnius, 1989, p. 96–109.

⁴⁵⁹ Disertacija – Mardosa J. *Современная духовная культура литовцев (по материалам этносоциологического изучения сельского населения Литовской ССР)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. ист. наук. Москва, 1981. Monografija – Mardosa J. *Socialistinio Lietuvos kaimo gyventojų dvasinė kultūra*. Vilnius, 1988. Straipsniai – Mardosa J. Socialinio-kultūrinio gyvenimo priklausomybė nuo kaimo tipo // *Lietuvos istorijos metraštis 1981*. Vilnius, 1982, p. 54–61; Mardosa J. Культурная среда и потребности профессиональной культуры литовцев // *Современная сельская семья Литовской ССР*. Москва, 1989, с. 102–124.

⁴⁶⁰ Disertacija – Jusis J. *Вне рабочее время колхозников и пути рационального его использования (на примере колхозов Литовской ССР)*. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Рига, 1979.

orientacijas disertacijoje analizavo S. Būdvytis⁴⁶¹. Apie racionalų gyvulininkystės specialistų laiko panaudojimą disertaciją apsigynė Vytas Dudinskas⁴⁶². Kolūkiečių turimus kaimo ir miesto vaizdinius tyrė R. Ališauskienė ir B. Šeršniova⁴⁶³. Apie kaimo žmonių gyvenamosios, darbo ir laisvalaikio specifiką, remdamiesi 1970 m. ir 1983 m. apklausų duomenimis, rašė sociologai A. Aškinis, R. Bitinaitė, V. Gaidys, S. Rapoportas, A. Mitrikas⁴⁶⁴.

Menkas respondentų grupių skaidymas pagal profesijas leidžia inteligentijos laisvalaikio kultūrą charakterizuoti tik keliais bruožais. Iš tyrimų buvo matyti, kad aštuntąjį devintąjį dešimtmetį daugiausia laisvo laiko buvo praleidžiama prie televizoriaus⁴⁶⁵. Rajonų centruose daugiausia laisvalaikio buvo praleidžiama namuose (daugiau kaip 80%)⁴⁶⁶. Dauguma aukštos kvalifikacijos kaimo specialistų buvo ištraukę į kultūros namų meninę saviveiklą (apie trečdalį visų saviveiklininkų)⁴⁶⁷; be to, labiau negu kitos kolūkiečių grupės laukdavo atostogų, jas planuodavo ir dalį jų praleisdavo ne namie⁴⁶⁸.

Sovietinės sociologijos nustatytas ribas peržengė Sergejaus Rapoporto tyrimai apie Vilniaus meno ir mokslo inteligentijos elgsenos kodus⁴⁶⁹. Jie – unikalūs, nes rašyti „į stalčių“, o viešumoje pasirodė tik įsitvirtinus liberalioms Gorbačiovo sąlygoms. Kaip ir tuo, kad rinkti be anketų, o ilgai stebinti ir esant tiriamos grupės viduje. Analizuojamos meno ir mokslo inteligentijai būdingos individualybės ir (ar) dvasingumo pozos, pasireiškiančios per tokius požymių šifrus kaip slengas ir humoras, drabužiai, šukuosenos ir barzdos, akinių dėvėseną, rūkymo ypatumai, seksualumo demonstravimas ir pan.

⁴⁶¹ Disertacija – Будвитис С. Особенности ценностных ориентаций специалистов сельского хозяйства как субъективного детерминанта их образа жизни. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. филос. наук. Вильнюс, 1989. Straipsniai – Будвитис С. Субъективные предпосылки адаптации жителей на селе Литовской ССР // Социологические исследования в Прибалтийских Советских республиках. Вильнюс, 1986, ч. 2, с. 201–207; Бūdvytis S. Žemės ūkio specialistų vertybinės orientacijos ir laisvalaikio užsiėmimai // *Šiuolaikinio kaimo žmonės*. Vilnius, 1987, p. 50–62; Būdvytis S., Būdvytienė V. Žemdirbių tipai ir jų gyvenimo sąlygos // *Lietuvos kaimas 2000-aisiais metais*. Vilnius, 1987, p. 194–199.

⁴⁶² Disertacija – Дудинкас В. Использование рабочего времени специалистов животноводства и совершенствование руководства в колхозах Литовской ССР. Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. экон. наук. Вильнюс, 1971. Straipsnis – Dudinskas V. Racionalaus ūkio vyriausiojo zootechniko darbo laiko panaudojimas // *Lietuvos žemės ūkio ekonomikos MTT darbai*, t. 4, 1972, p. 240–258.

⁴⁶³ Ališauskienė R., Šeršniova B. Lietuvos kaimo gyventojų vertybinės orientacijos kaip įsitvirtinimo kaime veiksnys // *Šiuolaikinio kaimo žmonės*. Vilnius, 1987, p. 63–77.

⁴⁶⁴ Aškinis A. Kaimo gyventojų darbo ypatumai // *Kaimo žmonių darbas ir poilsis*. Vilnius, 1989, p. 24–39; Bitinaitė R., Gaidys V., Rapoportas S. Šiuolaikinis kaimo gyventojų gyvenimo stilius // *Kaimo žmonių darbas ir poilsis*. Vilnius, 1989, p. 85–95; Mitrikas A. Kolūkiečių laiko naudojimo pokyčiai // *Kaimo žmonių darbas ir poilsis*. Vilnius, 1989, p. 5–23.

⁴⁶⁵ Кличюс А. Тенденции измерения бюджета времени малых городов Литовской ССР // *Город. Вопросы социального развития*. Вильнюс, 1987, с. 109–110; Митрикас А. Время населения в социальном планировании. Вильнюс, 1987, с. 134.

⁴⁶⁶ Кличюс А. Тенденции измерения бюджета времени малых городов Литовской ССР, с. 111.

⁴⁶⁷ Mardosa J. *Socialistinio Lietuvos kaimo gyventojų dvasinė kultūra*, p. 49.

⁴⁶⁸ Vosyliūtė A. *Kaimo rekreacinės kultūros bruožai*, p. 108.

⁴⁶⁹ Рапопорт С. О стилях жизни городской интеллигенции (от «бесстыльности» к снобизму) // *Человек и его образ жизни*. Вильнюс, 1987, с. 145–168. 1980 m. parengta šiek tiek kitokio teksto publikacija su papildymais: Rapoportas S. *Vilniaus snobai (VII–VIII dešimtmetis)*. Esė. Vilnius, 1994.

Taip pat viešumoje kuriamas kaukes – Rafinuotas, Paslaptingoji, Subtilus, Mįslingas, Nesuvokiančioji, Skeptiškas, Ciniškas ir t. t. Meno inteligentijai būdingas įvairiomis formomis išreiškiamas protestas prieš socialinę unifikaciją, vidutinybę ir senatvę. Aprašyta ir „autentiškumo“ kaina – dažnai iškylantys neautentiškumo ar provincialumo kompleksai, orientacija į pavyzdines biografijas. Šie tyrimai, kurie nebuvo vien tik sociologiniai, atskleidė ir antropologinę perspektyvą, savo unikalumu tiriant inteligentijos sluoksnį suteikė naujų galimybių, kurios iki šiol nėra realizuotos.

IŠVADOS

Šiame tyrime bibliografiškai apžvelgti Sovietų Lietuvoje ir Sovietų Sąjungoje 1950–1989 m. sukurti tekstai apie sovietinę Lietuvos inteligentiją. Ji buvo apibrėžiama kaip socialinis sluoksnis, profesionaliai užsiimantis protiniu darbu. Skaidyta į inžinerijos ir technikos (kitaip gamybos ir technikos), mokslo, medicinos, meno ir švietimo inteligentiją. Atskiras kategorijas, kurias papildė beveik visų čia paminėtų grupių atstovai, sudarė valdymo sferos ir kaimo inteligentija. Inteligentijos terminas dažnai keistas *kadry* ir *specialistų* sąvokomis. Ši tendencija pirmiausia atskleidžia inteligentiją kaip darbo jėgos šaltinį, nuo kitų besiskiriantį kvalifikacija.

Aptarti tyrimai sukurti istorikų, ekonomistų, demografų ir sociologų. Jų tikslas buvo moksliskai pagrįsti socializmo kanono teiginius apie naujos visuomenės kūrimo dėsningumus, būdingus visai SSRS. Užsakymus vykdžiusių grupių tekstai turėjo savo specifiką. Istorikų (taip pat ir partijos) diskurse vyravo dvi privalomos temos – kiekybinė ir kokybinė inteligentijos grupių raida bei jų ideologinio auklėjimo progresas. Ekonomistai daugiau domėjosi struktūru, kuriose inteligentų grupės buvo traktuojamos kaip kadrai, raida. Sociologai turėjo tirti nuo normos nukrypstančius, taisyms reikalaujančius procesus ir siūlyti receptus. Pastarosios grupės atstovai ypač gebėjo vystyti aliuzinę sociologiją. Vis dėlto visų šių grupių tyrinėtojų darbai nebuvo originalūs, privalėjo pagrįsti kanono schemas ir jas grindė. Neretai disertacijų temos dubliuodavosi.

Šiame darbe laikomasi prielaidos, kad vėlyvajame sovietmetyje įsigalėjo partinio diskurso hipernormalizacija, t. y. jo kūrimas buvo įslaptintas, jis patyrė kalbinį sustabarėjimą – nukaltos frazės keliaudavo iš teksto į tekstą. Šie pokyčiai palietė humanitarinių ir socialinių mokslų diskursus, blokavo mokslininkų darbų originalumą net renkant išraiškos priemones. Mokslo politikos svyravimai ir liberalėjimo–stagnacijos ciklai apžvelgiamuose tekstuose apie socializmo statybą neatsispindi.

Pagrindinė tyrinėtojų šaltinių bazė buvo skelbti ir neskelbti statistiniai duomenys. Kita plačiai naudota šaltinių grupė – įvairiausio lygmens ir pobūdžio ideologiniai nutarimai. Skaičiai ir partinių nutarimų ištraukos migruodavo iš teksto į tekstą, originalumo iliuzija buvo išgaunama pergrupuojant statistinius duomenis.

Remiantis aptartais tekstaais galima pamėginti rekonstruoti oficiozinį sovietinės in-

teligentijos istorijos naratyvą ir jo įtrūkius. Pokario metais *didesnioji* inteligentijos dalis (šiam teiginiui pagrįsti statistinių duomenų nebuvo pateikta) simpatizavo tarybų valdžiai, bet be privalomo perauklėjimo prie socializmo statybos nebuvo prileista. Tuo pat metu valdžia iš darbininkų ir valstiečių formavo naująją inteligentiją, kuriai jau nuo pradžių buvo patikėtas socializmo kūrimas. Gausūs statistiniai duomenys atskleidė naujosios inteligentijos mažaraštiškumą, bet išvadų apie nekompetentingumą ir to pasekmes nebuvo. Be to, statistiniai duomenys paneigė tezę, kad *dauguma* senosios inteligentijos perėjo į naujosios valdžios pusę. Pagal privalomą naratyvo schemą senoji inteligentija Stalino valdymo metais iš esmės persiauklėjo ir buvo įtraukta į socializmo statybos darbą. Chruščiovo laikotarpis inteligentijai reiškė išsilavinimo ir kompetencijos cenzo kilimą. Taip pat jos grupių (ypač susijusių su taikomaisiais mokslais) vaidmens didėjimą visuomenėje. Statant komunizmą inteligentijos grupių raidos problemos tebuvo natūralūs ir nežymūs trukdžiai, kurie bus likviduoti tobulėjant visuomenės valdymo strategijoms. Ši schema teikė inteligentijai ir privalomos savivokos metmenis.

Pateiktos prielaidos reikalauja detalesnio patikrinimo. Darbe apsiribota bibliografinė studijų, susijusių su inteligentijos problematika, apžvalga. Kita vertus, šios prielaidos leidžia teigti, kad aptariama tekstų sanakaupa kaip visuma dėl unifikuoti jų pobūdžio vargiai laikytina istoriografija. Šie naratyvai – užsakomojo pobūdžio, jiems trūksta tyrimo laisvės ir kritiško šaltinių vertinimo.

Kęstutis Raškauskas

INTELLIGENTSIA OF SOVIET LITHUANIA: CONSTRUCTION OF SELF-REFLECTION

Abstract

This paper deals with texts about the intelligentsia in Soviet Lithuania; the texts were written in 1950–1989 in Lithuania and the USSR. In this period the intelligentsia was considered to be a social stratum specializing in mental work. While used in the Soviet environment the term *intelligentsia* was often replaced by the terms *staff (cadre)* and *specialists*. This tendency reveals an attempt to view the intelligentsia in a manpower context.

A great deal of research is reviewed in this article. The texts were written and published by a variety of researchers: historians, economists, demographers, and sociologists, all dealing with the engineering, technical, scientific, medical, artistic, educational, and administrative intelligentsia, both urban and rural. Little of the analysis was original; these studies were supposed to serve as evidence for and to bolster Marxist-Leninist schemes of societal development. Only a few sociologists were capable of producing an “allusive” if semiofficial sociology.

The construction of party discourse in late Soviet socialism was secret, classified, and ossified linguistically: some made-up phrases were wandering from one text to another. Humanitarian and sociological discourses were affected by these alterations as well. Statistical data and party resolutions were circulating round and round. Topics of graduation dissertation often were similar, or even analogous to each other, so the illusion of originality was obtained by manipulating statistical data.